

Ára: 1250 Ft

23002

Sipos Balázs

SZEMÉLYES FORRÁSOK ÉS A TÖRTÉNELMI TAPASZTALAT ELBESZÉLÉSE

Egyének és közösségeik Magyarországon,
1848–1948

*Hogyan olvassunk naplót, önéletrajzot és más típusú személyes történelmi forrást?
A személyes történelmi forrásokból vajon megismerhető-e valakinek a múltbeli,
megélt tapasztalata – és ha igen (vagy nem), miként válik történelmi tapasztalattá?*

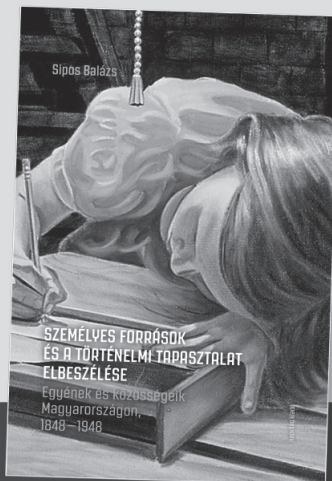
*Miként lehet a szerző saját korában keletkezett regényeit személyes forrásként értelmezni?
Miként deríthető ki a szerző szándéka és miért hasznos követni: hogyan változott a szerzői elbeszélés
például különféle naplóverziók során, levelek és regények, emlékbeszédek és önéletrajz között?
Mennyiben formálták ezeket az elbeszéléseket a műfaji szabályok és a közönség normái?
Találhatók-e nem-specifikus különbségek a személyes forrásokkal való foglalkozás során?
Milyen módon működik a történészek (az olvasók) által használt „értelmezési keret” a naplók,
önéletrajzok olvasásakor? Mennyiben határozzák meg a személyes források használatát a
történetírás egyes részterületein zajló változások?*

A személyes történelmi forrásokról és tapasztalatról szóló kötet az 1848 és 1948 közötti Magyarország történetéről tudósító naplók, önéletrajzok, másféle visszaemlékezések, levelek és regények elemzésére épít, példái innen valók. Egyrészt konkrét szövegek alapján általános szempontokat, útmutatót kínál a személyes történelmi források értelmezéséhez, másrészt néhány esettanulmány során igen részletesen bemutatja e szempontok használhatóságát.

 **NAPVILÁG
KIADÓ**
BUDAPEST

www.napvilagkiado.eu

A kötet a Napvilág Kiadó webshopjában és Villányi úti szerkesztőségében kedvezményes áron kapható!

MOZGÓ VILÁG

2023/2

2

MOZGÓ VILÁG

2023/2

Deák István önéletírása • Tamás Gáspár Miklóstól Markó Béla búcsúzik • Kiss Judit Ágnes regényrészlete • Lattmann Tamással beszélget Kardos Ernő • Odze György prózája • Kovács Ágnes tanulmánya a bírói függetlenségről

Csengery Kristóf • Csepeli György • Dalos György • Domány András • Gárdonyi László • Hargitai Miklós • Kántor Zsolt • Karafiáth Orsolya • Kőrösi Imre • Parászka Boróka • Pető Iván • Pók Attila • Révész Sándor • Stuber Andrea • P. Szűcs Julianna • Tábori Zoltán • Vadas József • Vasas Tamás • Végel László

Kérjük, támogassa személyi jövedelemadójának 1%-ával
a *Mozgó Világ* folyóirat kiadását! Adószámunk: 19650414 2 41

Mozgó-lexikon
A-Z

CSENGERY KRISTÓF 1957-ben született Budapesten. Déry Tibor- és Szabolcsi Bence-díjas költő, zenetörténész, zenekritikus. Legutóbbi verseskötete: *Dalok könyve* (2012).

CSEPELI GYÖRGY 1946-ban született Budapesten. Szociálpszichológus, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Ember 2.0* (2020).

DALOS GYÖRGY 1943-ban született Budapesten. Író, történész, publicista; 1995 óta Berlinben él. Legutóbbi könyve: *Tíz esztendő – Európai naplójegyzetek* (2016).

DEÁK ISTVÁN 1926-ban született Székesfehérváron, 2023. január 10-én hunyt el. Történész. A New York-i Columbia Egyetem tanára, 1967 és 1978 között az egyetem Kelet-Közép-Európai Intézetének igazgatója. Legutóbbi könyve: *Európa próbatétele* (2015).

DOMÁNY ANDRÁS 1949-ben született Budapesten. Táncsics-díjas és Pulitzer-emlékdíjas újságíró, 1972 és 2011 között a Magyar Rádióban dolgozott.

GÁRDONYI LÁSZLÓ 1986-ban született Budapesten. Művészettörténész, esztéta.

HARGITAI MIKLÓS 1969-ben született Budapesten. 1994-től a lap bejárásáig a Népszabadság újságírója volt, Hevesi Endre-, Bossányi Katalin-díjas. Legutóbbi könyve: *És bocsdát meg véteinket* (2018).

KÁNTOR ZSOLT 1958-ban született Debrecenben. Költő, író, pedagógus. Legutóbbi műve: *Jézus Krisztus Szarvason* (2018).

KARAFIÁTH ORSOLYA 1976-ban született Budapesten. Író, költő, énekesnő. Legutóbbi könyve: *Amikor Szécsi Pál a csöveken keresztül üzent, avagy így tanulunk szerelmet* (2020).

KARDOS ERNŐ 1952-ben született Szolnokon. Rádiós és televíziós újságíró.

KISS JUDIT ÁGNES 1973-ban született Budapesten. Költő, író, tanár. Legutóbbi könyve: *Babaróka kövecskéi* (2022).

KOVÁCS ÁGNES 1984-ben született Debrecenben. Az ELTE Társadalomtudományi Karának adjunktusa.

KÖRISZ IMRE 1970-ben született Budapesten. Költő, egyetemi oktató. Legutóbbi kötete: *A másik pikk bubi* (2016).

MARKÓ BÉLA 1951-ben született Kézdivásárhelyen. József Attila-díjas költő, író, politikus. Az RMDSZ volt elnöke. Legutóbbi könyve: *Zsarnokra várva* (2022).

ODZE GYÖRGY 1949-ben született Budapesten. Író, költő, műfordító. Legutóbbi könyve: *Tűzdráma a féldélezen* (2020).

PARÁSZKA BORÓKA 1976-ban született Gyergyószentmiklóson. Bossányi Katalin-díjas publicista, író; Marosvásárhelyen él.

PETŐ IVÁN 1946-ban született Budapesten. Levéltáros, történész. 1990 és 2010 között az SZDSZ országgyűlési képviselője.

PÓK ATTILA 1950-ben született Budapesten. Történész, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *Remembering and Forgetting Communism in Hungary* (2017).

RÉVÉSZ SÁNDOR 1956-ban született Budapesten. Pulitzer-emlékdíjas újságíró, a Népszabadság volt főmunkatársa, a HVG munkatársa. Legutóbbi könyve: *Húzzuk a keresztünk* (2022).

STUBER ANDREA 1960-ban született Budapesten. Színházi kritikus, újság- és naplói. A Spiritusonline.hu gyermek- és ifjúsági színházi portál főszerkesztője.

P. SZÚCS JULIANNA 1946-ban született Budapesten. Művészettörténész, kritikus, egyetemi tanár, lapunk főszerkesztője. Legutóbbi könyve: *Nagytotál* (2019).

TÁBORI ZOLTÁN 1955-ben született Nagykanizsán. Író, szociográfus, műfordító, 1989–2015 között a *Mozgó Világ* olvasószerkesztője volt. Legutóbbi könyve: *Restart* (L. Camper néven) (2016).

VADAS JÓZSEF 1946-ban született Budapesten. Művészettörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve: *A magyar iparművészet története* (2014).

VASAS TAMÁS 1989-ben született Debrecenben. Költő, slammer, rajzoló. Jelenleg állambölcsélettel foglalkozó PhD-hallgató.

VÉGEL LÁSZLÓ 1941-ben született Szenttamáson (ma Szerbia). Kossuth-díjas író, kritikus. Legutóbbi könyve: *Peremvidéki palackposta* (2021).

A borítót Váli Dezső tervezte.

Színes melléklet: Batykó Róbert munkái. A fotókat Tóth Dávid készítette. A képek jelenleg az acb Galériában vannak kiállítva.

fonté
NATURA

Természetes ásványvíz

100% ÚJRAHASZNOSÍTOTT
PET PALACKBAN

Markó Béla	3	Közvers <i>Vers</i>
Pók Attila	4	<i>Előszó</i> Deák István önetírásához
Deák István	5	Kiknek a fiai, lányai <i>Memoár</i>
Gárdonyi László	19	A montázs és a festőiség problémája – <i>Batykó Róbert legújabb sorozatáról</i>
Kántor Zsolt	23	Jézus, az írás és a szó; Dolog, álom és szavak; Múgond, menüpont <i>Versek</i>
Vasas Tamás	25	félelem-fej; egy kis pubertás-flow; <i>Versek</i>
Kiss Judit Ágnes	27	Egy nőalak szürke kontúrja <i>Regényrészlet</i>
Odze György	36	Mások vagytok <i>Novella</i>
Tábori Zoltán	42	A csillár <i>Jegyzet</i>
Kardos Ernő	44	A korrupció már a Holdról is látható <i>Beszélgetés Lattmann Tamással</i>
Kovács Ágnes	59	Új szelek a bíróságokon? <i>Tanulmány</i>
Hónapló		
Parászka Boróka	64	Dráma, derű, halál, nevetés
Dalos György	67	Bahmut és Szoledar
Végel László	70	A magunk revíziója
Hargitai Miklós	73	A tenger
Reflex		
Domány András	76	A helyzet változatlan
Révész Sándor	88	Te is lehetsz szörnyeteg
-ról, -ről		
Pető Iván	96	Az átmeneti ember
Csepeli György	99	A beszéd nyitja
P. Szűcs Julianna	102	Szegény, csúf, szép hazám
Vadas József	108	Kelenföldi két szomszédház
Stuber Andrea	112	Balatoni tárogató
Csengery Kristóf	115	A valamilyenség fájó hiánya
Kőríz Imre	118	Ütközések
Karafiáth Orsolya	123	Ez kell nektek
Markó Béla	126	A rendszerváltó – In memoriam Tamás Gáspár Miklós <i>Nekrológ</i>

Kedves Olvasóink! A Mozgó Világ előfizetői díja és az egyes példányok ára nem változott. Az áruspéldányok 1250 forintért vásárolhatók meg, az éves előfizetői díj 12 000 forint.

A lap előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen (hirlapelofizetes@posta.hu), telefonszámon (+361-331-9393), a szerkesztőség címén és e-mail-címén is: mozgo@mozgovilag.hu.

Köszönettel és tisztelettel: A Szerk.

Megjelent a

MÁZSIHISZ
a változó világra nyitott zsidóság

UK Új Köztársaságért
Alapítvány

CONCORDE

LENTUS Kft.

Bojár Gábor

Felcsuti Péter

Horn Péter

Janikovszky János

Kende Péter

Kornai András

Nyíri Pál

Salusinszky András

Szelényi Iván

és más magánszemélyek támogatásával

B | BRAUN
SHARING EXPERTISE

2

Mozgó Világ 2023/február

negyvenkilencedik évfolyam

Főszerkesztő: P. Szűcs Julianna

A szerkesztőség tagjai: Majtényi László (a kuratórium elnöke), Barna Imre (vers, próza), Bog-nár Róbert (kuratóriumi tag), Csák Csongor (kuratóriumi tag), Gárdonyi László (képzőművé-szet), Király Ágnes (asszisztens), Nagy Zoltán (jogász), Votisky András (gazdasági vezető), Rab László (olvasószerkesztő), Szűcs Péter (tördelőszerkesztő), Vitányi Iván (kuratóriumi tag).
Terjesztés: Magyar Lapterjesztő Rt. 1097 Bp., Táblás u. 32. Postacím 1388 Bp. Pf. 73.

A szerkesztőség címe: 1051 Budapest, Nádor u. 26. Telefon: 331-9393. E-mail: mozgo@mozgovilag.hu. Kiadja a Mozgó Világ Ala-pítvány. Adószám: 19650414-2-41. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága, 1008 Budapest, Orczy tér 1. Elő-fizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, e-mailen: hirlap.elfizetes@posta.hu. További információ és előfizetői panaszok: Magyar Posta 36 1 767-8262 vagy ügyfelszolgalat@posta.hu. Külföldön terjeszti a Batthyany Kultur-Press Kft. (e-mail: bat-thyany@kultur-press.hu; H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891). Előfizetési díj 1 évre 10 980 Ft. Indexszám: 25604. Készült a Coradix Kft.-nél. HU ISSN 0324-4601

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda 2-től 5-ig

Mozgó Világ-online: www.mozgovilag.hu

Számlaszámunk: Magyar Külkereskedelmi Bank 10300002-20323080-00003285

Markó Béla

Közvers

Itt vagytok egészen közel, és egy ideje mégsem érzek titeket. Oda vágyódom, ahol most is vagyok, és csillapíthatatlan sóvárgással nézem a régről ismert utcákat. Mi történt velem? És mi történt veletek? Nem azt bíztátok rám, amit számonkértek rajtam, és nem azt kéritek számon, amit egykor ígértem nektek. Nincsen szörnyűbb annál, hogy ott élsz, ahol éltél, de mégis elviselhetetlenül kívánkozol vissza. Hiszen ez azt jelenti, hogy beteljesültél, és teljesen üres vagy. Mi lett az álmainkból? Minden pontosan olyannak tűnik, mint amilyenek megálmodtuk valamikor. Ugyanaz a nép. Szakasztott úgy sír és nevet. Kinek a népe? Petőfi népe. Ezt mondogatjuk. Közhely. Közérzet. Közvers. Szerettelek titeket. Most vigyáznom kell, hogy ne ócsároljalak. Szétszabdalják az éles kukoricalevelek a kétségbeesetten menekülőket. Innen a vér az ég alatt. Hallgatni ismét? Rettegni? Egyetérteni? Kínálták nektek a szabadságot, és nem kellett. Kínálták az egyenlőséget is. A testvériséget. De valami mást akartatok. Mit is? Arra vágyom, ami itt van most is. Mert nincs annál kegyetlenebb veszteség, hogy semmi sem veszett el, mégis hiányzik. Nem tudom másképpen kifejezni, csak így. Mintha tengervízzel próbálnám oltani a szomjamat. Réges-rég megírták: *Szomjan halok a forrás vize mellett*. Kívánkozom vissza oda, ahonnan el sem mentem soha. Még egy hónapra sem. Minden ugyanolyan. A kő, a föld, a fa, az eső. Hiába. Talán jobb lenne végre azt kívánnom, ami nincs.

Előszó Deák István önéletírásához

4

Deák István a magyar történészek korelnöke, a tágabb összefüggéseket vizsgáló holokausztkutatás egyik legismertebb és legelismertebb szakértője volt. 1926-ban született Székesfehérváron, zsidó háttérű felső középosztálybeli katolikusként nőtt fel. Budapesten élte túl a vészorszakot, a kommunista párt térnyerése készítette 1948-ban arra, hogy emigráljon. Először Franciaországban élt, Párizsban a Sorbonne-on történelmet tanult, majd Münchenbe ment, ahol a Szabad Európa Rádióknak dolgozott. 1956-ban New Yorkba költözött – évekig még továbbra is a Szabad Európa Rádió munkatársa volt, s emellett a Columbia Egyetemen modern európai történelmet tanult. 1964-ben a weimari Németország baloldali értelmiségéről írott könyvével szerzett doktori címet. Ezt követően oktatói és kutatói pályája mindvégig a Columbia Egyetemhez kötötte. 1967 és 1978 között az egyetem Kelet-Közép-Európai Intézetének igazgatója volt. Számos magyar kollégát segített amerikai publikációs és oktatási lehetőségekhez. Már az 1970-es évektől rendszeresen járt „haza”, Magyarországra, ahol alapos levéltári kutatásokat is folytatott. Többek között neki köszönhető, hogy az USA kormánya 1978-ban visszaadta hazánkknak a Szent Koronát. Húsz éve működik a Columbia Egyetemen a róla elnevezett vendégtanárság. 1990 májusában választották az MTA külső tagjává.

Kutatói habitusát a széles látókör, a rendkívül gondos forráskritika és

az összehasonlító módszer következetes alkalmazása jellemzi. Emlékirataiban saját és családja személyes történetét az első világháborús évektől az 1970-es évek végéig a magyar és egyetemes történelem meghatározó eseményeihez kapcsolva mondja el. Többek között elárulja azt is, hogy amikor a Parlamentben (45 éve, 1978. január 6-án) Cyrus Vance amerikai külügyminiszter ünnepélyes keretek között átadta a Szent Koronát Lázár György miniszterelnöknek, az eseményről készült fotókról miért retusálták ki éppen őt.

Visszaemlékezéseiben egyszerre van jelen a személyes látásmód, az őszinte hang, a humor és irónia, a történész mindig szélesebb perspektívára és objektivitásra törekvő módszere. Berend T. Iván, a barát és kolléga így írt a készülő emlékiratról: „Elolvastam memoárod elküldött első részét. Letehetetlen volt. Ragyogóan megírt, végtelenül őszinte, a családod és a Te életedet a történelem forгатagában bemutató kiváló írás [...]”

Önéletírása 2023 júniusában jelenik meg a Kronosz Kiadó gondozásában.

Magyarul is olvasható könyvei:

Kossuth Lajos és a magyarok 1848–49-ben; ford. Veressné Deák Éva; Gondolat, Bp., 1983. Volt egyszer egy tisztikar. A Habsburg-monarchia katonatisztjeinek társadalmi és politikai története, 1848–1918; ford. Félix Pál; Gondolat, Bp., 1993.

Hitler Európája. Tanulmányok; bővített, átdolgozott kiadás; Új Mandátum, Bp., 2003. Európa próbatétele. Együttműködés, ellenállás és megtorlás a második világháború alatt; ford. Bánki Vera; Argumentum, Bp., 2015.

Kiknek a fiai, lányai*

Az asszimiláció útján

Önéletrajzom fő témája természet-szerűen a Közép- és Kelet-Európa akkori lakóinál majdnem elkerülhetetlenül eseménydúsabb életem. Számomra azonban nem kevésbé csábító kapcsolt másik témám: a Közép- és Kelet-Európában élő sok millió zsidó ember jelentős részének, talán abszolút többségének az a kísérlete, hogy elfogadtassák magukat az úgynevezett keresztény középosztállyal, ideális esetben a történelmi arisztokráciával. Sokan közülük nemcsak befogadásban, hanem teljes asszimilációban reménykedtek. Őseim mindkét ágon – habár az anyai ágról jóval kevesebbet tudok – a teljes beolvadást tűzték ki célul. Ők már a nacionalizmus felébredésétől fogva, vagyis a 18. század végétől magyaroknak tekintették magukat, és remélték, hogy mások hasonlóképpen tekintenek rájuk. Az egyik apai dédapám valamiféle pót-nemzetőrként (a szabadságharcban zsidók nemzetőrként alig valahol és csak rövid ideig szolgálhattak) elfogott horvát katonákat kísért. A szabadságharc leverése után a székesfehérvári zsidó közösséget, így dédapámékat is súlyos pénzbüntetésre ítélték, mert Kossuth Lajos pártját támogatták. Az 1860-as évekből való fényképen az apai dédapám Bocskai-sujtásos mellényben és rámás csizmában ül a krinolinos feleség és a félszeg,

szintén krinolinos lányokban gazdag családja körében. Dávid nagyapám apósa, a nemzetközileg elismert és Angliában is kitüntetett tudós rabbi, Zipszer Mayer a székesfehérvári zsinagógában magyarul hirdette a vallási és nemzeti reformot, amiért a konzervatív többségű hitközség lemondásra és a város elhagyására kényszerítette. Apai nagyapám 1894-ben a nevét Deutshról Deákra változtatta; ezzel majdnem egyidejűleg a közeli rokonság szintén magyarosította a nevét. Mindebben, legalább elvben, nem volt semmi különleges, hiszen az 1800-as évek elejétől kezdve az elmagyarosodott honi németek, horvátok, szlovákok, ruszinok, szerbek, görögök, örmények és románok tömegesen vettek fel magyarul hangzó családnevet. A zsidók esetében azonban kétszer is történt névváltoztatás. Először II. József császár 1787-es, úgynevezett Judenpatentje német hangzású családneveket kényszerített rájuk. Eladdig a zsidók, mint sok más népcsoport tagjai, nagyrészt csak anynyit tudtak és mondtak magukról, hogy kiknek a fiai vagy lányai. Mint-hogy azonban a németet hivatalos nyelvként használó császári bürokráciának adószedési és katonaállítási szempontból listákra vehető, tehát vezetéknevvel bíró alattvalók kellett, a helyi hatóságok nyakra-főre osztogattak a zsidóknak német hangzású családneveket. Az ausztriai példa egyébként átterjedt Poroszországra és a különböző né-

* A 2023 nyarán a Kronosz Kiadónál megjelent könyv részlete – Szerzőnk a kézirat leadása után, 2023. január 10-én elhunyt. – A szerk.

met fejedelemségekre, sőt Napóleon Franciaországára is. Alig ötven évvel később, a nemzetiségi harcok kezdetekor, a magyar hatóságok és a közvélemény mindinkább kívánatosnak tartotta, hogy a beolvadásra törő zsidóság németesről magyarosra változtassa a nevét. Innen a sok Stern/Csillag, Rosenberg/Rózsahegyi és Rosental/Rózsavölgyi. Egy kis gyakorlattal könnyű volt kitalálni, hogy melyik név magyarosított, de az első világháború előtti magyar politikai vezetésnek csak az volt a fontos, hogy a népszámlálások alkalmával a magyar hangzású nevet viselő lakosokat magyar anyanyelvüként vehesse számba. Így történhetett, hogy 1900-ra az úgynevezett Nagy-Magyarországon a magyar kisebbségből abszolút többségű nemzetiség lett.

6

Nagyapám a Deutsch nevet a nagy liberális emancipátor, Deák Ferenc tiszteletére magyarosította. Arisztokratikus neveket általában nem engedélyeztek, de a nagy Deák Ferenc csak köznemes volt, s így a neve népszerűvé vált az asszimilációra törő zsidók között. A Deák név Diak és Djak változatban másutt is előfordul; maga a szó a görög *diakonosz*ra vezethető vissza, ami angolban *deaconra* változott, és segédlelkésként jelent.

A származásommal kapcsolatos sok kényelmetlen pillanat egyike volt, amikor valaki a nevem eredetét firtatta, hogy vajon a nemes Deákok melyik ágához tartozom én. A mi családunk persze nem volt nemesi eredetű. Egyszer viszont egy román történész a szememre hányta, hogy a szerinte román eredetű nevem dacára mindig a magyar történetészek oldalára állok.

Hogy a zsidó kísérlet az integrációra, sőt az asszimilációra milyen mértékben sikerült, azt próbálom az önéletrajzomban kielemezni.

A modern kori magyarországi zsidóságnak csak egy elenyészően kis része származott a középkorban már itt élő zsidóságból. Azok többsége vagy elpusztult a törökök kiűzését célzó, 17. századbeli kereszties hadjáratok során, vagy a keresztényeknél ilyen szempontból sokkal türelmesebb török muszlim telepésekkel együtt elhagyta az országot. A magyarországi zsidóság nagy többsége a Habsburg Birodalom nyugati, főként morvaországi és északkeleti, főleg galíciai tartományaiból vándorolt be. A földbirtokos nemesség, elsősorban a főnemesség, szívesen fogadta a minden más uraságot vagy patrónust nélkülöző zsidó betelepülőket. Mégis, a magyarországi zsidóság drámai növekedése az 1800-as ötvenezerről az 1900-as egymillióra kevésbé tulajdonítható a nyugat-európai, az orosz vagy a Habsburg Birodalmon belüli népmozgásnak, mint annak, hogy a fokozatosan felszabaduló és új kereseti lehetőségekkel rendelkező zsidóság hatalmasan megjavította az életkörülményeit. Egész egyszerűen több gyerekük maradt életben, és azok hosszabban éltek, mint a lakosság abszolút többségét alkotó parasztság, illetve azoknak a nyomorgó alsó rétegei. Rengeteg zsidó, talán az abszolút többségük maga szegény volt és maradt, de őket életben tartotta és írni-olvasni tanította a mindinkább jómódú zsidó közösség. A zsidó hagyomány minden zsidó ifjút kötelezett arra, hogy legalább valamennyire megtanuljon héberül írni és olvasni. A két-, sőt többnyelvű

írásbeliség behozhatatlan előnyt jelentett akár egy héber, jiddis, rutén, magyar nyelvet használó „kisorosz”, kárpátaljai városkában, akár például a katonaság altiszti, illetve számvevői karában.

Ennek a felszabadult zsidóságnak az elitje a 19. században jórészt megteremtette a magyar élelmiszer-, textil- és nehézipart, bányákat nyitott, vasútépítést pénzelt és hitelbankokat létesített. A zsidók és a Nyugatról bevándorolt nem zsidók elképesztő mértékben növelték a szabad foglalkozásúak számát, vagyis nagyrészt megteremtették a modern városi polgárságot. Ez viszont lehetővé tette, hogy a birtokos nemesség, a hagyományos céhbeli kisiparosok, sőt a parasztság egy része a városokba vándoroljon, és ott elpolgárosodjék. Mi több, az 1860-as évekkel kezdve zsidók kopogtattak a hagyományos úri életmód kapuján. Nem elég, hogy az üzleti életben, a bankokban, a tőzsdén, az orvosok, ügyvédek, írók és újságírók között vagy a színházi életben messze az országos számarányukon felül szerepeltek a zsidók, de jó néhányan közülük földet béreltek, sőt vásároltak, s a birtokaikon kastélyokat is, gyárakat is építettek.

A liberális magyar kormányok biztatására az asszimilálódó zsidók a közoktatásban, a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban is megjelentek. Ugyanakkor az osztrák–magyar haderőben gyorsan növekedett a zsidó, valamint a megkeresztelt, de zsidó származású katonatisztek száma és számaránya. Az 1900-as évre mind az úgynevezett közös, mind a magyar királyi honvéd hadseregben az összlakosság öt százalékát képező zsidók a tartalékos tisztikar húsz

százalékát alkották. Ilyen arányú zsidó részvételre a tartalékos tisztikarban egyetlen más országban sem volt példa. Igaz, a hivatásos tisztek soraiban a zsidók arányszáma nem haladta meg a két százalékot, és a magasabb rangok és pozíciók eléréséhez valamelyik keresztény felekezetre való áttérés majdhogynem kötelező volt. Ferenc József, akit mindenki joggal tekintett a zsidók patrónusának, ezt meg is kívánta. Így lett egy Kohn Sámuel nevű besorozott közhonvédből a katolikus vallásra áttért Hazai Samu vezérezredes, aki 1910 és 1917 között honvédelmi miniszter volt, és a háború utolsó évében magas pozíciót töltött be az osztrák–magyar közös hadseregben. Hazai Samu még a Horthy-korszakban is kegyelmes úr maradt, valamint a felsőház tagja. Ugyanakkor, ha sokkal kisebb számban is, de nem áttért zsidókból is lettek tábornokok, egyetemi tanárok, köztisztviselők, parlamenti képviselők. A zsidó vallásához ragaszkodó Vázsonyi Vilmos az 1917–1918-as kormányban, a hirtelen megsokasodó fajvédők és a megrögzött antiszemita nagy bosszúságára igazságügyi miniszterként szolgált.

Mind zsidó, mind nem zsidó szempontból döntően fontos tényező volt a közép- és a felsőfokú oktatás, amelyben az 1870–1880-as évekkel kezdődően messze az országos arányszámukon felül találkoztunk zsidó gimnáziumi diákokkal és egyetemi hallgatókkal. Az emancipáció következtében felszabadult zsidó tehetségek a legjobb iskolák felé tájékozódtak. Erre egy példa a Fasori Evangélikus Gimnázium, amelyben két későbbi Nobel-díjas tudós, Wigner Jenő és Harsányi János, vala-

mint több más világhíresség mellett Neumann János matematikus és Teller Ede fizikus érettségiztek. Az evangélikus gimnázium világhírű diákjai mind zsidó származásúak, sőt legtöbbször zsidó vallásúak voltak. Vagy, ahogy akkoriban hivatalosan mondták és írták, az izraelita (izr.) vallásfelekezethez tartoztak.

A zsidók tömeges megjelenése a felső iskolákban minden országban bekövetkezett, ahol az állam és a társadalom a modernizáló, kapitalista és liberális utat választotta, és ezért megnyitotta számukra az iskolák kapuit. Mivel az egyetemi felvételhez többé nem volt elég a nemesi, köztisztviselői vagy klerikális származás, hanem legalább elégséges középiskolai bizonyítványt és például az orvosi fakultáson sikeres felvételi vizsgát is megköveteltek, fennállt a veszély, hogy a történelmi osztályok „kiszorulnak” az elsőrangú iskolákból. Ezért például a fontosabb brit és amerikai egyetemeken az első világháború idején csendes egyetemközi megállapodással tizenhat százalékra korlátozták a zsidók felvételi arányszámát. Az érv mindenütt és mindig ugyanaz: a zsidók (mint ma az Egyesült Államokban a kínaiak, a koreaiak és az indiánok) nem méltányolják eléggé az iskola vagy az egyetem hagyományos értékeit és az amerikai, keresztény civilizációt. Továbbá a zsidók, születésüknél fogva, túl ambiciózusok, ideológiai fanatizmusra és politikai radikalizmusra hajlamosak. Ezért és sok más okból nem alkalmasak az ország politikai és katonai vezetésére. Mindenképpen mások, mint azok, akik eladdig az egyetemi közösséget és az uralkodó társadalmi elitet alkották. Ellentétben a „békebeli” magyar

kormányok befogadó politikájával, a világháború utáni ellenforradalmi rendszer szigorú korlátozásokat vezetett be az egyetemi felvételeknél, és e rendelkezéseket a nem zsidó diákok többségének támogatásával könyörtelenül végre is hajtotta. A következmény, hogy a magyar zsidó fiatalok legtehetségesebbjei külföldi egyetemekre kerültek, és legtöbbször nem is jöttek vissza.

A modern kori zsidó sikereket azóta is számtalan szakértő és nem-szakértő magyarázta, dicsérte, bírálta. Pedig a magyarázat egyszerű: évszázadok, sőt évezredek óta a legszegényebb zsidó ifjak (a lányokra mindez nem vonatkozott) az otthoni vallástanulás és vallásgyakorlás során legalább valamennyire megtanultak olvasni, írni, kérdezni, vitatkozni. A földbirtokos (vagy volt földbirtokos) nemesi társadalom nagy része megvetően tekintett a kereskedelmi és ipari foglalkozásokra. A földet túró, bányákban, gyárakban, kisiparban küszködő „keresztény” fiatal nem tanulhatott nyelveket, de a legnyomorultabb rongyszedő vándor zsidó, a „handlér”, képes volt több nyelven beszélni. Még ha ki is gúnyolták a gyenge szókinccséért és a „zsidós” akcentusáért. Jellemző erre az anekdota, amit mind a zsidók, mind az antiszemiták kedvükre emlegethetnek: Két magyar és egy zsidó üldögél egy kocsmában. – Az én őseim – kezdi az egyik magyar – már a 15. században is Kinizsi Pál hadában mentek rá a törökre. – Az semmi – mondja a másik magyar –, az én őseim a Töhötöm nemzetség tagjaiként Árpád apánkkal jöttek át a Vereckei-hágón. És te – fordul a két magyar a zsidóhoz –, hát a te őseid vajon hol lehettek akkoriban? – Hát kérem – válaszol

a zsidó –, az én őseim ott ültek egy pult mögött a Vereckei-hágón, és kiabáltak, hogy „bozogányt, kacagányt és más honfoglalási eszközöket vegyenek!”.

Az elfogadásra és beolvadásra törekvés természetesen nemcsak a zsidókat, hanem az összességükben sokkal számosabb nem zsidó, nem magyar anyanyelvű lakosokat is jellemezte. A különbség csak az volt, hogy a sok millió nem magyar anyanyelvű állampolgár, vagyis az ország lakosságának többsége számíthatott a közelben élő, etnikailag rokon Habsburg tartomány vagy szomszéd állam politikai és kulturális támogatására. A „hontalan” zsidókhoz ilyen szempontból legfeljebb a szintén hontalan örményeket és az alig emberszámba vett cigányokat lehetett hasonlítani. A zsidók a teljes „másságból” léptek át az asszimiláció ígérétebe és bizonytalanságába. Egy morvaországi keresztény szabóságod szabadon eldönthette, hogy Magyarországon próbáljon-e szerencsét, vagy sem, a morvaországi zsidók nagy részét Mária Terézia kényszerítette az áttelepülésre, és először szó sem volt arról, hogy akárhová mehessenek és akárhol dolgozhassanak. Ráadásul a török háborúk utáni századokban a Habsburgok a nyugat-európai kézműveseket, parasztokat, vállalkozókat rendkívüli kedvezményekkel csábították a félig üresen maradt Magyarországra, a zsidó betelepülőknek nem járt semmiféle állami kedvezmény.

Végül ami még rettenetesen megnehezítette a zsidók helyzetét, hogy történelmileg nemcsak egy épphogy megtúrt népcsoportot alkottak, de a keresztények vallása azt tanította, hogy megkínózták és megölték a

Megváltót, más szóval istengyilkosok. Azt már nem emlegették, hogy Jézus Krisztus és minden felmenője, ideértve a Szűz Máriát, maga is zsidó volt. Az Újszövetség is a zsidókat vádolja, hiszen Ő azért jött a Földre, hogy elsőként a zsidó hittársait megtérítse és megváltsa. Azonban a zsidók nagy többsége nem hallgatott rá, nem volt hajlandó felismerni az igazságot, sőt Jézus halálát követelte. A modernebb gondolkodású, szekularizált keresztények mindezt elvetették, ők viszont nem értették sem a zsidók korábbi elzárkózottságát, sem a legújabb kor azonnali elfogadtatást célzó lankadatlan törekvéseit.

Apám, nagybátyáim, az akkori rokonságunk korban megelőzte az 1920-as numerus clausus törvényt, s így a kiterjedt családban majdnem minden férfi, sőt néhány nő is egyetemmet vagy valamilyen más felsőfokú iskolát végzett.

Apám a világháborúban

Apai nagyszüleimnek négy fiuk született, leánygyermekre hiába vágyakoztak. A legidősebb fiú, Pál (Pali) és a legfiatalabb fiú, Károly (Kari) kereskedelmi főiskolát végzett, majd a székesfehérvári üzletet kiterjesztve virágzó társvállalatot létesített a budapesti belvárosban. Ezt mindaddig teheték, amíg a Horthy-kormány 1944 tavaszán rendeletileg el nem kobozta a tulajdonaikat, és Pali nagybátyámékat Auschwitzba nem deportálta. A második világháború után az újraépített vállalataikat Rákosiék sajátították ki.

A harmadik fivér, Imre (Imi) apámhoz hasonlóan a székesfehérvári cisztercita rendi gimnáziumban érettségizett, a háborúban megsebe-

sült, majd ügyvéd lett, és aránylag fiatalon meghalt. A második fiú, apám nyolc éven át járt a székesfehérvári cisztercita Szent István Gimnáziumba. 1910-ben jelesen érettségizett, s a Műegyetem mérnökhallgatója lett. Röviddel a háború kitörése előtt okleveles gépészmérnökévé avatták. A nagy vörös viaszpecséttel díszített, faragott fadobozba zárt, kézzel írt pergamendiplomáját ma is büszkén őrzöm. Ő maga nem kis túlzással egész életén át ismételtette, hogy az életben semmit abból, amit az egyetemen tanult, nem tudott felhasználni. Igaz, hogy a nehéz gazdasági helyzet miatt csak időnként dolgozhatott a szakmájában. Egy társsal kútúró vállalatot alapítottak, az eladósodott és tönkrement. Az óriási adósságot a nagyapám, Pali és Kari adták össze, és nemhogy nem kértek kamatot, de még a tőkét sem kérték soha vissza. Máskor apám a nagyapja és a fivérei segítségével különböző állásokat töltött be. Így például az 1930-as évek végén rendes fizetéssel az Iparművészeti Társulat titkáráként működött, s emellett a legnagyobb budapesti autógarázs társbérője és társigazgatója volt.

Apámat egyetemi hallgatóként érettségi után egészségügyi okokból nem hívták be katonának, a háború kitörésekor azonban önként jelentkezett. Akármilyen rövid volt is a kiképzése, ő még nem volt jelen 1914 szeptemberében a galíciai front összeomlásánál, és így elkerülte a fejletlen menekülést, káoszt, a polgári lakosság elleni atrocitásokat és a hivatásos tisztikar nagy részének halálát vagy fogságba esését. Egyszerre óriási szükség volt a tartalékosokra, vagyis az egyenruhás civilekre. Őt beosztották a 6. Komáromi császári

és királyi (k. u. k.) közös vartüzérezredbe, és zászlósi ranggal kiküldték az orosz frontra. Ott megfigyelőként a gyalogsági állásokból jelentette az ütege 15 centiméteres „Gaubizer-” (Haubitzer, tarack) lövedékeinek becsapódását az orosz állásokba.

Annyi sok első világháborús front-harcoshoz hasonlóan apám is inkább anekdotázott, mint részletesen beszámolt volna a frontélményeiről. Csak olyanokat tudtam meg tőle, hogy a kiképzése idején a komáromi erődben túltengtek a prostituáltak, mire a magyarul alig beszélő erődparancsnok összehívta a „kéjleányokat”, és úgy kezdte a mondókáját, hogy „Kedves kurvákok”. Arról is beszámolt Apám, hogy a régimódi, elavult ágyúik lövedékei nemegyszer a saját frontvonalaikba csapódtak, s hogy egy tábornok jól lehordta, mert nem viselt bajuszt. Ugyanaz a tábornok látni akarta, hogyan lőnek az ellenségre, mire apám, ügyeletes lévén, két ágyújuknak tüzelési parancsot adott. Az eredmény előre várható volt, az orosz ütegek azonnal válaszoltak, a tábornok és stábjja gyorsan elautózott, és ők ott maradtak az ágyútűzben. Aztán mesélte, hogy a reggelijébe becsapott egy srapnelszilánk, és tönkretette a rántottáját. Vagy hogy amikor aludt, csak az ébresztette fel, ha az üteg hirtelen elhallgatott, vagy hogy karácsonykor találkoztak az orosz tisztekkel, és cigarettát, vizitkártyát, kis ajándékokat cseréltek. Ezért aztán a hadosztály-parancsnokság jól lehordta őket. S végül, hogy egy napon övére csatolt kulacsra felfogott egy golyót. A zománczott, zöldre festett, oldalt golyótól szaggatott nehéz vas-kulacsra akkoriban egy szekrényben találtam rá, és szorongva gondoltam

arra, hogy a kulacs nélkül sem Éva nővérem, sem én nem léteznénk.

Apám 1915-ben rövid hadjáratra Montenegróba került, amikor is a hosszú sor, ökrökkel és bivalyokkal vontatott nehéz ütegük megmászta a meredek Lovcsen hegycsúcsot, és ezzel hozzájárult Montenegró elfoglalásához és Nikita király bukásához. „Ez volt az egész háborúban az egyetlen győzelmes ütközetünk” – mondogatta apám kesernyés mosollyal. Később megint az orosz front következett, majd a hírhedt lucki áttörés, amelyben Bruszilov orosz tábornok seregei majdnem teljesen megsemmisítették az osztrák–magyar haderőt. Amikor elterjedt a rémhír a kozák lovasok közeledtéről, a tüzerek sűrű ostorcsapásokkal, az üteg történetében először ügetésre kényszerítették a szegény lovakat, s apám szerint egy nap alatt hetven kilométert nyomultak hátrafelé.

Apám ütege a Monarchia jellemző képét mutatta, hivatásos osztrák tüzér százados parancsnokával, magyar, cseh és horvát tüzéreivel, ruszin lóápolóival és fiatal tartalékos hadnagyjaival és zászlósaival, akik civilben mérnökök voltak, és nagyrészt zsidók. Minthogy a hadra kelt osztrák–magyar seregben a fiatal hivatásos tisztek elestek, fogságba kerültek vagy magasabb beosztást kaptak, a szakaszokat és más kisebb egységeket tartalékos tisztek vezették; azok között viszont minden ötödik zsidó volt, amit egyetlen más állam hadereje sem tudott felmutatni.

Érdekes módon az osztrák–magyar főparancsnokság és a vezérkar, amely sokszor féktelenül uszított az „áruló” etnikumok, vagyis a csehek, ruténok, szerbek és általában a szlávok ellen, szigorúan tiltotta

az antiszemita megnyilvánulásokat. Olvasmányaim, zsidó veteránokkal folytatott beszélgetéseim és dokumentumok bizonyítják, hogy antiszemita incidensekre a hadseregben nagyon ritkán került sor. Zsidó tisztek az uralkodóhoz és a Monarchiához való ragaszkodásuk jeléül felháborodva írnak a „cseh ezredek” vagy más szláv egységek „gyalázatos árulásáról, hűtlenségéről”. A valóságban az ilyenfajta önkéntes átszaladás az oroszokhoz aránylag ritkán fordult elő, annál is inkább, mert az átszaladókat gyakran hátulról vagy előlről lelőtték. Viszont egyes katonai egységek, néha egyszerre sok, egyszer százezernél több ember, reménytelen helyzetet látó előljáróik parancsára, rendben, sorakozva adta meg magát. Ebből lett a valóságos lakosságcsere, amelynek során több mint kétmillió orosz és több mint kétmillió osztrák–magyar katona került egymás fogságába. S amíg a fogoly tiszteknek nem kellett dolgozniuk, mégis megkapták az orosz, illetve osztrák–magyar tisztek békebeli zsoldjával egyenlő zsoldot, az altisztekkel és a közlegényekkel ipari-, bányá- vagy mezőgazdasági munkát végeztettek. Akadt közöttük olyan is, aki a hiányzó férjeket pótolta, és végleg letelepedett. Azonban az altiszti és közlegényi állományba tartozó hadifoglyok nagy része nem volt ilyen szerencsés: ahogy gyengült a lakosság ellátása a Monarchiában, úgy gyengült a hadifoglyok élelmezése. Mi több, mindkét oldalon különbséget tettek a favorizált és az „ellenséges” etnikumok között: a Monarchiában valamivel jobban bántak a lengyel és a muszlim hadifoglyokkal, Oroszországban kimondottan favorizálták a cseheket, ruszinokat,

románokat; Olaszországban valóssággal bűnözőkként bántak a Monarchia olasz származású katonáival. A második világháborús hírhedt mauthauseni koncentrációs tábor már az első világháborúban fogolytáborként szolgált. Az ottani hadifoglyok, főleg oroszok egyharmada meghalt. Rokonaim közül ketten tisztként megjárták a szibériai fogásgot. Az egyik több évet töltött a távol-keleti Csitában; erről szóló beszámolóit lelkesen hallgattam.

Apámat 1916 második felében fényszórós kiképzésre Bécsbe vezényelték. Ott érte Ferenc József halála, akinek a temetésén ő is „Spalier”-t, vagyis sorfalat állt. Azután fényszórós tisztként az Ojtoziszorosban az Erdélyt megtámadó románok ellen harcolt, s végül az olasz frontra vezényelték, ahol harminchárom hónapos frontszolgálatára való tekintettel, most már főhadnagyi rangban, kinevezték a Palma Nova-i tüzérszertár parancsnokává. Az utóbbiban leginkább olasz nők és orosz hadifoglyok dolgoztak, és amikor a front összeomlott, az osztrákok és az olaszok közös erővel felrobbantották a muníciót.

„Nagyobb tűzijátékot sohasem láttam”, mondogatta apám, akit különben a háború során többször kitüntettek, többek között a tartalékosoknak ritkán adományozott ezüst vitézségi éremmel. A fegyverletételt követően milliányi bajtársával együtt hazavergődött, s még egy ideig szolgálatban maradt. Bár a zsoldja nagy részét elvitte az infláció, de legalább enni kapott a tiszti étkezdében.

Apám az 1918–1919-es forradalmakat és a fehér ellenforradalmat ritkán említette. Bár a háború előtt

egy egyetemi hallgató unokahúgával eljárt a Társadalomtudományi Társaság és a Galilei Kör találkozóra, azokról se jót, se rosszat nem mondott, s a Károlyi-féle forradalmat és köztársaságot, legalábbis előttem, egy szóval sem említette. A Tanácsköztársaságra elutasító megjegyzésekkel emlékezett. Utalt az értéktelen „fehér pénz”-re, s gúnyosan beszélt Kun Bélának „félnotás” rendeleteiről. Ha valami zavaros dolgot állítottam, apám habozás nélkül előhívta a családi közbeszéd részévé vált „BÓL FAKAD A JÓLÉT” szalólgét, amely az eredeti kommunista plakáton hatalmas betűkkel volt nyomtatva, szemben az első sor apró betűs „Szocialista termelés”-ével. Apám szívesen emlegette a Tanácsköztársaság más hírhedt plakátjait is, mint például azt, amin egy állig felfegyverzett vöröskatona dühösen a nézőre mutat és kiált: „Te, sötétben bujkáló rémhírterjesztő ellenforradalmár, RESZKESS!” Apám a forradalmakat értelmetlennek találta, s őszintén lelkesedett Ferenc Józsefért és a békeidőkért. Persze az is lehet, hogy előttem vigyázott, nehogy eljárjon a szám a cisztercita atyák előtt. Akkoriban minden polgár, de apám különösen fegyelmezett volt, és ő, aki éveket töltött katonák, munkások és sofőrök között, előttünk például sohasem káromkodott. Felejthetetlen esemény volt számomra, amikor a salzkammerguti sóbánya alacsony gerendájába rettenetesen beverve a fejét, felkiáltott: „Bassz-orkányos!” Egy világ omlott össze bennem, de apámhoz egyszerre sokkal közelebb éreztem magam.

A békeszerződés a családjainkat alig érintette, mert aki közülünk nem volt székesfehérvári, az Buda-

pesten vagy Győrben élt. Az iskolában mást sem hallottam, a tankönyvekben mást sem olvastam, mint a trianoni szörnyű igazságtalanságot, de otthon nemigen esett róla szó. Így is volt gond elég.

Apámék még természetesnek vették, hogy az úri világba, pontosabban a „jobb társaságba” való bejutáshoz a katonai szolgálat és a tartalékos tiszti vagy legalább a hadapródi kinevezés szükséges. A tisztikarhoz és következő zsidóknak csak olyanok tartozhattak, akiknek megvolt a „becsületük”. A becsületet, a tisztikarból és a társaságból való kizárás veszélye miatt, mindenáron meg kellett védeni, még hozzá az úriemberek között, ha kell, párbajhoz is vezethető lovagias eljárással. Ha a sértést elkövető egyénnek nem volt „becsülete”, mert például gyári munkásnak tűnt, akkor – legalábbis elméletben – a sértést véres erőszakkal, vagyis karddal, ott helyben meg kellett torolni. Gond volt, hogy a törvény tiltotta és büntetéssel fenyegette mind a párbajozást, mind a véres megtorlást, viszont a tiszti kódex és maga az uralkodó – aki önmagát elsősorban katonának tekintette – elvárta, hogy tisztjei mindenáron megvédjék a maguk, a haderő és az uralkodó becsületét. Így kerültek párbajozók időnként az államfogházba, ahol aránylag kellemes körülmények között töltöttek egy-két hónapot. Halálos kimenetelű párbajért valamennyivel súlyosabb büntetés járt.

Ez a bonyolult világ komoly gondokat okozott például az osztrák és német egyetemek hírhedten antiszemita és párbajra kész hallgatóinak (schlagende Verbände). Ezek tudniillik 1896-ban elhatározták, hogy miután a zsidóknak születé-

süknél fogva nincs becsületük, ezért velük semmiképpen sem szabad akár baráti kardjátékban részt venni (*Mensur*), akár velük párbajozni (*Duell, duellieren*). De mert az egyetemi hallgatók nagy része, legyenek zsidók vagy nem zsidók, tanulmányaik megkezdése előtt leszolgáltak a katonai „önkéntes” évet, és így tartalékos tisztek vagy tartalékos hadapródok lettek, ezért a rangjukat kockáztatták, ha nem csináltak lovagias ügyet egy becsületsértésből, vagy nem fogadtak el egy szabályszerű kihívást. Viszont aki párbajozott egy zsidóval, azt kizárták a diákegyesületből (*Burschenschaft*), ami árthatott a későbbi hivatali vagy üzleti karrierjének. A volt bécsi diák Arthur Koestler az emlékirataiban mindezt jól elmagyarázta. Az antiszemita hallgatók dilemmáját növelte, hogy a jómódú zsidó diákok nemegyszer olasz mestereknél tanulták a vívást és a párbajozást, és ezért, vagy éppen ellenkezőleg, a tapasztalatlan kardforgatásuk következtében olykor súlyosan megsebesítették az ellenfelüket. Apám még ebben a világban élt, én magam ennek az utórezgéseit éreztem.

A párbajozást a háború idejére a császár-király felfüggesztette, de Horthy ellenforradalma visszahozta. Ebben a korszakban azonban a párbajok nagyrészt politikai jellegűek voltak és úgynevezett „első vérig” mentek, vagyis a párbajokat a szekundánsok és a vívómesterek jó előre megtervezték. Ami a pisztolygolyókat illeti, azok a legritkább esetben találtak célba. Habár a mi családunkban senki sem párbajozott, gyerekkoromban eleget rettegettem a párbajban való megszégyenüléstől, illetve a haláltól.

Nem csak apám, mind a három fivére is katonatiszti rangban szolgált az első világháborúban. Egyikük megsebesült, egy másik vérhast kapott Albániában. Apám szerint a négy fiú távolléte okozta az anyjuk szívbjából eredő korai elhunytát. Mégis a katonai, sőt harctéri szolgálat, különösen tiszti rangban, majdnem elkerülhetetlen és nagyon kívánatos volt, hiszen nemcsak személyes sikert jelentett, hanem az asszimilálódó zsidó vágyalom beteljesülését. Tisztnak lenni mindenütt jobb, mint közlegénynek, de a hagyományos császári közös haderő hivatásos tisztje különleges helyet foglalt el a társadalomban. Egyike volt a keveseknek, akiket nem lehetett vagy legalább nem illett besorolni egyetlen nemzetiségbe sem, és aki bizonyos szempontból fölötte állt a polgári törvényeknek. Ha a valóságban nem is, de hivatalosan a katonatiszt aranybojtos kardja egyenlővé tette őt a legfőbb hadúrral; Ferenc József önmagát elsősorban katonatisztnak tekintette. Mondanunk sem kell, hogy egy vidéki zsidó boltos fiai a gyakorlatban nem voltak egyenlők sem a császárral, sem a történelmi családok fiaival, sem a hivatásos tisztekkal, még akkor sem, ha például az utóbbiakkal egyazon előkelő lovasezredben szolgáltak. Mégis, a szolgálaton kívül minden tiszt tegezte egymást, ami a német és magyar úri társaságokban csak közeli rokonok és legközelebbi barátok között volt szokás.

Anyám világa

Leendő szüleim 1920-ban esküdtek meg, Székesfehérvárott. Deutsch Anna, helyesebben Annus (később

Timár Anna) felmenőiről nagyon keveset tudok. A két Deutsch család nem volt rokonságban, habár mind a kettő Székesfehérvárott élt. Anyai nagyapámról úgy tudom, hogy üzletember volt; a fényképek alapján megnyerő külsővel rendelkezett, ám fiatalon elvitte a rák, s így Annus Zsófi húgával és Pali öccsével apa nélkül nőtt fel. Gizella mama vagy nagymama, aki Csókai néven született, jómódú rokonsága segítségével panziót nyitott Budapesten. Az első, szerényebb helyiséget követte egyszerre két emelet az igen előkelő belvárosi Haris közben. A panzió jó hírnek örvendett, szecessziós bútoraival, óriási vázáival, szobraival, értékes korabeli metszeteivel és selyemmel borított falai-
val. Szüleim és egy idő múltán Éva nővérem és én is vasárnap a Gizella panzióban ebédeltünk, méghozzá a fő asztalnál, ahol a nagymama elnökölt, és ahol a törzsvendégek a saját borukat itták, a saját szalvétájukat pedig monogramos ezüst szalvétagyűrűben tartották. A kis asztaloknál vidéki és bécsi, jómódú, gondolom, nagyrészt zsidó üzletemberek étkeztek.

Gizella mamától mindenki félt egy kicsit, beleértve engem és az anyámat is. Évtizedekkel később mesélte, nagy meglepetésemre, hogy őt az anyja megpofozta, amikor panaszkodni mert az apámra, aki anyám szerint „a szerelemben olyan volt, mint egy fiatal csikó, csak a maga örömét kereste, mit sem törődve az én érzéseimmel”. „A te dolgoz a türelem és a férjed boldoggá tételé” – mondotta volt a nagyanyám. E rövid beszélgetés volt egyébként az életemben az egyetlen alkalom, amikor intim dolgokat mertem kérdezni

akár anyámtól, akár apámtól. Szexuális felvilágosításomról a Révai Nagy Lexikona és osztálytársaim gondoskodtak. Kamaszkori tudatlanságom ilyen dolgokban párját ritkíthatta.

A hetvenhárom éves Gizella nagymamát, amint erről még újra szó fog esni, 1944-ben kirakták a panzióból, és egy csillagos házba költöztették. Onnan hajtották el november végén, zuhogó esőben, honvédek, csendőrök és pártszolgálatos suhancok az Óbudai Téglagyárba, ahol nyoma veszett, örökre.

Gyerekkor

Amint ezt ismerősök és idegenek is sűrűn hangoztatták, anyám és apám szépek és megnyerő természetűek voltak. A jelek szerint őszintén szerették egymást. Igaz, sokat veszekedtek, főleg anyagiak miatt. Sohasem volt elég pénz anyám divatos öltözködésére, a sok vendégségre, a nyaralásokra, Éva és az én francia és angol nyelvóráimra, az én szerencsétlen hegedűtanulásomra, Éva művészi tornájára, mindkettőnk tánciskoláira. Anyám sokat panaszkodott, néha sírt is. A békétlenség csak a háború folyamán szűnt meg; a nővéremet idézve, „egyszerre ő viselte otthon a nadrágot. Habozás nélkül döntött nehéz kérdésekben, magabiztosan küzdött a családjáért.”

Anyánk láthatólag örült, hogy csodálják. A nővéremmel később találgattuk, hogy volt-e egyiküknek vagy mindkettőjüknek szerelmi ügye. Ez nem lett volna különös, mert jobb polgári társaságban, különösen művészi és intellektuális körökben eltúrték az ilyesmit, feltéve, hogy diszkréten történik. Amellett a csü-

törtöki „nyitott ház” alkalmával néhány olyan férfiismerős is megjelent a nővéremnek „kurizálni” és a szüleimnél „tiszteletet tenni”, aki korban inkább illet az anyámhoz, mint a nővéremhez. Nem kétséges, hogy ezek az anyámnak udvaroltak, mi azonban a hűtlenségnek semmi konkrét jelét nem tapasztaltuk. Válsárról tudtommal sohasem esett szó, az ilyesmi a mi családukban nem volt szokásban.

Apám szülei eredetileg jobb módú menyasszonyban reménykedtek, de anyám hozománya sem volt megvetendő: szerepelt benne például egy 144 darabból álló, DA monogramos színezüst étkészlet, amelyet 1980-ban, apám halála után, Gloria és én örököltünk. Büszke is voltam az örökségre, habár őszintén szólva jól meglettünk volna például a tizenkét ezüst fagyaltoskanál és a tizenkét halkés nélkül is. 2020 januárjában, amikor elköltöztünk Kaliforniába, a költözést intéző vállalat kiküldöttje mind a százéves, mind az újabb, agyontisztelt márkájú, hatszemélyes Jensen ezüstkészletünket leki-csinyellte, mondván, hogy ilyesmit ma senki sem használ. Végül a két teljes ezüst étkészletünkre és más értékekre való tekintettel a vállalat mégis engedett valamit a csillagászati árból, amit azért számított, hogy holmijaink egy kis részét utánunk küldje Kaliforniába. A nagyobb részt, ideértve Gloria méregdrága szőrmebundáját, a monogramos damasztabroszokat és ágyhuzatokat, a szép hangú, százötven éves fali zongorát, a perzsaszőnyegeket, a szobabiciklit és ezernyi könyvet és képet a szállító megtartotta magának. Előzőleg próbáltuk elajándékozni a dolgokat, de még a jótékonysági

intézményeknek sem kellett szinte semmi a valaha dédelgetett tulajdonainkból.

Apám udvarló és vőlegény korában írt leveleit a halála után egy fiókban találtuk meg. Árad belőlük az odaadás, de mai szemel nézve túl udvarias és merev stílusuk a korabeli illemkódexek szövegmintáira emlékeztet. A levelek fő témái a közeli házasságon kívül a fővárosba költözés lehetőségei, apám álláskeresése és az általános lakásmizéria. Nagyapám segíthette őket ahhoz, hogy a szüleink 1926 tavaszán a budai Naphegy utcába költözhetek a négyéves Évával és háromhetes magammal. Szép nagy, magas mennyezetű, az eredetiből leválasztott három vagy négy szobában laktunk. A leválasztott másik részben kellemes, érdekes emberek laktak, akik hosszú évekre a barátaink lettek.

16

Éva a Krisztina téri elemibe járt. Ha éppen volt osztrák Fräuleinunk, akkor ő és én kísértük. Ha nem, akkor egyedül ment. Amint utólag megtudtam, sok gond volt ezekkel a magukat teljesen idegenben érző fiatal osztrák nőkkel. Az egyiknek honvágya volt, és a szerelmet is hiányolta. Úgy érezte, hogy Ázsiába érkezett, egy idő múlva fogta magát, és hazament. A másik Fräuli sokkal kedvesebb volt, de egy vasárnapi kimenő alkalmával teherbe esett, és haza kellett küldeni. A német nyelv nekünk könnyen ment, mert az apám, akinek az anyja Burgenlandban született, tökéletesen beszélt németül, és anyám majdnem olyan jól bírta a nyelvet. Állítólag kisgyerekkoromban magam is jobban beszéltem németül, helyesebben valami alsó-ausztriai tájszólásban, mint magyarul.

Gyerekkoromban többször is nyaraltunk az osztrák Alpokban, amely az első pillanattól kedvező benyomást tett rám, különösen, mert a fenyőerdőkben csak úgy hemzsegték a tigrisek és az oroszlánok. A szöges turistabotom birtokában bármikor hajlandó voltam felvenni velük a harcot. Az alsó-ausztriai Wienerbruck és a stájer Altaussee örökre megmaradt az emlékezetemben. Az utóbbi gyönyörű helyet vagy hatvan évvel később meglátogattam, de amikor a vendéglőst kérdeztem, hogy mi maradt meg a környéken a harmincas évekből, a felettünk magasló Loser hegyre bökött. A napsütéses, de gyakran csontszáraz Kaliforniánál talán mégis az esős, havas Alpok a kívánatosabb, főleg mert az Alpokban mindig van valami pompás gyalogút és menedékház, míg Kaliforniában gyakran még a legszebb erdőket és hegyeket sem szabad vagy nem lehet megközelíteni.

Akik akkoriban is éltek, emlékezni fognak arra, hogy milyen szabadok voltunk, mi, gyerekek. Azután, hogy a második Fräulein is visszament Ausztriába, Éva fel-felcipelt a Naphegy akkor még majdnem lakatlan tetejére. Ott voltak a barátai, akikkel elment játszani, engem pedig leültettek egy kórákásra azzal, hogy én vagyok a Dobó István, és védjem meg az egri várat. Így aztán sokat kuporogtam az őrhelyemen, s tisztelettel bámultam a nagyfiúkat, akik közül az egyik a rettenetesen vérvő, mély sebét egyszerűen bekente sóval, és tovább focizott. A hegytetőn nem volt sehol telefon, a szüleink bíztak benne, hogy az éhség előbb-utóbb hazakerget minket.

Az utcán is labdázunk, hiszen a hatezer bejegyzett magyar magán-

autóból és a nem sokkal számosabb taxiból vagy teherautóból kevés jutott a Naphegy vagy a Lisznyai utcába. A fasizmus, náciizmus, bolsevizmus kezdett eluralkodni a lelkeken, de az élet sok tekintetben hagyományos maradt. A vasárnapi kirándulásainkon a sváb falvakban Grüss Gott-tal köszöntek nekünk, kirándulóknak, a magyar falvakban dicsértessékkal. Kamaszkoromban valamelyes rossz lelkiismerettel válasszoltam Mindörökké, ámennel.

A sváb parasztasszonyok amúgy is a napi életünkhöz tartoztak; ők hozták nagy batyukban, pettyes vagy kockás konyharuhákkal takarva a friss vaját, túrót, sajtot, tojást és más finomságokat. A bérház udvarát gyakran látogatták a közsörűsök, a tót üvegesek, a kintornások, a majomtáncoltatók, a „virágföd”-árusok, a rongyszedő „handlák” és a daloló koldusok. A szórakoztatásunkért járó piculákat kis papírba csavarva dobtuk le az udvarra, amit a lenticék kalaplengetéssel megköszöntek. A tejet, friss zömlét, jeget, szóda vizet, szenet, brikettet és a postát felhozták hozzánk, mint ahogy az ügynökök felcipelték a porszívót, a lexikonokat és a bőrbe kötött, arany-szegélyű Szent Bibliát vagy a hazafias díszműveket. Cselédek, ügynökök, szállítók, koldusok csak a szűk, sötét hátsó lépcsőn közlekedhettek.

Első olvasmányaim között elévülhetetlen díszhelyet foglal el ifj. Gaál Mózes *Muki és Bubu kalandjai az őserdőtől a garázsig* (1929) című illusztrált csodakönyve, amelynek hősei egy ifjú csimpánz és egy vele egykorú elefánt. Ők Afrika szívében egy őserdei iskolába járnak, de nem lévén valami szorgos nebulók, a kis csibész Muki csak kókuszdió-

feltörésben szerzett jelest, az igen finom családból származó, elegáns Bubu pedig csupán fadöntésben és trombitálásban érdemelt egyest. Bánatában a két fiatal megszökik, és vonaton meg luxushajón messze a nagyvilágba utazik, persze mindig potyautasként. A véletlen elviszi őket a budapesti Cyklop garázsba, s ott le is telepednek. Következnek a budapesti kalandok, de engem addigra már eltöltött a boldogság, mert apám Kertész utcai garázsa is a Cyklop nevet viselte. Egyébként a könyv finom társadalmi szatíra, kár, hogy tudtommal csak egyetlen példány létezik belőle, az is a Széchényi Könyvtárban.

Bubu és Muki kalandjait felolvasták nekem, nemkülönben a vérfa-gyaszító Grimm-meséket és Wilhelm Busch *Max und Moritz* című, rendkívül népszerű történetét. A két vásott kölyök a legnagyobb természetességgel bántja, kínozza a környékbeli felnőtteket. Még szerencse, hogy végül egy molnár kezébe kerülnek, aki kacsaeledelnek aprítja fel őket. Mindez igen hatásosan illusztrálva! A meséket persze németül olvasták fel nekem; a mai napig hiszem, hogy a német mesékben uralkodó örökös vérontás és ember-, valamint állatkínzás hozzájárult a náci hatalomátvételhez.

Az *Egri csillagokat* már magam olvastam, s ma is tudnám idézni a fontosabb fejezeteit. Később Verne Gyulát és May Károlyt faltuk mindannyian, de Jókai Mór már inkább a kötelező olvasmányok közé tartozott.

Kisgyerekkoromból két nagy esemény maradt meg a fejemben. Az egyik, amikor tűz ütött ki, és elemésztett egy szomszéd házat. Mi a

balkonunkról figyeltük, ahogy a behemót tűzoltóautók vadul szirénázva felkapaszkodtak a meredeken. Még drámaibb élmény volt, amikor 1931 márciusában fejedelmi méltósággal elúszott a fejünk fölött, sőt rövid időre meg is állt a Királyi Vár fölött a 230 méternél hosszabb Graf Zeppelin. Reklámkörúton járt, és mire el látogatott Budapestre, addigra már többször körülrepülte a földgömböt. Huszonnégy utasa a gondola ablakából nézett le ránk; én integettem nekik, és ők visszaintegettek. Akkor a szüleim azt állították, hogy minden utas világjáró felfedező volt, ezért mi nem mehetünk velük. Később azonban megtudtam, hogy az utasok újságírók és meghívott hírességek voltak, mint például Karinthy Frigyes. Akármi történt azóta a repülés terén, én tudom, hogy a Zeppelin a nemzetközi találkozások és barátságkötések jelképe volt, és hogy ez a békésen boldog idő véget ért, amikor megjelentek a nagy utasszállító repülőgépek, amelyekben többé nem lehetett pezsgővel a kézben állva a népek barátságára koccintani.

A húszas években a közeli és távoli Deák/Deutsch család, a nagyszüleim kivételével, katolikus hitre tért át. Így lettem magam is csecsemőko-

romban katolikus. Amikor egyszer erről kérdeztem, apám azt válaszolta, hogy amint hazajött a háborúból, úgy érezte, az áttérés a legkevesebb, amiért köszönetet mondhat az országnak az emberi létéért, a törvény előtti egyenlőségéért és a szabadságáért. Hogy az áttérésben mennyi volt az opportunizmus, nem tudnám megmondani. Biztos volt benne patriotizmus, de biztos az is, hogy a fehérterror, a vidéki pogromszerű jelenségek, az örökös publicisztikai és parlamenti zsidózás és az 1920. évi zsidóellenes numerus clausus törvény a mi köreinkben azt a benyomást keltette, hogy Magyarországon csak teljes beolvadással lehet megmaradni. Apáméknak nem tűnhetett fel, hogy a modern radikális, faji antiszemitizmus jobban gyűlöli a gazdaságilag és sokszor kulturálisan is több mint versenyképes, beolvadni vágyó zsidóságot, mint az archaikus, pajeszos, jiddisül beszélő ortodox és haszid zsidókat. De azt sem tudhatta előre, hogy a második világháború legutolsó heteiben a keresztény közép- és felső osztályok humánusabb tagjai támogatni, sőt bűjtatni fognak több ezer asszimilált budapesti zsidót, köztük a mi kiterjedt családunkat.

A montázs és a festőiség problémája

Batykó Róbert legújabb sorozatáról

*A világ – bármi legyen is az, kívül van: az a bizarr maradék, amely még
nem lépett be a digitális szimbolikus terébe.
Martin Burckhardt–Dirk Höfer: Minden és semmi*

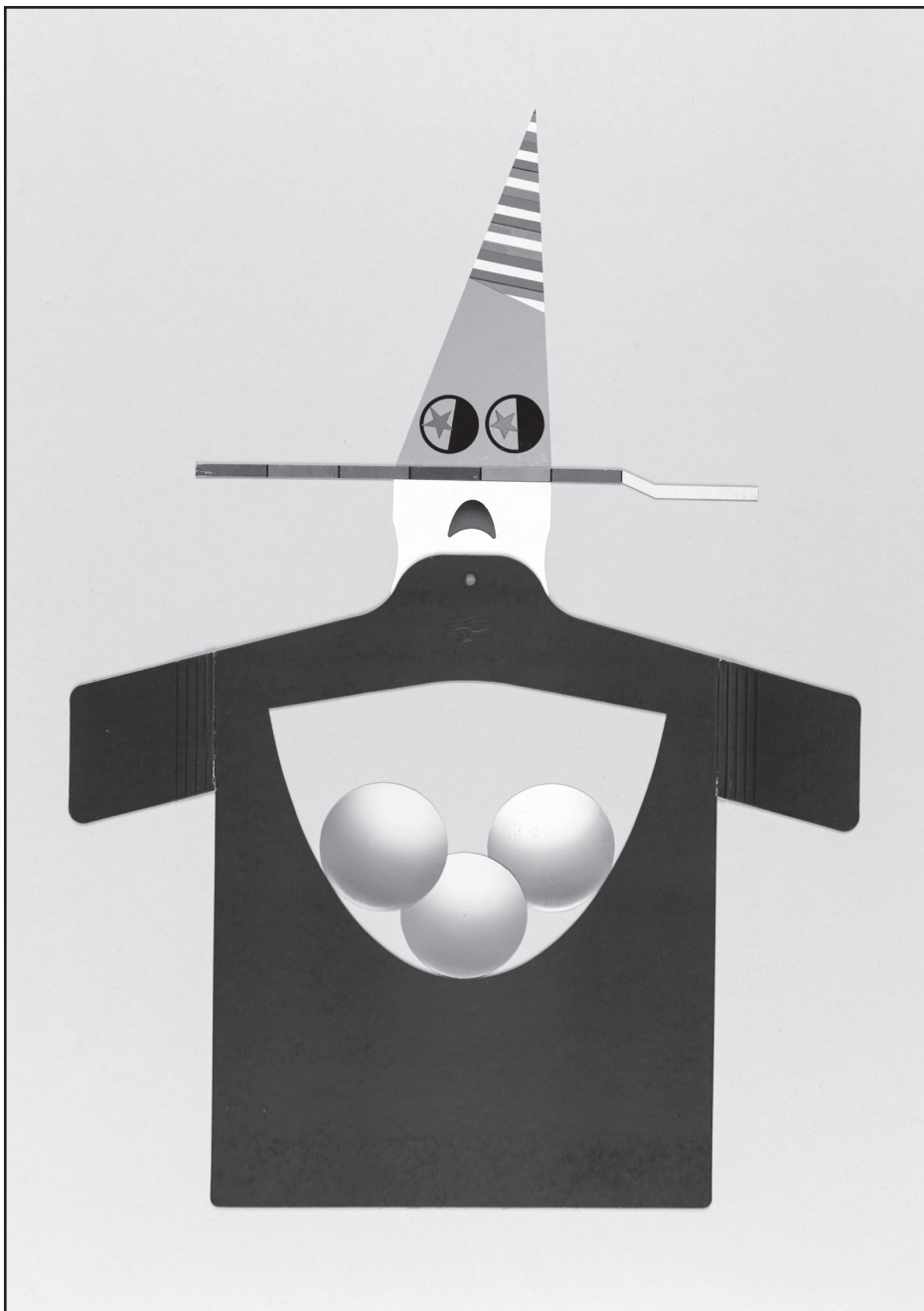
Batykó Róbert új sorozata kollázsokból áll, ami akár meglepő is lehet, hiszen az eddigi életmű festményekből áll, melyeknek legfőbb témája éppen a festőiség fogalmának átmentése a 21. századba, megőrizve és átalakítva a festékalakítás személyes kéznyomát a fotó és a digitális képalkotás korában.

A műveken végighaladó motívum a festői eszközkészlet és a kortárs vizuális kultúra összeegyeztetése, egymásra hatásuk vizsgálata: a *Graff* sorozat a graffitik formanyelvét használta fel, később jellemzően egyszerűsített szerző- és tárgyportrék, kamionrészletek, majd a digitális világ formanyelve volt az a kiindulási pont, amire a képek sajátos vizualitásukat építették.

A kollázsokat közvetlenül megelőző időszakban készült festmények maszkolófóliákkal, stencilekkel és egy speciális festőgéppel készültek, amely egy különös penge segítségével képes a felületeket végigkaparni és a maga előtt tolt festéket elteríteni. A művek jellemzően két részből álltak össze, az eredeti motívumból és a festőgép eredményéből. Vizuális működésük így a két elem kölcsönhatásából és dialektikájából származott, és éppen ez az a gondolat, ami továbbvezetheti a szemlélőt az új sorozathoz.

A montázs értelmezhető nemcsak képzőművészeti technikaként, hanem a részek és az egész szét tartó dialektikájaként is: az egyes elemek elveszítik eredeti jelentésüket, és betagozódnak az egész képélménybe, ugyanakkor ezzel ellentétes folyamat is végbemegy: az egész szét törik darabokra, és a részletek önálló életre kelnek. A folyamat hasonlít a festői képalkotás alapvető médiumproblémájához, az ecsetnyom és a képi illúzió kettőséhez. Batykó képein hangsúlyozottan ismerősek és felismerhetők a részletek (mint a mcdonald'sos sült krumplis doboz), a képek hangsúlyozottan egyszerű (szinte álnaiv) motívumokra épülnek, amelyek szintén a kortárs vizuális kultúra egyes elemeire utalnak, megidézve a 90-es évek formavilágát és finoman utalva ezen motívumok visszatérésére a kortárs divatban.

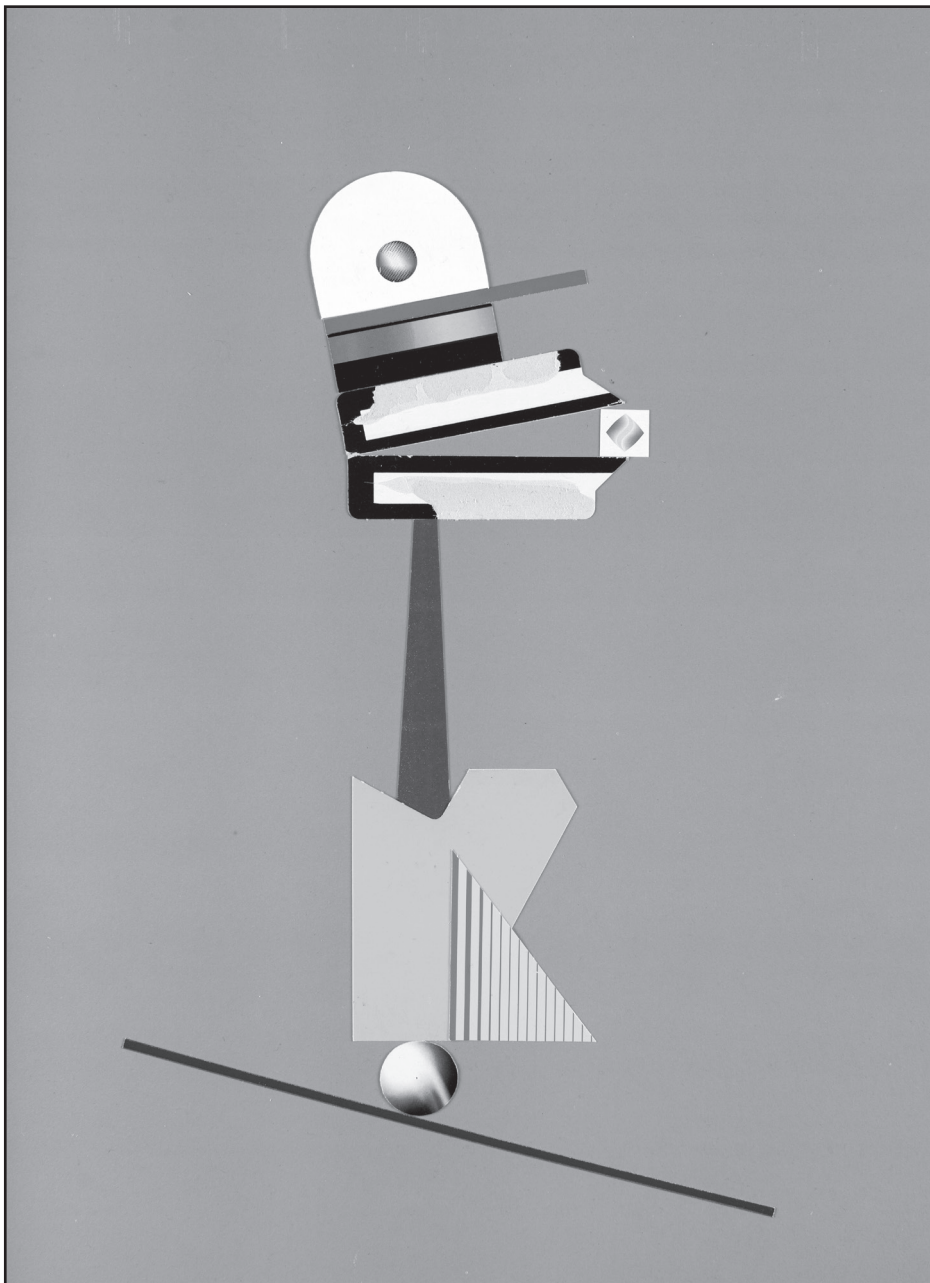
Gárdonyi László

Batykó Róbert: Champ for a Day

Batykó Róbert: Lovin' It

Batykó Róbert: Taste the Rainbow

Kántor Zsolt

Jézus az írás és a szó

Jelölés, kitapintás

Minden szó tartozik valamely dologhoz.
Ha nem dolog volna az, amihez hozzárendelhető,
Akkor gondolat. Vagy épp egy személy.
Amire utal a jelölés és a közvetítés.
Ez a szavak munkavégzése.
Utalni valamire, ami e nélkül
A megnevezés nélkül némaságra
Lenne ítélve. A szó elbeszél valamit
A látható, tapintható világról.
Megállapítja, hogy létezését talált.
Talált lenni akarás. Rátapintás a pulzusra.
Az ujjbegy érzékeli, hogy ver a szív.
A szó lefogja ujjaival az adott akkordot
A nyelvnek, mint hangszernek forró húrjain.
A gyantával bevont húr a megszólalás pulzusa.
Vérér a hang, ami a szívhez vezet a lüktetést.
Ezek tehát az ujjbegyeknek kedves helyek.

23

Dolog, álom és szavak

A jelölő visszahúzódása

Kulcsár-Szabó Zoltánnak

Mintha nem volna anyaga a szónak.
Se a nyelvnek, amiből vétetett.
Gőz és pára minden mondat.
Jelentés nélküli jel. Ékezet.
Csak játszunk a színekkel, illatokkal.
Mintha valamit teremtenénk.

Olyan magabiztos a nem tudás.
Ahogy elképzei, hogy tartja az ént.
Pedig valami valóságos indult el felém,
És biztos voltam, hogy szeretni akart.
De csak egyre távolodott a part.
Engem meg a felhő magához emelt.
Ihletforrássá változott a hely.
Nem elnyelni, hanem megérteni akart.

Műgond: menüpont

Peter Handke, a hálóőr

24

Thomas Mann definiálta, Garaczi felülírta.
Bodor Ádám bemutatta.
A lélek a pecsét, a személyiség,
Karakter azért, ahogy a csomagolást, a formát
A tartalomról mint kérget lehántja.
Szeretetlenben sütögeti az analizáltat.
Várni, hogy megjelenik a neki szóló jel.
Letudózni a reggelt a verandán,
Ülni a kősziklán s a lankán.
Ahogy rászáll a margarétára a poszméh.
Az est becsukódva zárja magába
Az ént, hogy boldoggá abálja.
Majd a hajnal kinyitja a kaput
Csupa Debussy, Chopin, s elszáll millió tabu,
A szorongás tűnik, és újra apokrif a rezignáció.
A forrás, a kút.
S az íróasztal, a mintázattá gyalult.

Vasas Tamás

félelem-fej

azokra a napokra gondoltam, amikor azt
hittem, hogy nem létezel. ekkor másztál
ki a tv képernyőjéből, olyannak tűntél,
mint egy gyilkos, gigászi kaktusz
valami westernparódiából.

nem szabad beszélni rólad.

és a szememben mohával benőtt,
elfelejtett szobrok levágott
feje is lehetnél.

de mégis;

az, hogy feltűnsz, kettőnk
félelmeire egyszerre
vissza-visszatérő
bizonyíték.

egy kis pubertás-flow

„pont annyiszor láttam a csillagok háborújának mind a kilenc részét,
ahányszor nem jöttél el velem a régi gólyába szabadfelolvasásokra.”

ugye, ezek csak mondatok, de én ilyenekkel akartalak annak idején
elbűvölni, és kerestem bennünk a kémiát, amiből megbuktam,
a matematikát, amiből majdnem, de nem ez a lényeg, csak
az, hogy hülye voltam, nagyon hülye, örültem markoltam
a szoknyád képét az emlékeimben, bele sem gondoltam,
hogya lehúznám...

talán csak egyszerű, pattanásos combok várnának,
amiből még a nagyanyáim arcképét is képes
lennék összerakni, mármint mintára,
hunyorítva, hülye voltam, nem
tudtam, itt szakadjon ránk az
ég és most jöjjön az eső,
mert nem tudtam
semmiről
semmit.

Egy nőalak szürke kontúrja*

Esztert is Gyarmatról ismertem. Kollégiumi szobatársam volt egy évig, de ez nem jelentett szinte semmit. Óriási hálótermekben aludtunk abban az évben tízesével, azt a néhány két-három ágyas szobát, ami a rendelkezésünkre állt, a végzősök szállták meg. Főleg a fiúk, mert ők kevesebben voltak. Eszter két évvel fölöttem járt a kétnyelvű tagozaton. Fura lány volt, mintha egy másik világban élne. Vagy mintha sokkal idősebb volna nálunk. Hippinek tartottuk, mert virágos nadrágot és tarisznyát hordott, és folyton hennával rajzolt a testére. Meg bárkinek, aki kérte. Nekem nem tetszett a vörös henna, visolyogtam tőle, mintha vércsikok vagy hegek lettek volna azok a minták. De Esztert kedveltem a vércsikjai ellenére. Azt hiszem, ő is engem.

Az utcán találkoztunk 2011 májusában. Akkor már évek óta nem jártam sehova. Ábel óvodás lett, a Gyülekezet ovijába vittem el busszal minden hétköznap, Tibor autóval ment dolgozni, de azt mondta, neki nem esik útba. Negyven percet utaztunk minden reggel és minden délután. Kétszer negyven perc szabadság. Illetve kétszer nyolcvan, és annak a fele egyedül. Emberek. Utcák. És lehetséges találkozások. Negyven perc alatt kétszer csörgött a telefonom, hogy merre járunk, aztán meg, hogy otthon vagyok-e már. Tibor azért vett nekem mobiltelefont, hogy mindig tudhassa, mit csinálok. Rettenetesen félt, hogy ezek alatt a negyvenperces utak alatt lefekszem valakivel. Mert alig várom, hogy megtehessem, hiába úzték ki belőlem annyiszor a paráznaság szellemét.

Nem volt senkim. Barátom se. Akinek bármit el merek mondani, aki akkor is mellettem áll, ha valami örültséget csinálok, ha hibát követek el. Gabriela az anyám volt, előtte mindig eljátszottam, hogy minden rendben van. A Gyülekezetben nehéz volt igazán közel kerülni másokhoz. Egy másik házaspárral összejártunk egy ideig, a feleséggel próbáltam barátkozni, noha semmi közös nem volt bennünk azon kívül, hogy egy házicsoporthoz tartoztunk. Bernadett egyfolytában beszélt. És egyfolytában szoptatott. És mivel egyfolytában szoptatott, egyfolytában fejt. Ültünk a szobájában, és a mellét nyomkodta. Eszembe jutott, hogy fejték Kátán a szomszédban a tehenet, és megundorodtam.

Bernadett elmesélte, hogy ha nem kap meg valamit a férjétől, amit szeretne, addig nem fekszik le vele. Meg is mondja neki, hogy addig nincs szex, amíg a férfi nem viselkedik úgy, ahogy elvárja tőle.

– De hát ő a férjed! – képedtem el.

– Én meg a felesége vagyok – vont vállat Bernadett.

– De hát a házastársak kötelességei... És az engedelmesség... – habogtam.

* Részlet egy készülő regényből. Az előző részlet 2023. januári számunkban jelent meg. – A szerk.

El sem tudtam képzelni, hogy valaki nemet mondhat a férjének komoly következmények nélkül. Megpróbáltam végiggondolni, mit szólna Tibor, ha ilyesmivel állnék elő, és megborzongtam.

– Tudod, mit csinálok, ha valamiben nem értünk egyet? – kuncogott Bernadett, aztán lehalkította a hangját, nehogy meghallják a szomszéd szobában a férfiak. – Azt mondom, hogy a Szent Szellem szól hozzám.

– És elhiszi?

Bernadett büszkén felvetette a fejét:

– Jó döntéseket szoktam hozni.

Többet nem akartam vele találkozni.

Eszter a buszmegállóban szólított meg. Szakadt az eső, az óvodából tartottam hazafelé – jóval később, mint szoktam.

– Gina!

Odakaptam a fejem. Évek óta nem szólított így senki. Ez a név a múltam volt. Az óemberhez tartozott. A régi életemet idézte. Gyarmatot. Az amerikaiak Dzsínának szólítottak. Gabriela is. Később én ragaszkodtam a Reginához, a Gyülekezetben Reginek becéztek, ahogy Tibor is. Én szakítottam azzal régi étellel, amit ez a név jelentett. Talán nem is hozzám szóltak. Összerándult a gyomrom.

Először nem ismertem meg Esztert. Több mint tizenöt éve nem láttam. A hennával festett tetoválásokat kerestem a kezén. Vagy a tarisznyát a vállán. Rövidre vágatta a haját, és olyan elegáns ruhát viselt, amelyet a suliban sosem.

– Megismersz? – mosolygott rám.

A mosolya a régi volt.

– Nagyon megváltoztál – mondtam neki.

Átölelt, adott két puszit, pedig sosem voltunk ennyire közeli viszonyban. Néhány hónapja költözött a városba, jóformán senkit se ismert, csak a kollégáit a cégnél. Hazáig kísért, a munkahelye nem volt messze tőlünk, közben egyfolytában beszélt, nem így emlékeztem rá. Csak akkor hagyta abba, amikor csörgött a telefonom. Tibor hívott. Akkor elhallgatott, feszülten figyelt, szerintem hallgatózott is.

– Ne haragudj, nem hívlak be – mondtam neki zavartan. Tibor iszonyú ideges lett a váratlan vendégektől. Csak akkor jöhetett hozzánk valaki, ha előre be volt jelentve. – Borzasztó rendetlenség van.

– Engem nem zavar! – nevetett Eszter. – Látnád, mi van nálam!

– A férjem nem örülne neki – nyögtem ki.

– Otthon van?

– Nem, de... – Valamit mondanom kellett volna, de Eszter a szavamba vágott.

– Bocsánat, nem akartam tolakodó lenni. Egyszer meglátogatsz? Akár családdal, akár egyedül, ahogy jobb neked.

– Szívesen meghívunk mi is valamikor, csak akkor mégse fog szaladni a lakás – mentegetőztem.

Eszter mosolygott, bólogatott, nem erősködött, mégis úgy éreztem, meghívatta magát. Kínos volt. Azért telefonszámot cseréltünk. Már másnap ke-

reset, a vendégséget nem hozta szóba, csak beszélgettünk. Hívott harmadnap, negyednap is. Meglepően jólesett olyasvalakinek az érdeklődése, aki nem a Gyülekezet tagja. Akinek nem kell eljátszani a boldog szentcsaládot, ahol szeretetben él az apa, az anya és a fiú. Még így is sokáig próbáltam tartani a látszatot. Voltam látogatóban Eszternél a másfél szobás albérletében, aztán egyszer végre ő is eljött hozzánk. Pedig halogattam, ameddig csak lehetett, de előbb-utóbb muszáj volt megmondanom Tibornak.

– Ki ez az Eszter, aki folyton hívogat? – kérdezett rá egyik este, miután megnézte a telefonom híváslistáját.

– Iskolatársam volt. Véletlenül találkoztam vele az utcán, és nagyon megörült nekem, mert nemrég költözött Pestre, és nincsenek még barátai – hadartam. Mindent elmondani: ez tűnt a legbiztonságosabbnak.

– Hívd el egyszer hozzánk vendégségbe! – mosolygott Tibor. – Legalább kitakarítász előtte.

Vacsorára hívtuk Esztert, szorongtam, hogy minden jól fog-e menni. Tibor bűbájos volt, az udvarlásig bókolt Eszternek, viccelődött, az evés előtti áldást is rövidre fogta. Bort ittunk, attól mindig félttem, kiszámíthatatlan lett tőle. De vendégek jelenlétében megnyerően viselkedett. Most is. Ábel unatkozott, ment volna játszani, de nem mert felállni az asztaltól, még engedélyt se mert kérni, félt az apjától. Végül Eszter sokallta meg, lefegyverző mosolyal a férjemhez fordult, hogy „Tibor, főznél nekem egy kávé?”, és elvonult játszani a gyerekekkel. Én mosogattam, Tibor arról tartott kiselőadást, hogy a férfiak jobban főznek – kávé is, és hozzátette, hogy a barátnőnek jó ízlése van, nagyon csinosan öltözik, és én is igazán nézhetnék ki jobban.

Nem válaszoltam, azon gondolkoztam, a külsőmre tett megjegyzés után vajon ma akar-e szexet, reméltem, hogy nem. Tévedtem. Talán túlzottan tetszett neki a barátnőm. Biztos róla fantáziált.

Eszter másnap felhívott, kért, hogy ebédeljünk együtt. Nem mozdulhatam ki, takarítottam meg főztem, aggasztott Tibor előző esti megjegyzése, de Eszter ragaszkodott hozzá, hogy találkozzunk. Eljött hozzám, kínai kaját hozott műanyag dobozban.

– A férjed mindig ilyen? – kérdezte.

– Hogyhogy ilyen? Milyen?

– Én egész végig valami tompa, nehéz tárgyat kerestem, hogy a fejéhez vágjam, ha fizikailag is bántani akarna téged.

Rábámultam. Még soha senki nem feltételezett ilyet a társaságban olyan bűbájos, kedves Tiborról.

– Miért bántana? – kérdeztem zavartan.

– Miért, nem bántott? – kérdezett vissza Eszter.

Elakadt a lélegzetem. Soha senkinek nem mondtam ilyet a bűbájos, kedves Tiborról. De Eszter nem várt választ. Sorolni kezdte mindazt, amit Tibor előző este mondott. A főztömre, az öltözékemre, a háztartásomra.

– Tudod, hogy hívják ezt? Bántalmazás. Akkor is, ha soha nem ütött meg.

Szerettem volna kiabálni, elmondani Eszternek, hogy de igen, megütött, de nem voltam rá képes. Annyira szégyelltem, hogy mindez megtörtént, és

most már valaki más is tud róla. Akkor is tud, ha letagadom. Le kéne tagadnom, hogy a szégyen ne borítson el, de közben mégiscsak Eszter volt az egyetlen, akit a bizalmasomnak tudhattam.

– Ábelt is veri? – kérdezte, mintha mondtam volna bármit is.

– Nem, azt most már nem hagyom! – vágtam közbe. Eszter nem gondolhatja, hogy én olyan anya vagyok! Olyan, akinek a gyerekével meg lehet tenni bármit.

– Mégis fél tőle.

– Mert ordít. És volt már, hogy... – A rendszeres verést többnyire meg tudtam akadályozni, de ha Tibornak csak úgy eljárta a keze, azt nem.

– Te is félsz.

– Ezt honnan veszed?

– Ahogy elhúzódsz tőle, ha megmozdul. Ahogy összerezzensz, ha megszólal.

– Ugyan már...

Eszter nem tudhatja meg. Egy hitetlen ember. Nem teregethetem ki elé a dolgaimat. Tibor dolgait. A Gyülekezet dolgait.

– Az anyámnak bántalmazó volt a férje. Nem az apám, a második. Tudom, mit látok.

– Egyszer találkoztál vele. Nem láthattál semmit.

Eszter dühös lett, láttam rajta, hogy mennyire erőlködik, hogy higgadt maradjon, hogy ne emelje fel a hangját.

– Félóránként ellenőriz telefonon. Fillérre el kell számolnod a pénzzel, amit az ő pénzének neveztek mindkettőn, mintha nem volna munka, hogy főzől, mosol, takarítasz, gondozod a gyereket. Nem ülhetsz be velem egy kávézóba anélkül, hogy ne szoronganál. Csekkolja a híváslistádat. Ez a házasság? Ez börtön. Vagy ezt hívják keresztény házasságnak? Ez tetszik az Istennek?

Az utolsó mondat fájt. *„Bizony miattatok káromolják az Isten nevét a pogányok között, úgy, amint meg van írva.”* Pedig hol voltak már az első évek lelkes evangelizációi: *„állj elő vele alkalmas és alkalmatlan időben...”*?

Eszter sóhajtott. Most békítő volt a hangja.

– Nézd, Gina, én nem akarok beleszólni, hogy éltek, ha ez neked jó. Mondd azt, hogy boldog vagy ebben, hogy mindig is erre vágytál, és befogom. De akkor nem is akarok tudni róla, mert nem bírom nézni. Az anyám ebbe halt bele.

– Hogyhogy behalt?

– Nem ütötte agyon, ha arra gondolsz – húzta el a száját Eszter. – Csak belebetegedett, és szépen, természetes halállal kimúlt. És nincs büntetés.

– Ne haragudj, nem tudtam. – Soha nem beszéltünk a szüleiről. – Sajnálom, hogy anyukád...

– Rég volt – vágott a szavamba. – De ez most van. És nem akarom még egyszer végignézni. Tényleg ebben akarsz élni? Akarod, hogy így maradjon?

Hallgattam. Nem volt értelme tagadni, szépíteni. Nem tudtam, mit akarok. De a kérdés jó volt: akarom-e, hogy így maradjon.

– Nem. – Előbb válaszoltam, mint hogy gondolkodtam volna. – Nem akarom!

És már bőgtem, olyan hirtelen, hogy fel se fogtam. Most nem úgy sírtam,

ahogy szoktam, mint egy tömítését vesztett csap, hanem hangosan zokogva, ahogy már nagyon régen nem. Eszter nem szólt, csak kitett elém az asztalra egy csomag zsebkendőt. Aztán vizet hozott. Aztán megsimogatta a hátamat. És várt.

– De mit csináljak? – kérdeztem, amikor végre meg tudtam szólalni.

– Hagyd ott a picsába!

Ráztam a fejem.

– Azt nem lehet. Ez nem olyan.

– Szentségi házasság, persze. Nem lehet elválni, csak belehalni. – Eszter hangja keserű volt.

– Nem erről van szó! – A Gyülekezet nem volt ebben a kérdésben annyira szigorú, mint a katolikus egyház. – De hova váljak?

– Gina, a fenébe is, diplomás ember vagy, nehogy már nem tudnád elartani magadat meg a gyerekedet! És létezik gyerektartás is!

Elképzeltem, mit szólna Tibor, ha bejelenteném a válást. Nem volt megnyugtató.

– Tibor nem hagyná, hogy csak úgy lelépjek Ábellel. Biztos elvinné tőlem.

– Egy gyereket nem lehet csak úgy elvenni. Bíróság is van a világon.

– Meg ügyvéd. Akit Tibor ki tudna fizetni, de én nem.

Eszter megfogta a karomat.

– Hagyjuk, Gina. Amíg érveket keresel, hogy miért maradj, addig fogsz is találni. De majd ha arra keresel, hogy miért és hogyan szabadulj ki, akkor szólj!

Felállt, elpakolt. Szerettem volna, ha még marad. Ha elmondhatok neki mindent. Akkor talán megértené azt is, hogy miért nem mehetek, ha volna is hová. Félttem attól is, hogy megharagudott, és talán nem is keres többet, ami azt jelentené, hogy eltűnne az egyetlen ember az életemből, akire számíthatok. És aki sejti, miben élek.

Mégsem kerestem, ő sem hívott napokig. Én szégyelltem telefonálni, és egyre jobban rettegtem, hogy ő sem fog. Aztán egyszer csak beállított váratlanul, mosolyogva, mintha semmi sem történt volna. Kellemes tavaszi idő volt, sétálni hívott. Azt mondtam, nem merek, szalad a ház, Tibor bármikor rám telefonálhat, és mi fog szólni. Elsötétült az arca.

– Ugye tudod, hogy ez nem normális?

Nem tudtam, mire mondja. A takarításra, a telefonokra, a félelemekre? Mindegy. Egyik se volt normális. De Eszter visszajött.

Kisétáltam vele a Városligetbe.

Akkor mondtam el neki mindent.

A szülésem után eldöntöttem, hogy nem lesz több gyerekem. Az volt az első tudatos lázadásom. Elkezdtem fogamzásgátlót szedni. A Gyülekezet nem volt ebben olyan szigorú, mint a katolikus egyház. A családtervezést legálisnak tartották. Bár az óvszer meg a számolás volt a teljesen elfogadott, a tablettá a szürke zónában meghúzódott, nem kérdezett rá senki, hogy konkrétan milyen módszerrel megy ez a családtervezés. Az esemény utáni tablettá a meg a spirál volt a bűn, mert a megtermékenyült petesejtet nem hagyja

beágyazódni, szóval tulajdonképpen abortuszt okoz. A fogamzásgátló hosszú távon károsíthatja ugyan a testet, ami pedig a Szentlélek temploma, de sosem prédikáltak direkt ellene. A Gyülekezet felől akár szedhettem volna. Tibor nem hagyta jóvá. Azt mondta, minden gyereket szüljek meg, akikkel az Úr megajándékoz. Könnyen mondta. Nem sokat törődött Ábellel, az az anya dolga. Az esküvőnk óta nem védekeztünk.

Igen, hazudtam neki, bár a hazugság bűn. Tablettát szedtem, valami táplálékkiegészítő dobozába rejtettem el, a tamponok meg a betétek közt tartottam, bíztam benne, hogy Tibor sose turkálna köztük, kicsit undorodott ezektől a női dolgoktól.

Nem, nagyon undorodott. A szülésnél is ez volt a baj. Végig azt tervezte, hogy bejön velem a szülőszobára, és majd fogja a kezem. Mert ez olyan szép. Annyira romantikus. A fájások vasárnap késő este indultak el. Eleinte nem tudtam, mi lehet, nem is beszéltem róla. Reméltem, hogy el tudok aludni, és reggelre elmúlik. Közben a lelkem mélyén sejtettem, hogy itt az idő. Miután lefeküdtünk, mérni kezdtem az összehúzódások sűrűségét. A hétperceseknél felkeltettem Tibort.

– Mi van már megint? Miért nem hagysz aludni?

Szerintem soha nem voltam vele annyira határozott, mint akkor.

– Mert szülni fogok – mondtam neki. – Be kell vinned a kórházba.

Föl is kapcsoltam a villanyt, hogy ne alhasson vissza. Hunyorgott a hirtelen jött fényben, de szó nélkül öltözni kezdett.

A kocsiban történt meg a baj. Egy pukkanást éreztem mélyen belül, és hirtelen elöntött a víz, mintha valaki egy pohár langyos teát borított volna az ölembe. Felkiáltottam, Tibor odanézett.

– Ez meg mi a franc?

– A magzatvíz...

– Fújj, de undorító. Most nézd meg, mit csináltál a kocsimmal!

Csuromvizes volt mindenem, a magzatvíz gyorsan hűlt rajtam a hűvös éjszakában, és fáztam. Ráadásul fölerősödtek a fájások is, már nehezemre esett beszélni, ha jött egy. Szerettem volna belekapaszkodni Tiborba, de elhúzta a kezét.

– Vezetek.

A szülészeti osztály az ötödiken volt. Hívtam a liftet. Nem jött.

– Menjünk fel gyalog! – kértem Tibort.

– Én oda nem megyek fel veled – válaszolta iszonyodva.

– És akkor?

– Hívj fel, ha kész vagy.

Hogy kész vagyok. A szüléssel csak úgy kész lesz az ember. Mint egy cézéssel.

– És te? – kérdeztem, de alig tudtam kinyögni, belém akasztotta a szót egy újabb fájás.

– Hazamegyek – morogta. – Reggel meg elviszem az autót tisztíttatni. Én azzal dolgozom!

– Azt ígérted, bejössz velem – mondtam, amikor elengedett az összehúzódás.

– Sajnálom. Én ezt nem bírom nézni – rázta a fejét. – Ne félj, ügyes leszel.

Szeretlek.

Ettől az egyetlen szótól elhittem, hogy ez így rendben van. Hogy ő ezt nem bírja. Én meg majd bírom. Csak az az egy szó ne visszhangzott volna bennem! Hogy undorító.

Ötperces fájásokkal másztam fel az ötödikre, és jelentettem be a nővérpultnál, hogy szülni fogok.

– És gyalog jött föl? Egyedül? – bámult rám az ügyeletes szülésznő. – Hát a másik folyosón jó a lift!

Csak bólintottam, mert nem tudtam válaszolni egy újabb kontrakció miatt. A szülésznő rám mosolygott, és megsimogatta a karomat:

– Ne féljen. Majd én magával leszek.

Ezek voltak az utolsó kedves szavak, amiket akkor hallottam.

Bekísért a szülőszobára, azt mondta, már nincs idő se beöntésre, se borotválásra, öltözzek át, feküdjek le, ő meg hívja a doktor urat, hogy vizsgáljon meg. Leoltotta a villanyt, hogy csak egy halvány, zöld jelzőfény világítson, kiment, és én egyedül maradtam. Azt hittem, ijesztő lesz, de ezek voltak a szülesem legboldogabb pillanatai. Ha akkor azt a kis időt ott nem kapom meg, talán nem tudtam volna szeretni a gyerekeimet.

Nem volt fogadott orvosom, szülésznőm pláne, miért is lett volna. Majd az Isten velem lesz. Meg az Ő angyalai. Meg Tibor is ígérte. Végül csak az Isten volt ott. Vagy lehet, hogy az Ő angyalai is. Azt nem tudom. A férjem biztosan nem.

Fogalmam sincs, mennyi ideig lehettem egyedül a szülőszobán. Hosszú, virágos hálóing volt rajtam, amikor jöttek a fájások, letérdeltem a földre, és az ágyra támaszkodtam. Talán a térdelés hozta, de olyan volt ott lenni, mint imádságban. Azokban a beszélgetésekben Istennel, amiket akkor már rég nem éltem át. Nem tudom, hogy magyarázni. Egyszerűen nem voltam egyedül. A kisfiammal voltam, aki küzdött, hogy kijusson belőlem. Saját magammal voltam elvárások és megfelelési kényszer nélkül. De ennél jóval erősebb volt az élmény. Isten volt velem. Mintha Jézus szülne velem együtt, az én testi fájdalmaimat és változásaimat élné át ő is. Nem hiszem, hogy ezt bárkinek valaha is el mertem volna mondani. A Gyülekezetben biztosan azt mondták volna rá, hogy istenkáromlás. Pedig akkor éreztem először azt biztosan, hogy Isten nem férfi.

Hirtelen fény vakított el, valaki felkattintotta a villanyt. Nagydarab idősebb nő nyomult be, tenyeres-talpas, hangos, igazi markotányosnő. A kezén is, a ruháján is érződött, hogy dohányzik. A terhesség alatt minden szagra érzékeny voltam. És utáltam a cigarettáét.

– Na, hogy vagyunk? Mutassa magát! Micsoda? Nem volt borotválás? Se beöntés? Mi az, hogy nem volt rá idő?

Összehirapta a száját, hogy ne mondjon semmit a hanyag kollégára.

– Hol van a másik?

– Másik mi, aranyom?

– A másik szülésznő.

– Ja, lejárt a műszakja. Én leszek itt magával.

– És az orvos?

– Majd jönni fog, ha itt lesz az ideje.

– De már itt van...

– Ha itt lenne, akkor nem társalogna ilyen kedélyesen, aranyom. Megcsináljuk rendesen a rutint. Ebből délre se lesz gyerek. Feküdjön föl!

Nem segített, magamtól másztam fel az ágyra. Beszorítottam a szemem, hogy ne is lássam, ahogy közeledik hozzám a borotvával. Aztán jött a beöntés, azt hittem, szégyellni fogom magam, de nem érdekelt az egész. A szülés nem ismeri a szégyent. Az se érdekelt, hogy a vécé túl messze volt ahhoz, hogy időben odaérjek.

A beöntés nem segített, a szülésem nem haladt tovább. Ez nem azt jelenti, hogy a fájások leálltak, csak nem történt tőlük semmi azon kívül, hogy nyögtem. Aztán kiabáltam.

– Nem kell kiabálni, aranyom. Nem fáj az még annyira – búgta tőle telhető kedves hangon a markotányosnő.

Azzal leült mellém, és elkezdett újságot olvasni, *Kiskegyed* volt, valami aktuális sztár arcképével a címlapján. Máig emlékszem arra az ismeretlen arcra, ráköszönnék az utcán. Emlékszem a fájdalomra is, amikor a szülésznő később megvizsgált. Azt mondják, a szülési fájdalmat nem lehet felidézni, és az összehúzódásokat tényleg nem is tudom. De a vizsgálatát igen, éles volt, mintha kést vágott volna belém.

– Ne húzódjon el! – szólt rám. – Ne rángassa magát, akkor nem tudom megvizsgálni. Ha hagyja magát, előbb kész leszek. Nemsokára jön a doktor úr. Nála is ezt fogja csinálni?

34

Fogalmam sem volt, ki a doktor úr, és hogy mit fogok nála csinálni.

A szülésznő rám tette a CTG-t, nézte a monitort, cöcögött, hogy nem elég erősek a fájások. Nekem elég erősek voltak. Aztán tényleg bejött a doktor úr. Nem szólt hozzám, hanem egyenesen a lábam közé nyúlt. Nem tudom, miért, de minden nőgyógyászati vizsgálat alatt sírhatnék volt világ életemben. Most is, amíg nem hasított belém megint az éles fájdalom. Sikítottam. Csak évekkkel később tudtam meg, hogy a méhszájat tágitotta kézzel, hogy gyorsabb legyen a szülés. Aztán a karomba kötött egy infúziót.

– Mi ez? – kérdeztem rémulten.

– Hogy hamarabb túl legyen rajta – válaszolta az orvos, és nem nézett rám. Egyetlenegyszer sem nézett a szemembe.

Egy pillanatra azt hittem, fájdalomcsillapítót ad. Aztán meggyőződhettem az ellenkezőjéről. A fájdalomhullámok egyetlen összefüggő fájdalomáradattá olvadtak össze. És minden összekuszálódott a fejemben, talán az események sorrendje is.

– Viselkedjen már kulturáltan! – szólt rám az orvos az egyik ordításnál.

Ma már visszavágnék, hogy nem viselkedni akarok, hanem szülni, de akkor, ott jó akartam lenni. Hogy szeressenek. A férjem, a Gyülekezet, az Isten. Meg az ismeretlen szülész orvos.

Az életerő utolsó szikrája akkor lobbant fel bennem, amikor belekönyökölt a hasamba. Akkor már szerintem le lehettem szíjazva, mert nem ellöktem, hanem beleharaptam a karjába. A szülésznőnek sziszegte oda, hogy csináljon már velem valamit. A markotányosnő odajött, és leszorította a fejem.

Biztos voltam benne, hogy meghalok, hogy az orvos kitapossa a belemet, hogy megnyomorítja a babámat. Nem tudom, hogy a fájdalom vagy a félelem üvöltött belőlem. Nem emlékszem a gátmetszésre sem, csak egy újabb fajtája volt a fájdalomnak. Jó lett volna belekapaszkodni valakibe. Jó lett volna egyáltalán hívni valakit. Talán Jézus nevét kiabáltam, de ebben sem vagyok biztos. Azok már a tolófájások lehettek, de nem tudtam megkülönböztetni, annyira összemosta bennem a gyötrelmeket a szülésgyorsító oxitocin.

Egy pillanat alatt lett vége, amikor Ábel kibújt belőlem. A szülésznő a kezembe adta

– Tessék, megküzdött érte.

Belenéztem az újszülött szemébe. Előtte sem sírt, csak nyekergett, de abban a pillanatban elhallgatott, és csak nézett rám kutatóan a hatalmas sötétkék szemével.

Az orvos kirángatta belőlem a lepényt. Fájt az is, de annak legalább nincs csontja.

A gátvarrást végigsírtam. Máshogy fájt. Már nem volt bennem a szülés ereje, csak az iszonyatos fáradtság. Tizennégy órája voltam étlen-szomjan. 2007. október 15-e volt. 13 óra 23 perc.

Ábelt elvitték, és én hagytam, mert azt mondták, hogy ez a szokás. Csak szoptatásra hozták oda. Amíg nem volt velem – állítólag azért, hogy pihenhessek –, egyfolytában sírtam. Mindenki azt mondta, örüljek, hogy ilyen szép, egészséges fiam született, és semmi okom sírni. Biztos a fáradtság. És én el is hittem, hogy ami történt, az rendben van, a szülés ilyen, és örül-nöm kell, hogy a baba is, én is egészségesek vagyunk. Persze nem tudom, mennyire volt egészséges, hogy a hasamba könyöklés miatt napokig csak katéterrel tudtam pisilni, és megsérült az elülső gátizmom. De az akkor még persze nem derült ki.

A szülésről évekig nem beszéltem senkinek. A réműletről. Az elidegenedettségéről. Hogy én ott egy munkadarab voltam, egy méh, amiből valahogy ki kell piszkálni az újszülöttet, mint a kagylóból a gyöngyöt. Csak egy túl hangos tojócső voltam, aki beszél, sír, kiabál, zavarja őket a munkában, hogy kinyerjék belőlem az értékes magzatot. Pedig az az én szülésem lett volna. Az én ünnepem. Nem volt kinek beszélnem erről. Anyuka örüljön, hogy egészséges. Anyuka örüljön, hogy a baba is egészséges. Anyuka örül.

„Örüljete az Úrban! Ismét mondom, örüljete!” Folyton örülnöm kellett. A Gyülekezetben örülni Isten szeretetének. Örülni a csodás családomnak, a jól kereső férjemnek, aki mellett, lám, dolgoznom se kell, mert eltart. A szép kisfiamnak, az otthonos lakásunknak, az új autónak. Én pedig állandóan sírtam, ha nem látta senki. Amíg Ábel nem ment óvodába, és otthon volt velem, megállás nélkül folytak a könnyeim. Már fel se tűnt, csak néha a papírzsebkendő-halom, ami körém gyűlt a nap folyamán. A fiam első teljes mondata is az volt: anya sír.

Öt napig tartottak benn a kórházban. Tibor az első nap meglátogatott, hozott virágot, amit nem volt szabad otthagynia a kórházban, megnézte a fiát, és nagyon boldog volt. Még inkább büszke. Apa lett, fiús apa, amire mindig is vágyott.

Mások vagytok

Akkor, vasárnap reggel, megint végiggondoltam mindent, miután Bori elment. Hajnalban tűnt el, szó nélkül, egyszer csak nem volt ott. Mások vagytok, más emberek, erre még emlékeztem, hogy mondta, még valamikor éjszaka, egészen közlőről, szinte csak suttogva, akkor nem figyeltem rá, vagy nem is értettem, hogy pontosan mit is akar ezzel. Végig kell gondolnom. Mi az életem? Van egy cégem. Sőt nem is egy, hanem három, de ennek a mi köreinkben nincs jelentősége, hogy egy vagy három, esetleg tíz, összefonódások vannak, azt kellene végiggondolnom, hogyan szabadulhatnék tőlük, de az nem olyan egyszerű, mert benne vagyok a családi hálóban, és mihez is kezdenék, ha végül megszabadulnék tőlük, ez a kérdés. Huszonöt éves vagyok, üzletember, ezt szoktam mondani, ez azért jobban hangzik, mert abban, hogy céges, van valami kisszerű, ma már szinte mindenki céges, akinek van valami, a taxis, a pék, még a szemüvegjavító is, mindenki. Vannak ilyen szavak, amik valamiért kisszerűen hangzanak. Széna tér, például. *Hol laksz? A Szénán.* Ilyesmit nem mond az ember, mert valahogy olyan alpári. Komoly ember nem lakik a Szénán. Komoly és magára valamit is adó ember, még ha budai is, minimum a Rózsadombon lakik, vagy a Normafa környékén, ahogyan mi, a Svábhegyen, vagy még azon is túl, egy olyan helyen, amit senki sem ismer, az a legelőkelőbb. *A Norman-dombon lakunk. Tudod, hol van?* És rögtön felülkerekedsz. Ez az igazi. Amikor nagypapa céges lett, a rendszerváltás idején, első dolga volt felköltözni Budára. Rác Aladár utca. Az meg cigányosan hangzik, de jó a kilátás a városra meg a Dunára, ráadásul a szomszédban egy miniszter lakott, akivel rövidesen összebarátkozott.

Megragadta a lehetőséget.

Ilyen egyszerű. Felismerni és megragadni. Amikor sok barátja és ismerőse még csak nézelődött, hogy na, mi újság, meg keresgéltek egymás telefonszámait, hogy kit lehet még hívni, és kit már nem érdemes, tépelődtek, hogyan alakulnak majd a dolgok az országban, ő megragadta, és az övé, Véges Oszkáré lett a csomagolásbiznisz. Az állami szektor egyszer csak összeomlott, így indult a birodalom építése, persze, magyar léptékkal, de mégiscsak birodalom lett belőle, nem volt könnyű, mert új meg új emberek érkeztek, akik szintén meg akarták ragadni a lehetőséget, új érdekviszonyok alakultak ki, amikben nagypapa ügyesen lavírozott, és jól is érezte magát bennük, nyilatkozgatott mindenfélét, amikről úgy képzelte, hogy egy újkori sikeres embernek nyilatkoznia kell, elszakadt a fiatalkori szocializmusképtől, amit ő maga is nagy lelkesedéssel épített, lepöckölte a párttagkönyvét a Dunába, Mercedest vett bőrüléssel és extrákkal, új házat egy divatos budai utcában, ami jár, az jár, az állam végre nem nyomja el a tehetséget, ez a fontos, ez hatotta át a családot. Terjeszkedett, raktárakat, irodaházakat vett, befektetek, mondta, ilyen egyszerű.

Apa akkoriban érettségizett, így nőtt fel, már benne a bizniszben, ráhe-lyezve az útra, ami gondosan fel lett építve neki, elkezdte a jogi kart, de nem volt hozzá türelme, külkereskedelmet tanult, de ahhoz sem, beszállt egy pénzváltó üzletbe, ami jól jövedelmezett, az tetszett neki, adok-kapok-profit, esténként kítette a köteg pénzeket az asztalra, aztán átvette nagyapától a csomagolást, egyesült egy osztrák céggel, Véges & Laber, ez lett a nevük, mert akkor éppen ez volt előnyös, ez a jel, az &, apa szinte mindent jól csinált, amibe belefogott, ez volt az ő titka, *man for all seasons*, jól tudott érvényesülni, haszonélvezőnek kell lenni, el kell fogadni, amit a kor nyújt, ez a lényeg, ez volt a filozófiája. És mindenben az ő filozófiája volt a meghatározó. Így rúgta ki most, pénteken Klein Marcit, a kiskleint, akinek az apja, az NagyKlein még nagypapával dolgozott, de most ez nem számított, ezért is kellett végiggondolnom, hogy ennek az egésznek így van-e értelme, a családinak mondott biznisznek. A kisklein kapott egy e-mailt, hogy vége, én pedig másikat, két szó volt az egész, Klein kirúgva, még arra sem vette a fáradságot, hogy szóban közölje, mondjuk úgy, ahogyan régen legalább meg-tette, ahogyan fontos dolgokat szokás közölni, hogy na, kisapám, kirúgtam a kiskleint, legalább ennyi, ostobának éreztem magam tőle, tényleg, olyan kisapa voltam, pedig sejthettem, hogy ez lesz a vége, hogy kirúgja, már múlt héten vitáztunk róla, túl sokat tud, mondta apa, de hát, bazd meg, próbál-tam érvelni, éppen ez a dolga, hogy sokat tudjon, apa fel-alá járkált az iro-dájában, faltól falig, ez már magában is szörnyen idegesítő, ez a szokása, és nem is megbeszélés volt, csak kinyilvánítás, apa mindenkit így kezelte, amíg volt anya, addig őt is így kezelte, Ágit is, ő tizenhét volt, amikor lelépett, egyenesen Amerikába, merthogy inkább a bizonytalan semmi, mint ez az el-nyomás, és közben apára mutatott olyan vádlón, ahogyan csak egy lány tud az apjára mutatni, amikor már szabadulni akar tőle, nekem ehhez nem volt sem bátorságom, sem elszántságom, akkor vonzott be a biznisz, beíratott egy angol üzletember-gyorsképzőbe, annyi elég, mondta apa, mindennek az alapja az önbizalom és a kételkedés.

Amikor pénteken megkaptam apa üzenetét, majdnem elhántam magam, csak álltam a telefontal a kezemben, nem lett volna értelme visszaírni vagy felhívni, amióta Luci lépett anya helyére, úgy lett bevezetve, hogy elérhetet-lenek voltak a hétvégén, üzentem neki, hogy elegendem van, aztán vagy elolvas-sa vagy nem, és ha el is olvassa, nem válaszol, megmutatja Lucinak, aki azt válaszolja, hogy az a kurva kölyök azt hiszi, neki mindent szabad, egyszer már a szemembe is mondta, ráadásul apa előtt, és apa nem védett meg, Luci nem bír engem, de hát miért is bírna, nem az ő gyereke vagyok, csak egy ottragadt darab apa életében, amit neki apával együtt el kell fogadni, mint egy régi adósságot, elegendem van, elküldtem, *send*, így aztán fogtam magam, és lementem a Balatonra, a családi nyaralóba, amit már csak én használok, apáéknak ez már *snassz*, pedig hegyoldal és panoráma, egyedül jövök nagy néha, hogy kikapcsoljam magam a dolgokból, vagy nővel jövök, akit frappí-roz az előkelőség, de ha az ember nagyon ki akar kapcsolni valamit, és na-gyon nem akar gondolni valamire, akkor azért csak arra gondol, ami van, és nem arra, amire nem kellene, egyedül kell végiggondolni, hogy mi legyen a

cégekkel, a sikerekkel, voltak már komoly vitáim apával az önállóságomról, voltaképpen mindenről voltak már vitáim apával, az egész kapcsolatunk egy nagy vita, de apának abban az irodában, a hatodikon, a Főnöki Szinten, ahol fel-alá mászkált, mindig igaza volt, azt is mondta, amikor volt valami üzletkötés, hogy ő már nem megy le a nyolckerbe, semmi pénzért, mert az tele van cigányokkal, még a Nagykörútra sem, ő már csak a Svábhegyen akar élni, és nehogy én már kioktassam őt, és akkor jött a szokásos szöveg arról is, hogy mindent neki köszönhetek, hogy becsüljem meg magam, és hogy ő munkaidőben nem apa, hanem a birodalom vezetője, szóval ilyen volt a hangulatom pénteken, lementem a Balatonra, jó lesz, gondoltam, elszakadni.

Ebben az állapotomban, hogy éppen se kint, se bent, jött Bori. A Vitorlásban ismerkedtünk meg, az a legnépszerűbb csajfelszedős hely Füreden, persze, én is azért mentem, ahogy szoktam, de Borin azonnal láttam, hogy őt nem lehet csak úgy felszedni, az ilyesmit az első percben megérezni, egyszerű, komoly és öntudatos lány volt, aki méregeti a fiúkat, mielőtt közel engedni őket magához, de egyből azt gondoltam, hogy nekem való. Ha az első pillanatban stimmel valami, az sokat jelent. Nem mindent, de majdnem mindent. Négy jókedvű barátnő ült egy sarokasztalnál, arról beszélgettek, hogy tudnak-e új sportcipőt venni, és hány órát kell majd dolgozni érte, rutinszerűen kezdődött, őt néztem ki magamnak, tánc, kis beszélgetés, rokonszenv, viccelődés, odaültem hozzájuk, kedveljük egymást, ez gyorsan kiderült. Pesti, elsőéves az orvosin, most nyári táborot szerveznek szegény családok gyerekeinek Csopakon, a Hóvirág utcai iskolában, jól hangzott, mondtam is neki, hogy milyen nagy dolog az ilyesmi, ha egyszer van kedved, gyere el, nézd meg, mondta, megint táncoltunk, aztán inkább kimentünk a mólóra, leültünk a korlátra, dumáltunk, néztük a vizet, mint a romantikus filmekben. Úgy éreztem, komoly is lehet, nem csak a szokásos, elsuhanó balatoni kaland, amire szeptemberben már nem is emlékszik az ember. Okos lány, nem a külsőségek érdeklik, nem a kellemek, mint sok korábbi barátnőmet, persze, a pénz, az gyakran előjön, hogy neki nincs, nekem pedig milyen természetes, hogy sok van. Biciklivel volt, már várták a barátnői, találkozunk holnap. Néztem, ahogy elteker, még integetett, mielőtt eltűnt a kanyarban, aztán beültem a harmincmillió autómba, igen, azt próbáltam számolni, hogy hány órát kellene dolgoznom érte, még soha nem számoltam így semmit, hogy hány kurva munkaóra, harmincmillió, ezeknek a lányoknak összesen sem jutna eszébe álmában sem, ki sem tudnák mondani, hogy harmincmillió, és ez nekem meg természetes, piacvezetők vagyunk, apa most éppen gyógyászati központot nyitott, mert abban látja a jövőt, én meg arra gondoltam, hogy Borit nem lehet odavinni abba a nyaralóba, mert nem tetszene neki az, amit ott látna, a berendezést egy Grabenák nevű őrült pasas tervezte, Luci hozta, amikor megjelent az életünkben, megkezdődött a nagy átalakítás, anya fotóit bevágták egy fiókba, és apának tetszett is, a teraszt egy kézmozdulattal szinte letarolta, kell oda egy kis medence, ezt találta ki, és lett is, ő volt a legdivatosabb belsőépítész, körbenézett, a segédei fotóztak, mértek, nem számított a pénz, a milliók csak úgy repkedtek a levegőben, jöttek Luci új bútorai és cuccai, végtelen mennyiségű illatszer, *a minőségre áldozni kell, édesem*, mondta a maga tudálékos módján apának, aki

mindenre, amit ez a nő mondott, egyetértően bólogatott, aztán következett a kert, különleges bokrok és a korszerű fényrendszerek, egyenesen Japánból, ma ebben ők a legjobbak, állította magabiztosan Luci, a végén pedig már semmi sem lett olyan, mint amilyenek gyerekkoromban szerettem, a biciklizős-párizsis-reggelis napok anyával és Ágival, semmi. Anyáról maradtak még képeim, amikor magányosan cigarettázik a teraszon, ivott is néha, később ez volt ellene a vád, hogy *iszik*, pedig apa sokkal többet ivott, rendszeresen, és nem is titkolta, de ő megmagyarázta, hogy a feszültség levezetésének ez a leghatásosabb módja, na és anya, kérdeztem néha, mi van az ő feszültségével, amit Luci megjelenése okozott a házasságokban, apa csak nézett, mi van, bazdmeg, mi van, egy gyerek ne dumáljon bele a szülei házasságába, Luci később azt mondta, az a baj velem, hogy apa elkényeztetett.

Másnap este Borival a Tagorén randiztunk, végigsétáltunk a strandig meg vissza, óvatosan karoltam át a vállát, az egyetemről mesélt, hogy meg kell pályáznia egy ösztöndíjat, mert a megélhetés, az nem egyszerű, nekem meg eszembe jutott a sportcipő, meg az is, hogy nem kell túlagyalni meg túllelkezni a dolgokat, szóval az kell a pályakezdéshez, mondta, egy biztos pont, persze, bólogattam, az kell. A Sport teraszán vacsoráztunk, ő csak rántott sajtot kér, mondta, meg, hogy ki-ki alapon, elő is vette a pénztárcáját a táskájából, a csattal is bajlódott, láttam, hogy milyen kis egyszerű, volt benne egy nejlon alatt fotó a szüleiről, apa és anya összehajolva, rá is tette a képre a mutatóujját, hogy mutassa, ők a szüleim, apa pályafenntartáson dolgozik, sokat van terepen, anya óvónő, és még büszkeség is volt a hangjában, akkor magam sem tudtam, hogy ezek után majd beülünk-e a harmincmillióba, a tehetség kibontakoztatása milyen fontos, erről is beszélünk, ehhez szerencse és körülmények kellenek, anélkül semmire sem megy az ember, és akkor mindent elmondtam Borinak, hogy hogyan élünk, meg hogy nekem mennyire nem megy ez az egész, és mégis csinálom, és persze, apára hivatkoztam, hogy mennyire belecsavart engem ebbe az egészbe, és ha az ember ennyire belecsavarodik, akkor nehezen találja meg a kitörési pontot, volt már egyszer ilyen eset, mint a kisklein, akkor is nagyon összevesztünk, Hanna, a titkárnőnk miatt, középkorú, elegáns és szűkszávú asszony, korrekt, mondta rá apa, ami az ő fogalmai szerint azt jelentette, hogy megbízható és egyúttal távolságtartó, nálunk, a cégnél a kedvesség nem tartozott a fontos erények közé, egyszer beszélgettem vele, amikor együtt mentünk le a liften, láttam rajta, hogy rosszkedvű, semmi különös mondta, vannak ilyen napok, az ember egyszer csak rájön arra, különbözni kell, de nemcsak mástól, hanem olykor önmagunktól is, aztán a földszinten elváltunk, mondta, hogy ő a Balzac utcában lakik, én indultam volna tovább a mélygarázs szintjére, aztán megálltam, élveztem a társalgást, még csodálkoztam is magamon, hogy milyen jól érzem magam vele, pedig majdnem a nővérem lehetne, furcsa egy fiú maga, mondta nekem.

Persze, ez a kérdés, a legfontosabb.

Milyen is vagyok? Megmondom. Sokféle. Olyan pasas, aki ügyesen lendül át a nehézségeken, ez szinte az egyetlen értékes vonása, bátor, ha kell, de nem becsületes, tisztának látszik, de nem belátó, őszintének látszik, de nem egyenes, nem elfogulatlan, nem erkölcsös, még azokkal sem figyelmes,

akiket szeret, csak akkor, ha érdekei fűződnek hozzá, nem ragaszkodik sem a hazájához, sem semmiféle közösséghez, ellenben szorgalmas, okos, kitarító, tud takarékos lenni és türelmes is, problémameglátása gyakran téves, megfogalmazásai elfogultak, eszközeit rosszul válogatja meg, csekély benne az emberek iránti megértési készség, mégis szeretne különbözni, szeretné *vinni valamire*, önálló céget akar, aki független a családtól, irodát akar, titkárnőt, két-három fiatal munkatársat, akik lelkesek és dolgoznak helyette. Vinni kell valamire, mindenáron, akkor az jutott eszembe, hogy egy úrhajós visszatérőben a Holdról kinézett a kabin ablakán, és azt a megállapítást tette, hogy onnan nézvést, a távolból, *Looking from Nowhere*, a Föld milyen parányi, pedig nyolcmilliárd ember él rajta, ezek közül csak egyek vagyunk, többségünk nyom nélkül távozik, közben pedig csodálkozunk, hogy milyen rövid az élet, szinte semmi, mire megtudjuk, hogy mit kezdjünk vele, már vége. Néhány héttel később egyszer hazakísértem Hannát, nem akartam direktbe nyomulni, azt mondtam, hogy arrafelé van dolgom, majdnem megkérdeztem, hogy nem mehetnék-e fel egy itatra, tetszett nekem, nem úgy, hogy szexelnék vele, egyszerűen kíváncsi voltam arra, hogy hogyan él ez a zárkózott és feltehetően magányos asszony, de aztán inkább nem kérdeztem semmit, elváltunk a Balzac utcai ház kapujában, attól is tartottam, mert ezt is megszoktam, ezt az örökös tartást apától, hogy nem örül ennek a hazakísérésnek, mert apa előbb vagy utóbb mindenről tudomást szerzett, mindent tudni akar, és azt is akarja, hogy minden az ő akarata szerint történjen. Hanna egyik nap egyszer csak nem jött dolgozni, egy új, túlsminkelt fiatal lány ült a titkárnői asztalnál, Hanna névtábláját lecserélték, és egy újat csavaroztak fel éppen. Mi történt Hannával, kérdeztem apától. Semmi, felelte ő, mintha nem értette volna a kérdést, és ehhez ő nagyon értett, úgy döntöttem, hogy megválunk tőle, de hát mégis, miért?, senki sem pótolhatatlan, ennyi volt a válasz, apa a kezébe vette a telefonját, és láthatóan már nem volt kedve beszélgetni velem, aztán mégis felnézett rám, mondhatnám azt is, hogy semmi közöd hozzá, és foglalkozz a saját dolgaiddal, amiért jól megfizetünk. De megmondom neked, mi a helyzet, ha már annyira érdekel, bazdmeg, Hanna az utóbbi időben kétszer volt onkológiai vizsgálaton, én pedig nem dolgozom beteg emberekkel, de hát, apa, mondtam én, a vizsgálat még nem betegség, ő azonban legyintett, nem vagyok ostoba, pontos információim vannak a vizsgálatokról. És akkor meg én szerettem volna, ha véget ér a beszélgetés. Szóval pontos információi vannak a vizsgálatokról. Hátat fordítottam, ott akartam hagyni az irodában, de felállt, és megfogta a karomat. És mondok neked még valamit. Halkan beszélt, szinte udvariasan, így még félelmetesebb volt. Te egy kis pöcs vagy ebben az irodában. Egy senki. Soha többé ne szólj bele az iroda dolgaiba, mert te is repülsz innen. Egyetlen pillanat alatt. Nem érdekel, hogy kinek hiszed magad, remélem, világosan beszéltem, és csakugyan, világosan beszélt, ennél világosabban nem lehetett volna beszélni. Akkor kimentem a klotyóra, belenéztem a tükörbe, és azt láttam, hogy tényleg egy senki vagyok, és úgy döntöttem, kilépek az egészből, de aztán mégsem léptem ki, éppen karácsony előtt voltunk, ami a csomagolásbizniszben a legfontosabb, lényegében semmi más, mint a

túltermelés következtében jó alkalom, hogy az emberek meglepetés címszóval lomokat ajándékozhatnak egymásnak, azzal hitegetve magukat, hogy a papír újrahasznosítható, pedig csak egy nagy blöff az egész, közben Jézusra gondolva, aki vagy akkor született, vagy akkor halt meg, és ennek már nincs is jelentősége, és akkor, a klotyóból hívtam fel Ágit, hogy elmondjam neki, nem érdekelt, hogy Amerikában hajnal van, ő már járta a maga útját, elvégezte az egyetemet, volt rendes állása és férje, biztatott, hogy menjek ki hozzá, szard le, ahogyan ő is leszar téged, azért mégiscsak szörnyű, gondoltam később, hogy így beszéltünk apáról, meggondolom, feleltem Áginak.

Szóval elmondtam mindent, ott, a Sportban, már zártak, Bori azt mondta, vissza kell érnie a Hóvirág utcába, de aztán mégiscsak a nyaralóba mentünk, mindkettőnknek abban a pillanatban ez volt a természetes, hogy együtt legyünk, nem szólt egy szót sem se az autóra, se a házra, csak körülnézett, a teraszról lenéztünk a tóra, hát ez nagyon szép, ennyit mondott akkor, volt benne elismerés és valami óvatos tartózkodás is, ez egy családi dolog, de nem akarok benne ragadni, higgye el, átöleltem a vállát, hogy még közelebb érezzem magamhoz. Hajnalban elment, végigjártam a házat, kinyitottam az ablakokat, ezt még anya véste belém, hogy reggel szellőztetni kell, akkor láttam meg a konyhaasztalon az üzenetet.

Hóvirág utca.

páratlan oldal

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA

A csillár*

A balatoni villában emberemlékezet óta antikizáló csillár lógott a nappaliban, az a típus, amely a holland aranykor festészetéből merítve standardizálódott az egész világon, amíg a bátyám a kilencvenes éven közepén ki nem dobta, és a helyére a modern idők szellemében három kis reflektorszerű lámpát csavarozott fel a plafonra. Úgy húsz-huszonöt éven át eltúrtem ezt a diszkók világát idéző fura világítást, és csak akkor ragadtam magamhoz a kezdeményezést, amikor egyik barátom elhívott egy kiürítendő lakáshoz azzal, hogy elvihetek bármit, ami tetszik.

– Vihetem a csillárt is? – kérdeztem.

– Bármit.

Nem mintha különösebben tetszett volna, a lámpatestből kinyúló hat lapos üvegtányér leginkább egy úrhajó hordozórakétájának a fúvókorongjaira hasonlított, de még mindig jobb volt, mint azok az átkozott pengefényű reflektorok. Felszereltem, és elégedetten konstatáltam, hogy végre egységes meleg fény költözött a balatoni szobába.

Két-három hétig.

42

Újra lejöve a családdal a füstködös fővárosból, mint mindig, első dolgom volt felkattintani a villanykapcsolót. Azt hittem, áramkimaradás van, mert nem történt semmi. Felnéztem: az új csillár a helyén volt. Lassacskán derengeni is kezdett belőle a fény. Egyre erősebben. Végül kivilágosodott a szoba, de a fény krómhideg maradt.

Újra felnéztem, meresztettem a szemem. Jól sejtettem. Bátyám kicserélte az égőket. És még neki állt feljebb.

– Vaskalapos vagy, semmi újnak nem tudsz örülni. Ezek vadiúj, energia-takarékos körték, semmi kedvem tízszer akkora villanyszámlát fizetni a te retró villanykörtéid miatt.

Ezt azért vágta a fejemhez, mert a villa közös örökség volt, közösen fizettük a közműszámlákat, fele-fele arányban. Szerényen megjegyeztem, hogy nekem semmi kifogásom nem volt, amikor ő meg energiazabáló klímát szereltetett fel.

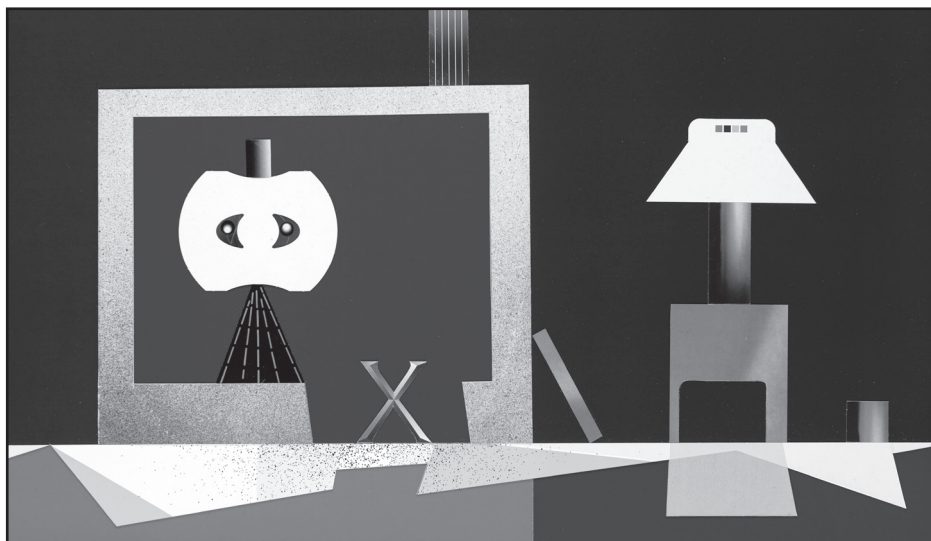
– A klíma legalább hűt. Ha hideg van, akkor meg fűt. De a te retró villanykörtéid a legnagyobb melegben is fűtenek, tök fölöslegesen. Pont ezért tiltották be őket. Egyáltalán honnan szereztél hagyományos villanykörtét? Be vannak tiltva!

Nem kötöttem az orrára. De azért én is felemeltem a hangom.

– Hát ennél nagyobb biznisz nincs a világon! Kötelezően lecseréltetni valamit jóval drágábbra! Rosszabb, de elhitetik veled, hogy jobb! És nehogy legyen választási lehetőség, a régit gyártani tilos.

* A szerző *Bolhapiac* című sorozatából, melyből a *Mozgó Világ* többször közölt részleteket. – A szerk.

- Te most a villanykörtékről beszélsz?
- Arról. Meg az elektromos autókról. Meg a konvektorokról és a gázkazánokról. A multik lassan évente előállnak valami új tuti ötlettel.
- Jössz megint az összeesküvés-elméleteiddel! Fogd már fel, hogy a hagyományos izzóval az volt a baj, hogy mellékesen meleget termelt! Nem is keveset! Megfogsz egy izzót, tűzforró! Hozzájárul a globális felmelegedéshez!
- De ha lecseréled, azzal szó szerint szürkébb lesz körülötted a világ. Szürkébb és hidegebb. Például itt ez a festmény a falon. Mintha a festő garaszkodott volna a festékekkel.
- Ugyan már, az energiatakarékos izzókkal megtakarítasz annyit, hogy szupertelefont meg szupertévét vehetsz! Azoknak a színe számít, nem a fal színe meg annak az izének a színe a falon.
- Nekem az a bajom az ilyen kötelező takarékoskodásokkal, hogy tőlem elveszik ezt a kis pazarlást, miközben mások pocsékolhatják az energiát a klímáikkal meg a városi terepjáróikkal. Micsoda liberalizmus az, tiltani dolgokat?
- És micsoda dolog az, leszarni a közös érdeket?
- Ettől kezdve kerültük egymást. Kivéve a vízen. Ott valahogy rendszeresen egymás mellé sodródtunk.
- Miattad hálnak ki a jegesmedvék! – kiabált át bátyám a szörfjéről.
- Tömd csak még jobban a multik zsebét! – kiáltottam vissza a kajakomból. El tudom képzelni, miket gondolhattak rólunk a közelben fürdőzők.
- Lassan egy hidegháború bontakozott ki köztük a hideg fényű izzók kontra meleg fényű izzók frontvonalán. Aztán bátyám egyszer csak előállt a megoldással.
- Adjuk el a villát!
- Történetesen eladtuk is, meg nem is. Mindenesetre a csillár már lekerült a plafonról, tulajdonképpen a plafonnal együtt. És kezdetét vette a felújítás.

A korrupció már a Holdról is látható

Lattmann Tamással beszélget Kardos Ernő

44

Az idén aligha érkezik Magyarországra jelentős mennyiségű uniós pénz. Bár az Orbán-kormány látványosan pezsgőt bontott az Európai Unióval kötött megállapodásra, de a valóságban semmiféle megegyezés nem jött létre az Európai Bizottság és a magyar kormány között – nyilatkozta lapunknak Lattmann Tamás. Az ismert nemzetközi jogász szerint Orbán Viktor kormánya 27 vállalást tett, s ha ezeket ígérete szerint végrehajtja, akkor fokozott uniós ellenőrzés mellett utólag kaphat ugyan pénzt a helyreállítási alapból vagy a hétéves költségvetésből. Lattmann, aki az uniós jog szakértője, úgy látja, hogy az országnak járó 28 milliárd euró sorsát azok a kormányfők döntenek majd el, akiket Orbán Viktor folyamatosan sérteget, illetve akiknek a munkáját a folyamatos vétókkal akadályozza. Lattmann nem tartja kizártnak azt sem, hogy Orbán politikája miatt az összes pénzt megvonják az országtól.

A hazai közvélemény a vitás uniós ügyekben gyakran találkozhat Lattmann Tamás mértékadó véleményével, mert a jogász fontos feladatának tekinti az állampolgárok hiteles tájékoztatását. Lattmann 2000-ben végzett az ELTE Állam és Jogtudományi Karán, ugyanott 2013-ban PhD-fokozatot szerzett, és a diploma megszerzése óta tanársegéd is a ÁJK Nemzetközi Tanszéken (ahol 2016 elejéig, első külföldi munkavállalásáig dolgozott), de meghívott előadója több más felső-

oktatási intézménynek. A jogász 2001-ben tanársegéd, 2004-ben adjunktus lett a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen, majd annak jogutódján, a Nemzeti Közszerződési Egyetemen is, ahol 2013-ban lett docens. Kutatási szakterülete az európai közjogi és intézményi rendszer alkotmányossági problémái, illetve a nemzetközi hadijog, a háborús bűnökért történő felelősségre vonás.

Elemzéseiben gyakran kritizálja az Orbán-kormány uniós politikáját. Álláspontja szerint a kormány befolyása alatt működő Nemzeti Közszerződési Egyetem a munkaviszonyát elsősorban ezért, illetve egy szexistának ítélt Facebook-bejegyzése miatt szüntette meg. A konkrét bejegyzés köré központilag szervezett kormánypárti média- és hecckampányról azóta a bíróság kimondta, hogy az az adott komment környezetének elhallgatásával és tartalmának megmásításával lényegében hazugság, de „közzsereplőként” a jogerős határozat szerint azokat az állításokat Lattmann-nak tűrnie kell. A munkaügyi per azóta is folyamatban van.

Lattmann Tamás időnként feltűnik a politika közelében is. Sokakat meglepett, amikor 2018-ban a Független Kisgazda, Földmunkás- és Polgári Párt és azzal szövetségben két kisebb párt miniszterelnök-jelöltje lett. Akkor hangoztatott álláspontja szerint a Jobbik, különösen Simicska Lajos háttértámogatásával, nem alkalmas a kormányváltásra, az azzal

való együttműködés pedig nem csupán kudarcra van ítélve, de mérgező is, az ellenzéki összefogásnak más módon kell „jobboldali” komponenst építenie. 2016-ban szó volt arról, hogy Lattmann Tamást jelöljék az ellenzéki pártok közös miniszterelnök-jelöltnek, ez az elképzelés viszont az év végére, amikor Botka László lett az MSZP miniszterelnök-jelöltje, realitását veszítette. Az ő visszalépésekor, 2017 őszén támogatta, amikor Tarjányi Péter biztonságpolitikai szakértő – Molnár Zsolttal közösen – létrehozta a Magyar Progresszív Mozgalmat, amely nyíltan kimondta, hogy szeretné elérni, hogy Botka László lépjen vissza az ellenzék vezetésétől, s helyébe egy párton kívüli, az ellenzéki egység megteremtésére inkább alkalmas jelöltet találjanak a pártok: közösen az MSZP, a DK az Együtt és a Párbeszéd.

A politikai kitérő óta a munkahelyéről elbocsátott Lattmann Tamás a University of New York in Prague, a szintén prágai Anglo-American University és a budapesti Tomori Pál főiskola oktatója, egy brüsszeli nem kormányzati szervezetnek dolgozik, és honlapján, valamint a média nyilvánossága előtt is rendszeresen elemzi az Európai Unió és a magyar kormány kapcsolatának alakulását. A jogászt elsősorban arról kérdeztük, hogy az Európai Bizottság és a magyar kormány megállapodása jelentheti-e azt, hogy Brüsszelből jelentős összegekkel támogatják majd Magyarországot.

– *Számításai szerint bízhat-e Magyarország 2023 első negyedében hatalmas uniós pénzesőre, ahogy azt a kormánypropaganda sugallja?*

– Hatalmas pénzesőre idén aligha számíthat az ország. Annak ellené-

re, hogy egyes nagy összegek valójában nem is voltak veszélyben. Az Európai Bizottságon belül ugyanis uralkodó az álláspont, hogy például a közvetlen kifizetésre szánt milliárdokat, mint például a termelőknek járó agrártámogatásokat, a kormány úgysem tudná ellopni.

– *Miközben persze az ide érkező eurómilliárdokból évek óta hízik Orbán és köre, ami részben a korrupcióval magyarázható?*

– A korrupció nemcsak Brüsszelből, de már a Holdról is látható. Viszont azt is érdemes leszögezni, hogy már ma is van arra módszer – a „nagy” jogállamisági vitáktól teljesen függetlenül –, hogy bizonyos alapokból jelentős összeget elvonjanak. Példa erre Lengyelország, ahol a populista kormányzat meglehetősen politikája miatt egyes önkormányzatok LMBTQ-mentes zónáknak kezdték minősíteni magukat. Emiatt aztán el is buktak bizonyos nekik járó uniós támogatásokat. A lengyel gyakorlat miatt az Európai Bizottság elzárta az adott önkormányzatok számára hozzáférhető uniós pénzesőket, mondván, a közösség által elfogadott alapjogi charta tiltja a nemi orientáció szerinti diszkriminációt. Az uniósjog-ellenes célokra pedig nem adnak európai támogatást. Ennyi. Nem volt szükség bonyolult eljárásokra, tárgyalásokra. Az említett lengyel önkormányzatok aztán el is álltak a – lássuk be – nevetséges intézkedéstől. Ilyen indoklással Magyarországtól is bármikor elvonhatók támogatások. Emlékezzünk csak: a ma már államfőként regnáló Novák Katalin miniszterként még rendeletben korlátozta az egyedülálló örökbefogadási lehe-

tőségét. Nem is beszélve a pedoffiliát a homoszexualitással összemósó rettenetes magyar törvényről, amely a diszkrimináció tiltásának megsértése okán ellentétes az uniós joggal. Ami miatt minden bonyolult, újszerű eljárás nélkül, a „klasszikus” kötelezettségmegszegési eljárás eredményeképpen (aminek a bírósági szakaszát 2022 júliusában indította meg a bizottság) állhat elő forrásvesztés azzal, hogy az EU Bírósága megállapítja a jogsértést, és pénzügyi szankciót alkalmazhat. Nemrég az oktatás szabadságára hivatkozva kidobálták az Erasmus-programból azokat a magyar egyetemeket, amelyek kuratóriumában fideszes politikusok csücsülnek Navracsicstól Szijjártóig. Vagyis: napnál világosabb, hogy a kormányzat törvénytörő lépéseit az Európai Bizottság elkezdte megunni és komolyan venni. Noha korábban úgy tűnhetett, hogy szó nélkül tudomásul vették.

– *Most viszont „visszaszólt” a bizottság, amikor Navracsics Tibor próbálta a modellváltó egyetemek kormánypárti kuratóriumainak ügyét mosdatni. Lényegében csípőből hazugnak nevezték Szijjártót is, aki már hetek óta tudott a döntésről, csak elhallgatta. Eddig szokatlan politikai adok-kapok kezdődött el, a bizottság felvette a kesztyűt.*

– Az uniós ügyekkel kapcsolatban eddig lehetett összevissza beszélni. Olyanok is megszólaltak, akiknek érezhetően fogalmuk sem volt arról, hogy mit mondanak. A kormánypárti politikusok az érdekeiknek megfelelően felelőtlenül és sértő módon nyilatkoznak. Nem beszélnek most a kormányzat azon figuráiról, akik tudatosan nem mondanak iga-

zat. Ezzel a hazug, ízléstelen kormányzati propaganda elérte, hogy itthon sokan ma is azt hiszik: Orbán nem szavazta meg az oroszokat sújtó gazdasági szankciókat, pedig mindegyikhez a szavazatát adta. Párját ritkító arcátlanság, hogy a miniszterelnök épp az ellenkezőjét hirdeti a történeteknek, és a saját vállalásait próbálja a „brüsszeli bürokratakra” kenni.

Ugyanakkor nem szabad elhallgatni, hogy ez a kettős beszéd nemcsak a magyar kormány sajátja: ez a jelenség a tagállami politikai szférákban már a Közös Piac idején, majd az Európai Unió létrejötte után mindig is létezett. A minőségi különbséget az jelenti, hogy eddig nem volt jellemző az ennyire tudatos és szándékolt ellenségképzés a belpolitikai célok érdekében. A „brüsszeli bürokrácia” emlegetése (ami lényegében amerikai kommunikációs panel, a „washingtoni bürokrácia” átvétele) mindig is népszerű blame game, politikai kommunikációs eszköz volt, de a magyar kormány átesett a ló túlsó oldalára. Az Orbán-kormány jó ideje azt a képet próbálja kialakítani, hogy Európa a magyarok ellen hadakozik, ami nagy marhaság, és persze hazugság, hiszen például a bizottság által elfogadott 27 „szupermérföldkő” mindegyikének az alapjait a magyar kormány vázolta fel és vezette fel javaslatként még a kondicionalitási (vagy más néven: „új jogállamisági”) eljárás tárgyalási szakaszában, és azért, hogy biztosan hozzájuthasson az uniós pénzekhez. Az volt a cél, hogy a döntést előkészítő bizottság, illetve a határozatot ténylegesen meghozó tanács ne éljen felfüggesztési javaslattal.

E pénzek nélkül ugyanis a magyar kormány lehúzhatná a rolót. Ha az Európai Bizottság tovább folytatja az elkezdett nyílt kommunikációt, akkor Orbán Viktor a hazugságait már nem használhatja gátlástalanul belpolitikai haszonszerzésre, Brüsszel lejáratására. Ennek a jelek szerint vége. A magyar kormányfő már ma sem tudja meggyőzően bizonyítani, hogy a fideszes politikai szereplőkkel feltöltött egyetemi alapítványok miatt a magyar diákok miért esnek el a külföldi tanulási lehetőségektől, és miért nem vehetnek részt az Erasmus-programban.

– *Időközben „brüsszeli források” jelezték, hogy az Erasmus-blamázs menthető, ha a kormánypárti politikusok lépnek a kuratóriumból. De eddig csak Navracsics Tibor jelezte ezt. Gondolja, hogy mindenki le fog mondani?*

– Ennek kezdeményezése azt igazolja, hogy az Európai Bizottság már nem hagyja Orbán Viktort tovább a zavarosban halászni. Ha a bizottság kitart, és hajlandó tartósan változtatni a kommunikációján, akkor állandó alkuhelyzetre készíti a magyar kormányfőt, megakadályozva azt, hogy hazugságaival Európa ellen hangolja Magyarországot.

– *Brüsszel a magyar felzárkóztatási terv elfogadásával 5,8 milliárd euró (mintegy 2300 milliárd forint) vissza nem térítendő támogatás felhasználását teszi lehetővé Magyarországnak számára. További milliárdokat jelent az újjáépítési program – ez a magyar GDP 25-30 százaléka. Tudomása szerint a tárgyalás során volt-e olyan pillanat, amikor az egész összeget felfüggeszthették volna?*

– Ez a lehetőség fel sem merült, mert az európai vezetőknek – az Orbán-kormány minisztereinek sugalmazásával ellentétben – nem áll szándékában és érdekében Magyarország tönkretétele. Bizonyosfajta, leginkább a közvetlen kifizetésű uniós források esetében a tagállami kormányzatok nem vagy nem könnyen férnek hozzá ezekhez, ott indokolatlan és hatását tekintve aránytalan is lenne egy ilyen intézkedés.

– *Az Európai Parlament több politikusa viszont visszatérően és kitarátóan a teljes összeg felfüggesztését szorgalmazta még december közepén. Ezt nem is titkolták, ez tehát napirenden lévő felvetés! Mennyire kell ezt komolyan venni?*

– Két nagy nemzetközi hírügynökség is felvetette ennek lehetőségét, de azt tudni kell, hogy az Európai Parlament ebben az ügyben sincs döntési helyzetben. Kétségtelen, több ország polgárainak elégük van már abból, hogy befizetéseiket Magyarországon szétlopják. A képviselők ezért nem engedik elaludni a témát, napirenden tartják. Legközelebb tavasszal újra műsorra kerül a magyar jogállamiság kérdése a tanácsban a 7. cikk szerinti eljárás továbbvitelével, miközben a kondicionalitási eljárás is – a bizottság források felfüggesztésére vonatkozó javaslatával – a tanács elé kerül. A tanács, tehát a tagállamok kormányai elé. Ebben a helyzetben az Európai Parlament legfeljebb politikai nyomást gyakorolhat az unió vezetőire, ennyi történik. De a döntési folyamatban a képviselőknek nincs szavuk. Az unió parlamentjének egyébként szerintem nem a bizottsági elnök, Ursula von der Leyen

megbuktatásával kéne foglalkoznia, amire jogi lehetősége elvben meg lenne, viszont ez komolytalan felvetés. A parlamentnek sokkal inkább az uniós jogszabályok, törvények megalkotásával kellene foglalkoznia. És azzal a cseppel sem természetes állapottal, ami most Magyarországon történik. Az Orbán-kormány ugyanis – a veszélyhelyzetre hivatkozva – rendelettel fogadja el ez az ország költségvetését.

– *Erre írta ön kicsit cinikusan, hogy Magyarország államformája rendeleti kormányzóság?*

– Ez a gyakorlat mindenféle demokratikus elvet sért, és finoman szólva sem segíti a magyar kormány jogállamisági álláspontját az uniós szintű vitákban.

48

– *Az első kérdésemre azt válaszolta, hogy tavasszal aligha záporoznak uniós pénzek Magyarországra. A megállapodás alapján mikor jöhet a pénzeső?*

– Szerintem semmilyen pénzeső nem lesz, mert valóságos megállapodás sem született. Mindössze anynyi történt, hogy a bizottság írásba adta, hogy a kondicionalitási eljárásban a fejlesztési alap pénzeiről a bizottság a továbbiakban már nem dönt, nem kekeckedik tovább – pedig megtehetné –, s a továbbiakban az erről szóló döntést áthelyezi a tanácshoz. Vagyis a tagállamok közösségéhez. A magyar kormány erre a hírre bontott pezsgőt, s ezt a lépést tekintette megállapodásnak, amiről szerintem szó sincs. Ez a történet úgy folytatódik majd, hogy ugyan az Orbán-kormány a bizottság kifogásaira reagálva elfogadott 27 mérföldkövet, amit ha teljesít, akkor

szoros európai ellenőrzés mellett kaphat valamennyi pénzt. De csak akkor, és utólag. Vagyis ha Orbán az ígéreteit valóban betartja, és azt az uniós intézmények elfogadják. Nem látom, hogy ebben a folyamatban mi lenne a pénzeső. Meglátásom szerint tehát a győzelemnek beállított megállapodás mindössze arról szól, hogy a bizottság megunt a alkudozást Orbán Viktorral (valamint az ezzel együtt járó politikai nyomást a parlament részéről), a felelősséget és a döntést a továbbiakban áttette a tanácshoz.

– *A jövőben tehát az uniós állam- és kormányfői szavaznak majd a magyar pénzek sorsáról, s nem a brüsszeli bürokraták?*

– Egészen pontosan az illetékes miniszterek a tanács megfelelő ülésén. De az ő döntésüket a saját fővárosukban a feletteseik, vagyis a tagállami vezetők határozzák meg. A lényeg az, hogy a bizottság „bürokratái” helyett a közösség kormányfői döntenek majd Orbán, illetve a magyar pénzek sorsáról. Ne felejtse el: a bizottság azt javasolta, hogy vonják el a források 65 százalékát! Magyarország számára az lenne a győzelem, ha egyetlen fityinget sem fagyasztottak volna be, de erről mélyen hallgatnak az ünneplő kormányzati urak, és a rendelkezésükre álló propaganda gépezet is csendben van, de még az ellenzéki, vagy ha jobban tetszik, független sajtó is mélyen hallgat. Talán azért, mert igazából nem született itt semmiféle egyezség, a megkezdett jogállami eljárás tovább folytatódik. Navracsics Tibor az év végén mindössze annyit ért el, hogy a brüsszeli bizottság lerúgta

magáról a pénz odaitélésének vagy megvonásának kellemetlen feladatát. Majd a tanács, tehát a tagállamok állam- és kormányfői döntenek el, hogy kapunk-e pénzt, vagy sem. Ezért nem értem, hogy mi váltott ki olyan nagy kormánypárti ünneplést, és minek örülnek.

– *Nyilván a jelenlegi gazdasági helyzetben a kormánzatnak égetően szüksége lenne némi készpénzre.*

– Erre még várni kell egy kicsit, mert tudomásom szerint pénz egyelőre nem lesz, de a magyar jogállam helyzete rövidesen újra napirendre kerül nemcsak a tanácsban, hanem a parlamentben is. Ez viszont tovább rontja a magyar kormány megítélését.

– *Mondja, mi lesz a befagyasztott pénzzel, azt jó eséllyel az idén még megkaphatja majd az ország?*

– Azt még senki nem tudja, mert bár a bizottság azt javasolta, hogy a forrásoknak ne 65, csak 55 százalékát fagyasszák be, döntés még nincs. A pontos összeget nem ismerhetem, mindenesetre a vétóival, oroszbarát-ságával Orbán Viktor nem a legnépszerűbb figura ma Európában. Különösen azóta nem, hogy a magyar miniszterelnök fennen hirdeti, hogy a jövőben is folytatni kívánja a vétópolitikát, amivel akadályozza, zavarja az unió működését. Mint egyszer nyilatkozta: „mi, magyarok vagyunk a homok a gépezetben, bot a küllők között, tüske a köröm alatt”. Lehet, hogy ezt a szöveget Putyin elégedetten fogadta, de a sorsunkról dönteni készülő európai miniszterelnökök aligha.

– *Ez a 2021. október 23-án elhangzott szöveg így folytatódik: „...minisz-*

terelnökök tucatjai támadták Magyarországot. Mi még mindig itt vagyunk, de ki emlékszik ezeknek akár csak a nevére is” – összegezte két éve Orbán az Európai Unióban zajló vitákat. Most pedig ezektől a miniszterelnököktől függ, hogy gyorsan kapunk-e pénzt. Csodálkozna, ha a megsértett kormányfők nem sietnének megsegíteni Orbán kormányát?

– Csöppet sem. Az Orbán által sértegetett kormányfők döntenek el, hogy mi lesz a befagyasztott pénzek sorsa. Nem vagyok túl optimista. Kérem, döntse el az olvasó, hogy a tanács határozata tartalmaz-e majd jóindulatot. A jogszabály szerint a tanács egyébként az eddigi mérlegelésektől, befagyasztásoktól függetlenül minden reménybeli pénz sorsáról dönthet.

– *Az egészséget is megvonhatja?*

– Igen.

– *Ezzel azt mondja, hogy Orbán és a magyarok sorsa az európai államfők és kormányok kezében van. Gondolja, hogy történelmi jelentőségű döntés születhet?*

– Biztos, hogy a tanács történelmi döntést hoz, a történelemkönyvek, különösen pedig az unió fejlődésével, történetével, általában az integrációtörténettel és -elmélettel foglalkozó szakirodalom évtizedekig fog róla írni. Ami nem csoda, hiszen Európa jövőjét dönti el. Precedens születik, ha ugyanis a jövőben bármely más tagállam sodródik az Orbán Viktor által elkezdett útra, azt csak szigorral lehet kezelni. A tét nagy: sikerül-e az Európai Uniót egyben tartani és szétzilálását megakadályozni. Nagy hajcihó nem várható már a döntés körül, a kondicionalitási el-

járásról született rendelet szövege szerint egy ilyen eljárás nem húzódhat az idők végezetéig. A bizottság talán azért óvatosabb, mert a döntés lépéseit bármely tagállam elviheti Luxemburgba, az Európai Unió Bírósága elé. Márpedig a bizottság politikai értelemben sem engedhet meg magának hibát, bármilyen, a legapróbb kérdésben való pernyertesség a magyar kormány számára végtelen kommunikációs muníciót jelentene a kialakult helyzetben. Más, jogállamisággal kapcsolatos eljárásban, így például a 7. cikk szerinti eljárásban nincs bírósági jogorvoslat. Ha majd a tanács valóban dönt a magyar pénzek sorsáról, az nem feltétlenül azt jelenti, hogy langyos májusi pénzesőre kell számítani. Még az is előfordulhat, hogy a határozat hideg zuhanyként vagy jégverésként éri az országot; csak remélni tudjuk, hogy nem így lesz.

– *Viszont a magyar helyreállítási tervet még 2022 karácsonya előtt elfogadta az Európai Unió Tanácsa, s ezzel lehetővé tette, hogy 130 milliárd forintnyi előleg érkezzon az országba. Ennek ismeretében tudható, hogy ha nem is az első negyedévben, de mikor lesz a kifizetés?*

– Csak ismételni tudom, én nem látom, hogy itt bármilyen megállapodás született volna az unió és Magyarország között a tényleges kifizetések összegéről és időpontjáról.

– *Az előleg, tehát a 130 milliárd sem érkezett meg?*

– Tudomásom szerint nem, de nem is fog. A programokról fontos tudni, hogy a finanszírozásuk jellemzően utólag történik. Tehát a megvalósítást előbb el kell kezdeni, a finanszí-

rozás pedig csak a szabályos megvalósulás esetén, utólag történik.

– *Előleg tehát még nincs, viszont a jelek szerint a kormány máris költökezik, meghirdette a pályázatokat, s a pénz megelőlegezését tervezi. Vagyis, ha más nem is, de Mészáros és a többi fideszes oligarcha készülhet a tavaszi pénzesőre?*

– Ez szerintem racionális döntés, hisz arra nem alapozhat a politika – különösen nem a nyilvánosság előtt –, hogy egy бүдös fillért sem fogunk kapni. Tehát a hazai pályázatok kiírása s odaítélése szerintem is az előkészítő munka szükséges része, a pályázóknak erre készülniük kell. Az már persze kormányzati felelősség, ha ez a felkészülés „feleslegesség” válik.

– *Korábban a magyar uniós ellenzéki képviselők azt jelezték: szeretnék elérni, hogy a kormányt megkerülve a nagyobb hazai önkormányzatok is pályázhassanak uniós pénzekre. A partnerségi megállapodás tartalmazza ezt a lehetőséget?*

– A partnerségi megállapodásnak nevezett dokumentum nem tartalmazza, hogy a független vagy ellenzéki önkormányzatoknak nem szabad pályázni; a különböző programok határozzák meg részletesen a lehetséges pályázók körét. A megállapodás ilyen részletességig nem tartalmaz előírásokat, az többek között az uniós jogalkotás feladata – és itt válik jelentőssé az Európai Parlament –, hogy megteremtődjenek olyan lehetőségek, amelyekkel utána az önkormányzatok élni tudnak, függetlenül attól, hogy politikailag hová kötődnek. Itt van munka, ugyanis az EU működésének gya-

korlata jelenleg tagállamközpontú, de annak semmi akadályja nincs, hogy nagyobb hangsúlyt helyezzenek az önkormányzatokra. Erre egyébként véleményem szerint van is fogadókészség, hiszen az „európai” kormányzásnak mindig fontos eleme volt az önkormányzati autonómia – 2012-ben, a Velencei Bizottság az Alaptörvénnyel kapcsolatos vizsgálódásakor én magam annak egyik legkomolyabb problémájaként az önkormányzati autonómia lebontását jelöltem meg –, tehát itt vannak lehetőségek.

– *Azért is szükség lenne erre, mert a magyar kormány az ellenzéki önkormányzatok bevételi forrásait elvonta, támogatni viszont – például az energiatársaság legyőzése érdekében – csak a kormányhű településeket kívánja. Ez akár még Brüsszélből is látható?*

– Biztos vagyok benne, hogy lehet látni. Abban is biztos vagyok – ha van csepp eszük –, hogy az ellenzéki vezetésű települések mindent megtesznek érte, hogy ezt a gyakorlatot láttassák. A magyar kormány támogatási gyakorlata jogsértő. Kimeríti a tiltott diszkriminációt fogalmát, s ennek megvan a jogszabályi következménye. De nem csak a bírói út áll az ellenzék előtt, lehet lobbizni a támogatásokért, tudomásom szerint a fővárosi önkormányzatnak Jávor Benedek személyében van is brüsszeli embere, ezért szerintem a magyar fővárosnak jó esélye van a közvetlen hozzáférésű pályázatok elnyerésére. Ehhez csak az kell, hogy a magyar települések pályázzanak a közvetlen hozzáférésű pályázatokra. Korábban beszéltünk a lengyel városok által megszerzett, majd az LMBTQ-bohóckodásuk miatt elvont

forrásokra. Nyilván a magyarok előtt is nyitva az út.

– *Tehát az önkormányzatok számára önállóan is megvan a lehetősége a brüsszeli pénzek megszerzésének?*

– Vannak specifikus források, de arra számítottok, hogy az így elérhető források összege bővül. Az Európai Bizottság ezzel a módszerrel igyekszik megkerülni a konfliktusokat a tagállamok kormányaival. Már most szeretném jelezni, hogy ezek nem „Orbán Viktor-ellenes” intézkedések, ahogy azt a kormánypárti propagandasajtó Magyarországon láttatni fogja.

– *A közös agrárpolitikára 8,4 millió eurót kaphat Magyarország, ami szép summa, közel 3400 milliárd forint körüli összeg. Érdekes, hogy e körül soha nem alakul ki csetepaté. Mi a magyarázat?*

– Azért nincs ebből politikai vita, mert az összeg jó része közvetlen kifizetésű támogatás. Tudni kell, európai integrációtörténeti alapvetés és egyben bonmot, hogy ha a közös agrárpolitikára szánt jelentős összegekhez a bizottság hozzá akarna nyúlni, a brüsszeli utcákon azonnal megjelenének a francia gazdák, s fellocsolnák az aszfaltot tejjel, amire már volt példa. Ezért aztán a közös agrárpolitikával senki nem mer kekeckedni, az annak részét képező vidékfejlesztés ugyanakkor jellemzően több politikai konfliktust tud generálni, hiszen itt jelentősebb a kormányzati elosztás, viszont itt lennének lehetőségeik az önkormányzatoknak is. De jelenleg, a folyamatban lévő kondicionalitási eljárásba érzésem szerint a bizottság nem akarta ellenséggé bevonni a magyar vidéket.

– *A magyar kormány számára ez azért is érzékeny terület, hiszen 25 ezer magyar gazdálkodó részesül agrárkifizésekben. A földtulajdonosok jó részét a Fidesz korábban lecserélte, jelentős területeket juttatott a saját szavazóbázisának, műkörmösöknek, jogászoknak. Ezért is tudja uralni a vidéket, nem csak a közmunka miatt?*

– A Fidesz számára a vidék változatlanul jelentős politikai mozgásteret jelent. De jelenleg úgy látom, hogy az Európai Bizottság jóhiszemű az Orbán-kormánnyal, mert azt gondolják, hogy Orbánt még vissza lehet állítani az uniós érdekek képviselőjére. Ez részemről inkább csak megérzés, de a bizottságnak nem érdeke egy létező konfliktus további eszkalációja.

– *A folyamatosan éleződő konfliktusok ellenére?*

– Nézzé, azt látjuk, és mindenki más is ezt látja, hogy Orbánék éjjel-nappal handabandáznak, fenyegetőznek, mutogatják az izmaikat, de aztán a nap végén, amikor kapnak egy-két komolyabb feddést a bizottságtól, lenyugszanak, igazodnak, majd utána – ahogy ezúttal is – hatalmas győzelmekről beszélnek. Tény, hogy az elmúlt tizenkét év összes kötelezettségsszegési eljárásában végül meghátráltak. Csak idő kérdése, hogy ebben „a húzd meg, ereszd meg” játékban Orbánék egyszer elveszítsék a türelmüket, és hibát kövessenek el. Ehhez azonban az kell, hogy az Európai Bizottság időnként erőt mutasson, mert számukra is fontos valamilyen látványos eredményt produkálni. Ezért úgy gondolom, Európa „kormányára” rájött, hogy egyfajta pénzügyi nyomást, azaz „erőt” kell alkalmazni Orbánnékkal

szemben, aminek aztán a magyar kormány igyekszik megfelelni. Közben persze nem hagyja abba a belpolitikai célokat szolgáló győzelmi ovációt, ami igazából következmények nélküli szimpla hóbörgés marad.

– *A partnerségi megállapodást nagy vita előzte meg. Még a világlapok között is akadt olyan, amely Orbán Viktor győzelmét sejtí az egyezség mögött. Az Európai Unió Tanácsa ugyanis feltételekkel, de elfogadta a magyarok számára a felzárkózási források kifizetését. A nemzetközi sajtó egy része a magyar kormányfő győzelméről írt. A másik fele pedig Orbán totális vereségéről, bukásáról beszél, mert lemondott a kitartóan hangoztatott céljairól, nem vétőzta meg az ukránok támogatását, sem pedig a globális adót.*

– Szerintem amúgy Orbán csak azért lengette be a két vétőt korábban, hogy aztán valamikor, jó időzítéssel, el tudja engedni. Ami lehet valahol a gyengesége jele is. De őszintén szólva nem értem a magyar kormány Ukrajna-politikáját. Nem tudom kizárni azt, hogy itt valami gátlástalan Putyin-szolgálatról van szó. Más racionális magyarázata ugyanis nincs Szijjártó ténykedésének. Nem véletlen, hogy erről beszél a világ. Ugyanakkor ha ebbe az alkufolyamatba helyezzük ezt a magatartást, akkor már több értelmet nyer. Emiatt viszont nem tekintem tisztán győzelemnek, inkább egyfajta racionális konszenzusnak, bárki bármit is ír vagy állít Orbán győzelméről vagy vereségéről.

Ezzel szemben a globális minimumadó értelme lehetne az, hogy az irgalmatlan támogatásokért cserébe a Magyarországra érkező multik fel-

lendíthetik a gazdasági növekedést. Úgy látom, hogy azok az újságok – mint a *Politico* –, amelyek ebben az ügyben Orbánt hozták ki győztesen, nem modellezték, hogy a vétótól való elállás mennyibe került Magyarországnak. Tehát erősen vitatható az egyértelmű győzteshirdetés helytállósága, kicsit komplexebben érdemes értékelni a végeredményt.

– *A veszteségekhez sorolandó, hogy az Orbán-kormány 17 plusz 10 szupermércföldkövön, feltételen túl kell jutni. Ezek a teljesítendő mércföldkövek – mint említette – a magyar kormány vállalásai, alapvető céljuk a korrupció akadályozása, tehát hogy ne lehessen ellopni az uniós milliárdokat. Véleménye szerint ha ezeket a vállalásokat teljesíti Magyarország, akkor azzal helyreállítja a jogállam európai működését?*

– A mércföldkövek néven megszületett valami, nevezzük megállapodásnak – de nem az! –, többnyire a bizottság vélt vagy valós igényeihez való kormányzati megfelelési szándékon alapul. Tudjuk, hogy korábban a tárgyalások részben a helyreállítási alapról, részben a kondicionalitási eljárással kapcsolatban zajlottak. A helyreállítási alap tekintetében a magyar kormányzattal való tárgyalásoktól teljesen függetlenül, minden tagállamra kötelező módon léteztek a bizottság által mérlegelt ügynevezett mércföldkövek, azaz olyan célkitűzések, amelyeket minden tagállam számára a tanács határozott meg. Ezzel párhuzamosan zajlottak a tárgyalások, a magyar kormány nyal születtek meg annak vállalásai, majd a mércföldkövek és a vállalások egyfajta keverékeként az ügynevezett „szupermércföldkövek”, amelyek

a kondicionalitási eljárásban felfüggesztett magyarországi források felszabadításának feltételei. Miután a sajtó ezt a kettőt következetesen összekeveri, érdemes felidézni: a helyreállítási pénzeket fagyasztották be, de a kondicionalitási eljárás bármilyen más forrásra is kiterjeszhető a jövőben bármikor.

Nem hiszem amúgy, hogy a szupermércföldkövek teljesítésével helyreáll Magyarországon a jogállam a maga teljességében. Talán néhány lépést jelent annak irányába, de az alapproblémát megoldani nem fogja. A magyarországi jogállamisági problémák ugyanis még csak nem is jogi, hanem politikai és egyéb természetűek, és nem állnak összefüggésben az uniós pénzekkel – amikhez viszont kötve van mindenféle uniós intézkedés. Az alapprobléma az, hogy például az Alkotmánybíróságot szinte kézi irányítással vezeti a kormány, olyan kádereket neveztek ki oda, akik az alkalmazás elemi jogszabályi feltételeinek sem felelnek meg. Az egyetemi tanári fokozatok helyett beérték adjunktusi címeikkel. Cserébe ezek a személyek – időnként vérfagyasztó gátlástalansággal – kiszolgálják a hatalmat. Gondoljon csak arra, hogy a már csak jogalkotási eljárási hiba miatt is Alaptörvény-ellenes lex CEU ügyében hosszú ideig nem volt semmilyen döntés, mert az AB elnöke mindenféle kamuindokokkal még csak napirendre sem volt hajlandó venni. Aztán lényegében csak azt mondja, hogy „már úgysem számít”. Mindezt azért, mert ez volt a hatalom pillanatnyi érdeke. Tehát úgy gondolom, hogy a problémák nagyobbak, mintsem azokat szupermércföldkövekkel meg lehetne oldani.

– *Tehát a jogállam leépítésének folyamatát tekinti alapproblémának?*

– Az alapprobléma az, ami Magyarországon legalább tizenkét éve történik, de ez nem az Európai Unió hibája. Mindenesetre létezik egy problémacsomag, ami aligha oldható meg a „mérőföldkövekkel”. Persze lehet abban reménykedni, hogy az egypárti káderek majd azon dolgoznak, hogy a szupermérőföldkövek hatására helyreáll a demokrácia, és kevesebbet lopnak a közös pénzből. A feltételek teljesítése – ezt borítékolni merem – az alapproblémát nem fogja megoldani.

– *Magyarország csak azután férhet hozzá a helyreállítási forrásokhoz, hogy ha az igazságszolgáltatás függetlenségét megerősítette. Az első számú mérőföldkő az Integritás Hatóság felállítása, ami megtörtént, elfogadta az Európai Bizottság és a magyar kormány is. Van elnöke, kialakult a stáb, elkezdhet dolgozni. Gondolja, hogy képes lesz a hatékony működésre, visszaszorítja a korrupciót?*

– A bizottság azért nem mondta ki azonnal, hogy ez a megoldás teljesen rossz, mert még maga sem tudja. Nehéz elképzelni, hogy a magyar állam önmaga ellenőrzésére valódi jogosítványokkal rendelkező hatóságot állított fel. Véleményem szerint az Integritás Hatóság alapvető jogosítványai hiányoznak. Csak egy példa: a tárgyalások során megállapodtak a „vádkikényszerítés” újszerűnek tűnő jogintézményében, ami azt a célt szolgálná, hogy majd a Polt Péter vezette ügyészség helyett is hatékonyan fellépessen valaki korrupciós ügyekben. Erre azonban már régóta van magyar megoldás, úgy hívják, hogy „pótmagánvád”,

amivel eddig is lehetett volna élni. De ennek az új jogintézménynek a szabályait úgy fogalmazták meg, hogy aki elindít egy ilyen eljárást, az a magánvagyonából fizetheti az eljárás költségeit. Több kiváló ügyvéd is nyilatkozta, hogy ez a gyakorlatban működésképtelen, tehát teremtettek egy olyan eljárást, amely a gyakorlatban alkalmazhatatlan a korrupció akadályozására.

– *Mibe kerülhet egy ilyen eljárás?*

– Piaci árakon számolva az ügyvédi képviselési költségeket, nagyjából egy-másfél millió forint az előkészítése és a megindítása, a határ pedig a csillagos ég.

– *Nem fizetheti ezt a pénzt az Integritás Hatóság?*

– A hatóság kasszájában még lehetne is erre pénz, de a jogszabály szerint magát az eljárást már nem indíthatja meg, ugyanis nincs ilyen jogköre. Azt csak az érintett magán-személy teheti meg a vádkikényszerítési eljárás során.

– *Az uniós ügyészséghez való csatlakozás megoldaná a problémát?*

– Hiába csatlakoztunk volna az uniós ügyészséghez, Magyarországon ma a bíróságokkal legalább akkora probléma van, mint a Polt Péter vezette ügyészséggel. Gondoljon bele, a magyar hatóság és mindenki más szó nélkül tudomásul vette, amit a titkosszolgálat lehallgatása is bizonyít: megtörténhet nálunk, hogy egy bírósági vezető az igazságügyi minisztériumi államtitkárral minden jel szerint bünszervezetben, de legalábbis együttműködésben tevékenykedő végrehajtó maffia fejének kérésére szabadkozik,

hogy nem rúghatja ki az annak nem tetsző bírót, legfeljebb ellehetetleníteni tudja a tevékenységét. Ha normális országban rögzít egy ilyen párbeszédet a titkosszolgálat, akkor ott felállítják az egész bírói kart, vagy inkább az áll fel magától, a becsületes bírák vezetésével, hogy akkor nézzünk rá saját magunkra....!

– *A terv szerint bővíteni fogják az Országos Bírói Tanács hatáskörét, a mérőföldkő szövege szerint ez akár még a Kúria hatáskörének rovására is megtehető. Akár még sarkalatos törvényt is változtatni kell. Ez alkotmánymódosítást jelent?*

– Azt tudjuk, hogy jelen pillanatban a Kúria elfogadhat olyan törvényi szövegértelmezéseket, amelyek az alsóbb fokú bíróságok számára kvázi törvényként működnek. Ez komolyan korlátozza a bíró mérlegelési jogát. Ez akkor kap politikai színezetet, ha a Kúria elnöke lesz egy olyan személy, jelesül Varga Zs. András, akit korábban a Fidesz alkotmánybíróként foglalkoztatott. Varga Zs. soha nem volt bíró, és annak ellenére nevezte ki a kormány egypárti parlamenti többsége, hogy a bírók majdnem egységesen tiltakoznak ellene. Azért akarják a bírói öngazgatást, tehát az Országos Bírói Tanácsot erősíteni, hogy például ilyesmi ne történhessen meg.

– *Ez a folyamat eljuthat oda, hogy a Kúria elnökét visszahívják?*

– Jelképesen szerintem ez már megtörtént, a Kúria időnkénti kommunikációját figyelve a bírói kar is érzi, hogy a politikai kinevezettként számontartott elnök helyzete sokáig már nem tartható. Persze ez nem

jelenti azt, hogy formális visszahívás is lesz, ahogy erre jogi lehetőség sincs.

– *Az is egyértelműnek látszik, hogy a mérőföldkővel a bizottság is erősítene bírói kart. Az egyik mérőföldkő szerint például bővíteni kell a bírói jogköröket 2023 január elsejétől. Ez pontosan mit jelent?*

– Sajnos a tárgyalásoknak nem volt megfelelő a hazai szakmai nyilvánossága, ezért csak találgatni lehet. Az világosan látszik, hogy az Európai Bizottság szeretné megerősíteni a bírói öngazgatást annak érdekében, hogy a saját szakmai ügyeiket kormányzati beavatkozástól függetlenül irányíthassák a bírók. Ami a bírói jogkörök bővítését illeti: emlékeztetnék rá, hogy 2019-ben Vasvári Csaba bíró ellen fegyelmi eljárást indított felettese, Tatár-Kiss Péter, a Fővárosi Törvényszék megbízott elnöke. Vasvári bíró ellen azért indult eljárás, mert az Európai Unió Bíróságánál előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményezett, amire egyébként bármely bíró jogosult. Később ezt elvi éllel külön leszögezte az uniós bíróság is. Előtte Szabó Gabriella bírónőt lehetetlenítették el, és indítottak ellene hecckampányt, amiért a kormány szívének kedves „Stop Soros” törvény miatt kezdeményezett előzetes döntést, aminek eredményeképpen a luxembourgi testület állást tudott foglalni annak uniósjog-sértő természetéről – igazolva, hogy a bírónő kételyei jogosak voltak. És ki volt az, aki őt ezután „alkalmatlannak” nyilvánította? Ugyanaz a Tatár-Kiss Péter. Hát vagy ő a jogtörténet leginkább szerencsétlen bírói vezetője az „alkalmatlan” beosztottak tekinteté-

ben, vagy valami más van a háttérben... Itt érdemes jelezni, hogy a Lengyelországgal kapcsolatos jogállamisági kritikák központjában pont ez a kérdés, a bírák függetlensége és az annak fenyegetésére alkalmas „fegyelmi tanács” felállítása volt, tehát ez a probléma még csak nem is hungarikum, inkább az autokrata hatalomgyakorlás velejárója.

Érzésem szerint a bírák zaklatásának megelőzését szolgálná a jogkörük bővítése, ugyanis a mai törvények szerint bármely bíró jogosult – szabad belátása alapján – a szakmai meggyőződése szerint az Európai Unió Bíróságának előzetes döntését kezdeményezni. Ennek a törvénynek a megerősítése szolgálhatja a bírói jogkörök bővítését.

– *Beszélgetésünk idején „szólt vissza” az Európai Bizottság, hogy függesztik azoknak az egyetemeknek a részvételét az Erasmus ösztöndíjrendszerben, amelyeknek a működtetését az állam vagyongazdálkodó alapítványokra bízta, amelyek vezérkarába szép fizetéssel örök időkre fideszes pártkádereket ültetett.*

– Igen, mert ez veszélyezteti a tanzasabadságot, illetve az egyetemek autonómiáját. Eddig ezt mi hiába mondtuk. Emlékezhetünk Kósa Lajos „örökbecsű” szavaira, amikor az MNB pénzt Matolcsy György alapítványokba csatornázták, majd az így kihelyezett tíz- és százmilliárdok „elvesztették közpénzjellegüket”. Ami nyilván felháborító, mert a közpénzmilliárdok lenyúlására is alkalmas lehet. Ez történik az egyetemi alapítványokba öntött közpénzakkal is. Érdemes jelezni: az Erasmus-döntés csak állami egyetemekre érvényes, ahol elvileg kötelező a po-

litikai, világnézeti függetlenség, de nem terjed ki az egyházak kezében lévő, illetve a magántulajdonú felsőoktatásra, pedig sok esetben ezekben az intézményekben is politikai komisszárok befolyása alá került az irányítás. Mindez azért is felháborító, mert az alapítványi megoldás alkalmas az egész ország minden dimenzióban történő leuralására. Borítékolom, hogy erről a kérdéstről még nagyon sokat fogunk hallani a következő időszakban itthon.

– *Tételesen végigvehetnénk a 27 mérföldkövet, de az újságolvasók szinte naponta ismerkedhetnek velük. Gondolja, hogy miután a kormány nevében elfogadták ezeket, végre is hajtják, vagy Orbán Viktor felveszi pávatáncos cipőjét? Gondolja, hogy a beígért teljes pénzmegvonásra elszánta magát az Európai Unió vezérkara?*

– Szerintem könnyen előfordulhat, hogy az ország elveszti az egész 23 ezermilliárd forintnak megfelelő összeget. A tanács és a bizottság kezében is megvan a lehetőség, hogy a teljes pénzt elvonja Magyarországtól.

– *Az igazságügy-miniszter Varga Judit, aki korábban nagy kritikusa volt az uniós javaslatoknak, azt nyilatkozta, hogy Magyarország minden ajánlatot elfogadott, ami nem sérti az ország szuverenitását. Viszont a jogállam helyreállítására szerinte azért sem érdemes kísérletet tenni, mert annak nincs meg a definíciója. De ezt már többször is mondta a miniszter asszony.*

– Ha az igazságügyi miniszter valóban ezt gondolja, akkor javasolom, menjen vissza tanulni az egyetemre.

Talán valóban nem olyan könnyű a jogállam definíciója. De az biztonsággal megfogalmazható, hogy mi nem jogállami megoldás; például költségvetési törvényt rendeletként elfogadni – ahogy ezt ma szemrebenés nélkül teszik – biztosan nem tartozik a jogállami megoldások közé. Vagy év közepén – kéthetes felkészüléssel – 600 ezer embert érintő adójogszabály módosítása ugyancsak nem jogállami megoldás, de az sem, ha az Alkotmánybíróságon a folyamatban lévő vitás ügyeket jó mélyre elássák, ahogy az a lex CEU-val történt, s várják a luxemburgi bíróság ítéletét, hogy arra hivatkozással, érdemi döntés nélkül ejthessék az ügyet, az minden, de nem jogállami módszer. De a felsorolt ügyekre már nem annyira finnyás Varga Judit, illetve az egypárti Alaptörvény elfogadásakor sem tiltakozott a miniszter asszony jogérzéke, pedig kellett volna.

– *A nemzeti önrendelkezésre oly érzékeny kormány uniós forrásokból akarja kifizetni a pedagógusbéreket, illetve a magyar költségvetésből igyekeznek kárpótolni az Erasmus-ösztöndíjből kiesett magyar diákok anyagi veszteségét. Ez sima ügy lesz?*

– Nézze, fő szabály szerint az európai uniós források nem arra valók, hogy abból a tagállamok alapfeladatait lássák el. A tanári fizetés biztosítása az állam alapvető funkciói közé tartozik. Elvileg ugyan van lehetőség arra, hogy bizonyos uniós programok keretében ilyen célra is folyósítsanak pénzt, kiegészítő jelleggel, amiből például fizeteskiegészítések finanszírozhatók, ilyenre már sokszor, sok helyütt láttunk példát, nem csak Magyarországon. Emiatt

tűnhet úgy, hogy az Európai Bizottság ez ügyben hajlandó kompromisszumra, de igazából ez létező gyakorlat.

Ami pedig az egyetemi „mobilitási” programokat illeti, a bizottság döntése féltő, hogy a jövőben nem csak az Erasmus keretében részt venni kívánó hallgatók vagy az Horizon programban részt venni kívánó kutatók pénzét érinti, amit „könnyen” kipótolhat a „nagylelkű” kormányzat a „gonosz Brüsszel” ellenében, hanem magának a magyarországi szereplőknek a részvételi lehetőségét is. Hiszen egy európai egyetem sem fog érintett magyar egyetemmel kapcsolatot teremteni és fenntartani, tehát menni sem lesz hova...

– *A 27 mérföldkő felsorolásában nem szerepelt a magyar nyilvánosság, közte a közmédia demokratikus működtetése. Pedig ezt a magyar jogállamiságot vizsgáló Tavares-jelentés is kifogásolta. Ezzel a bizottság tudomásul vette, hogy a demokratikus országok felneveltek egy minidiktatúrát Európa közepén?*

– Ez önmagában nem uniós hatáskör, az Európai Bizottság ebbe az ügybe önmagában nem szólhat bele. Egy EP-képviselő és maga az Európai Parlament jellemzően az ilyen hatásköri elhatárolásokra nem szokott kiemelten tekintettel lenni, de a bizottság kénytelen rá. Ha egy tagállam a közpénzek tíz- vagy százmilliárdjaiból propagandagépezetet működtet, az Európai Bizottság csak akkor léphet, ha annak például piactorzító hatása van az egységes médiapiacra.

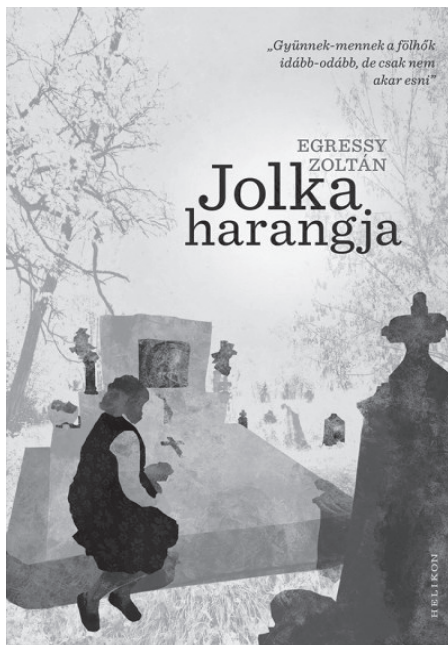
– *De ha jól tudom, elkezdték annak a vizsgálatát, hogy a jelenlegi rend-*

szerben az egységes médiapiac megnyire torzul.

– Valóban, a kormánypárti olvasók valószínű azt látják majd ebben a kezdeményezésben, hogy a bizottság médiaügyben is felvette a kesztyűt Orbán rendszerével szemben, Brüsszel újra „támad”. A közpénzmilliárdokból fenntartott Alapjogokért Központ és hasonló propagandaintézmények majd bőszen magyarázzák Varga Judit beintésére, hogy „lopakodó hatáskörbővítéssel” van dolgunk. Az ellenzéki aktorok és szimpatizánsok pedig lelkesen ünneplik majd az EU rég várt felszabadító műveleteként az orbáni elnyomás alól. Pedig nem igazán erről van szó, az egysé-

ges uniós médiapiac működésének tisztasága közügy, amit az uniós jogalkotó szabályozni köteles. Ha a kormánypropaganda bármilyen média formájában belép az uniós médiapiacra, akkor azon határok között kell működnie, amely határok kijelölése a jogalkotó feladata, így maga a propaganda is természetesen a szabályozás alanyává válik, de nem propagandaként, hanem egyfajta terméként. Persze az érintettek közül sokan nyilván attól félnek, hogy a közpénzből fenntartott propagandarendszert megszünteti a bizottság, emiatt kétségbeesetten támadják a kezdeményezést, pedig erre irányuló közvetlen szándékról tudomásom szerint nincs szó.

Szerzőink könyvei

Új szelek a bíróságokon?

Avagy mit ígér a kormány a bíróságokkal kapcsolatban az uniós pénzekért cserébe

Nincsen jogállam független bíróságok nélkül. Ennek az alkotmányjogi közhelynek az ismeretében meglepő, hogy az Európai Unió az elmúlt hónapokban az uniós források védelmére létrehozott jogállamisági mechanizmus keretében semmilyen konkrét vállalást nem kért a magyar bíróságok függetlenségével kapcsolatban. A 17 antikorrupciós intézkedés között egyetlenegy sem találtunk, mely a magyar bírák szervezeti és személyes függetlenségének megerősítését célozta volna. Így ígérhetett akár Integritási Hatóságot, akár átláthatóbb közbeszerzéseket az Orbán-kormány, tudtuk, hogyha mégoly komolyan gondolná is a szóban forgó reformokat, független bíróságok nélkül továbbra sem biztosított az uniós források szakszerű, tisztességes és transzparens elosztása és felhasználása. Bár az uniós intézmények az antikorrupciós csomag intézkedéseivel sem voltak maradéktalanul elégedettek, a koronavírus-járvány miatt létrehozott helyreállítási alap forrásainak kifizetését már egyértelműen olyan intézményi reformokhoz kötötték, melyek a magyar bíróságok függetlenségének helyreállítását célozzák.

Az első vállalás szerint a magyar kormánynak olyan reformokat kell végrehajtania, amelyek erősítik a bírói öngazgatás legfőbb szerve-

ként működő Országos Bírói Tanács (OBT) alkotmányos pozícióját és felügyeleti jogköreit. Az OBT ugyanis jelenleg nem képes a politikai hatalom által kinevezett nagy hatalmú bírósági vezetők, elsősorban az Országos Bírósági Hivatal (OBH) és a Kúria elnökének hatékony ellensúlyaként működni. A második kormányzati vállalás célja a Kúria függetlenségének biztosítása, mely az OBT és a Kúrián működő bírói testületek (a bírói tanács és a kollégiumok) szerepének megerősítését követeli többek között a Kúria elnökének megválasztásánál, a Kúriára érkező ügyek elosztásánál, a kúriai álláshelyekre kiírt pályázatok elbírálásánál. Az EU azt is elvárja, hogy alkotmánybírók többé ne válhassanak kúriai bíróvá a rendes pályázati eljárás megkerülésével. Harmadrészt a bírói függetlenség érdekében meg kell szüntetni azt a lehetőséget, hogy a Kúria felülvizsgálja a magyar bírák által az Európai Unió Bíróságához előterjesztett előzetes döntéshozatali kérelmeket. Emlékezhetünk arra, hogy 2019-ben a Kúria törvénysértőnek nyilvánította a Vasvári Csaba bíró által az uniós bíróság felé előzetes döntésre előterjesztett kérdéseket. Végezetül az EU azt is kéri a magyar kormánytól az uniós források kifizetéséért cserébe, hogy szüntesse meg azt a lehetőséget, hogy közhatalmi szervek

(köztük a kormány) az Alkotmánybíróság előtt megtámadhassák a magyar bíróságok egyedi ügyben hozott döntéseit.

Kétségtelen, hogy a bíróságok függetlensége, így a jogállamiság érvényesülése szempontjából nagy jelentősége van annak, hogy a bírósági szervezet egyes szereplői (bírószábi elnökök, bírói öngazgatási szervek) milyen formális, azaz törvényi szinten rögzített és elismert jogosítványokkal rendelkeznek. Így például olyan kérdések eldöntése során, hogy kiből lehet bíró, ki lehet egy-egy bíróság elnöke, milyen módszer alapján osztják el az ügyeket a bírók között, mikor indulhat fegyelmi eljárás egy bíró ellen, vagy éppen milyen szempontok szerint osztanak jutalmakat a szervezetben dolgozóknak. Ezért lehet fontos, hogy az OBT mint a bírák által választott önkormányzati szerv nagyobb (valódi) beleszólást kapjon a bírósági és a bírósági vezetői pályázatok elbírálásába, megakadályozva ezzel a jövőben az OBH elnökének és a Kúria elnökének önkényes, visszaélészerű kinevezési gyakorlatát – amelyre az elmúlt években számos példa akadt. Ugyanígy fontos az ügyelosztási rend automatizmusának erősítése, a bírósági vezetők indokolatlan beavatkozási lehetőségeinek kiszűrése – ne személyes döntés legyen, hogy egy-egy politikailag kényes ügy melyik bíróhoz (bírói tanácshoz) kerül.

A kormány által vállalt intézkedések a bírósági szervezet, elsősorban az igazgatás súlyos működési problémáira reagálnak. Ezekre az anomáliákra az elmúlt években számos hazai és nemzetközi intézmény, köztük az OBT, bírói érdekképviseleti szervek, civil szervezetek, az Euró-

pa Tanács és az Unió intézményei is felhívták a figyelmet. Így a „kikényszerített” reformok – ha valóban teljesülnek – sikerként értékelhetők; de azt is fontos látnunk, hogy ezek az intézkedések bár szükségesek, mégsem elegendőek a bíróságok függetlenségének helyreállításához. Az alábbiakban azt mutatom meg, hogy miért gondolom így.

A bíróságok működését a formális szabályokon túl számtalan informális gyakorlat, szokás, attitűd is befolyásolja. Magyarországon a bírósági vezetők kinevezésére legtöbbször jelentősen átpolitizált eljárások keretében került sor, ezért a vezetők nagy része messzemenőig lojális a jelenlegi kormányzathoz. Ennek egyik nyilvánvaló jele, hogy Senyei György, az OBH elnöke önhatalmúlag titkosította annak a vizsgálatnak az anyagát, mely a Fővárosi Törvényszék elnökének (és tegyük hozzá, az OBH elnökének) szerepét kívánta tisztázni az elmúlt évek egyik legnagyobb kormányzati korrupciós botrányának tekinthető Völner–Schadl-ügyben. Ugyanez az OBH-elnök nem védte meg azokat a bírókat, akik a kormányzati propagandamédiában indult lejárató kampány célpontjaivá váltak a frissen kinevezett amerikai nagykövethél tett látogatásuk miatt. A Kúria elnöke is ráerősített az OBT tagjait személyében támadó médiakampányra, amikor a nagyköveti találkozót „közfelháborodásra okot adó viselkedésként” jellemezte közleményében. Varga Zs. András más megnyilvánulásai is azt mutatják, hogy a Kúria elnöke tudatosan törekszik arra, hogy aláássa az OBT legitimitását. Ennek érdekében rendszeresen vádolja politizálással a bírói öngazgatási tes-

tületet. Így tett akkor is, amikor az OBT törvénytől nyilvánította a 2021-es kúriai pályázatok elbírálásának gyakorlatát. Ennek a gyakorlatnak az eredménye, hogy Hajas Barnabás fontos kormányzati pozícióját cserélhette kúriai pulpitusra, miután megosztott második helyet szerzett a pályázati rangsorban; és akadt olyan pályázó is, aki a rangsor negyedik helyéről futott be győztesnek, jóllehet a törvény csak az első három helyre rangsorolt pályázók között biztosít (korlátozott!) választási lehetőséget a Kúria elnökének.

Az említett bírósági vezetőket az Országgyűlés fideszes parlamenti többsége választotta meg, Varga Zs. András esetében az OBT súlyos szakmai és integritási kifogásai ellenére. Ezek a vezetők felelősek más fontos vezetői pozíciók elosztásáért a bírósági szervezeten belül. Emiatt a bírósági vezetők jelentős része a jelenlegi politikai hatalom ellenőrzése alatt áll, és sokszor a kormányzat meghosszabbított kezeként működik. A bírósági vezetők informális túlhatalmát és befolyását mindaddig nem lehet ellensúlyozni, amíg az ítélkezés politikai környezete (azaz a közhatalom-gyakorlás autoriter formája) nem változik meg. Ha a kormány enged is az Európai Uniónak, és a Kúria például nem vizsgálhatja többé az uniós bíróság döntését kezdeményező bírósági határozatokat, akkor sem enyhül majd a bírókra nehezítő fenyegető légkör. Szabó Gabriellát azt követően nyilvánították alkalmatlannak a bírói szolgálatra, hogy egyébként sikeresen kifogásolta a magyar menekültügyi szabályozást az Európai Unió Bírósága előtt. Vasvári Csaba ellen pedig azért indult fegyelmi eljárás, mert Sza-

bóhoz hasonlóan az Európai Unió Bíróságától kért jogértelmezési tanácsot a magyar és az uniós jog összeegyeztethetőségét illetően. Szabó és Vasvári esete is azt mutatja, hogy komoly retorziókra számíthat az a bíró, aki a kormány számára érzékeny kérdésekben az uniós bíróság segítségét kéri. Ebben a légkörben aligha befolyásolja érdemben a bírák kezdeményező-készségét az a tény, hogy a Kúria a jövőben nem szólhat bele, milyen kérdéssel fordulhatnak a luxemburgi testülethez. Ahogyan az előbbi példák is mutatták, más eszközök is vannak a bírósági vezetők kezében arra, hogy elvegyék a bírók kedvét előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezésétől.

A kormány azt is vállalta az uniós forrásokért cserébe, hogy hatályaon kívül helyezi azt a 2019 végén bevezetett szabályt, mely szerint a közhatalmi szervek is alkotmányjogi panasszal fordulhatnak az Alkotmánybírósághoz. Ez a vállalás egy újabb szépségtapaszt csupán, önmagában ugyanis semmit nem változtat azon a tényen, hogy az Alkotmánybíróság nem a politikai hatalom ellensúlyaként, hanem annak motorjaként működik. Legutóbb, a tanárok sztrájkjogát kiüresítő törvény alkotmányossági felülvizsgálatakor a testület ismét bizonyította, hogy az alkotmánybíráskodás intézménye mára egy kirakattá vált, ahol a kormányhű bírók már a szakmai munka elemi követelményeit sem kívánják betartani. A botrányhős bírósági vezetőből alkotmánybíróvá avanszált Handó Tünde által írt 1/2023. (I. 4.) AB határozatban ugyanis nyoma sincs érdemi alkotmányjogi érvelésnek. Az Alkotmánybíróság pusztán kinyilatkoztatja,

hogy a törvényi korlátozások „nem lehetetlenítik el a sztrájkjog gyakorlását”, és a gyermekek művelődéshez és megfelelő testi és lelki fejlődéshez való alapjogai igazolják a sztrájkjog korlátozását (itt: lényegében felszámolását). A testület végül arra jut, hogy „a köznevelési intézményekben a sztrájkjog korlátozása legitim célból, a szükséges mértékben és a vele szemben védelemre szoruló alapvető jogok, alkotmányos érték kiegyensúlyozott figyelembevételével, azaz arányosan történt.” De anélkül teszi ezt, hogy bármit is mondana arról, hogy mi a tartalma az előbbi, gyermekeket megillető jogoknak, és anélkül, hogy összevetné e jogokat a tanárokat megillető munkabeszüntetéshez való joggal és e jog gyakorlásának céljával.

A vállalt bírósági reformok nem érintik a bíróságok személyi összetételét, és csak korlátozottan alkalmasak arra, hogy átalakítsák, illetve felszámolják a szervezeten belüli hierarchikus-hatalmi viszonyokat. Persze nem tagadjuk, hogy nehéz érdemben változtatni azon a helyzeten, hogy a fontos bíróságokon (leginkább a Kúrián és az Alkotmánybíróságon) és meghatározó bírói pozíciókban a kormányhoz lojális bírók ülnek. A hazánkkal hasonló cipőben járó Lengyelország esetében a korábbi, jogállaminak tekinthető rendszer bírói nyíltan harcolnak az új, törvénytörő módon kinevezett „pszeudo-bírók” ellen. Akár úgy, hogy előzetes döntéshozatali eljárás keretében megkérdőjelezzük új „kollégáink” törvényes működését az unió bírósága előtt, akár úgy, ahogyan az a lengyel legfelső bíróságon legutóbb történt, amikor harminc bíró nyilatkozott hivatalos közlemény-

ben arról, hogy nem hajlandó az újonnan, törvénytörő módon kinevezett bírókkal együtt ítélni. Ez a szembenállás a régi (törvényes) és új (illegitim) bírók között azonban egyelőre nem látszik a magyar szervezeten belül, így a lengyel eszközök alkalmazására sem látszik sok esély a magyar bírók részéről.

Az egyik utolsó esély a még mindig relatíve független szervezet megvédésére az Országos Bírói Tanács további küzdelmében rejlik. A kormány vállalásai között első helyen az OBTHatásköreinek bővítése és pozíciójának megerősítése szerepel. Jelenlegi formájában az OBTH „legerősebb jogosítványai”, hogy (1) pályázatok esetén egyetértési jog illeti meg, ha az OBH elnöke vagy a Kúria elnöke a rangsorban második vagy harmadik helyezett pályázót akarja kinevezni bírói pozícióba, vagy olyan pályázót akar kinevezni bírósági vezetői pozícióba, aki nem nyerte el a bírák többségének támogatását; továbbá (2) ún. jelzéssel élhet, ha az OBH elnöke törvénytörő módon gyakorolja központi igazgatási jogköreit, (3) végső soron pedig indítványozhatja az OBH elnökének elmozdítását. A Handó Tünde korábbi elnök elmozdítására tett javaslat 2019-ben elbukott, mivel az Országgyűlés érdemi vita nélkül elutasította az OBTH indítványát. A második hatáskörhöz nem társulnak érdemi jogkövetkezmények, az első hatáskört pedig mind a korábbi, mind a jelenlegi bírósági vezetők tudatosan kiüresítették. Akár úgy, hogy pályázatokat érvényes pályázatok ellenére is eredménytelenné nyilvánítottak: ezáltal az OBH elnöke eldöntötte, hogy kiből nem lehet bíró vagy bírósági veze-

tő a szervezetben. Akár úgy, hogy a pályázati rangsoron egy trükkös megoldással, az OBT közreműködése nélkül, tehát egyedül eljárva változtattak.

Az Európai Uniónak tett ígéreték az OBT-t illetően azt a célt rögzítik, hogy a jövőbeni módosítások eredményeként az OBT álláspontja számos személyzeti és igazgatási kérdésben köti majd a bíróságok központi vezetőit vagy más döntéshozót. Ez a kitétel vélhetően alkalmazandó a legfontosabb bírósági vezetők, így az OBH elnöke és a Kúria elnökének megválasztása esetén – ne feledjük, Varga Zs. András jelenlegi kúriai elnök jelölését az OBT egykor 13-1-es szavazati aránnyal utasította el, de ez a vélemény akkor nem korlátozta a fideszes többségű Országgyűlés mozgásterét. Az OBT álláspontja továbbá a pályázatok eredménytelen nyilvánítása vagy kirendelések esetén is megkötné az OBH elnökének kezét.

Az OBT jogosítványainak megerősítése tehát a legfontosabb vállalás a kormány részéről, bár megint hangsúlyoznunk kell, hogy egy testület működését nem pusztán a formálisan ráruházott hatáskörök határozzák meg. A jelenlegi OBT ugyanis formálisan gyenge jogosítványokkal rendelkezik, ám a gyakorlatban a leginkább elkötelezett védelmezője a bírósági szervezet függetlenségének (tehát informálisan erős szereplő). Egy erős felügyeleti hatáskörrel rendelkező testület pedig nem feltétlenül erős ellensúlya a központi igazgatásnak, ha a testület tagjai nem merik vagy nem kívánják használni felügyeleti

jogköreiket. Így az OBT hatásköreinek bővítése mellett ugyanolyan fontos figyelemmel kísérnünk, hogy miként alakul a 2024-ben esedékes OBT-választás. A mostani kormányzati vállalások ugyanis mit sem érnek majd, ha a magyar bírák nem mernek olyan személyeket jelölni a bírói öngazgatási testületbe, akik a jelenlegi tagokhoz hasonlóan a bírói függetlenség feltétlen védelmezői lehetnek a következő években. Ne legyen kétségünk afelől, hogy a kormány a bírósági vezetőkön keresztül mindent elkövet majd, hogy az új OBT lojális legyen hozzá. Az OBT-re gyakorolt politikai nyomás és a kormánypárti média vezetésével zajló lejárató kampány egyértelműen ezt bizonyítja. Ebben a politikai ellenszélben tehát mindenképpen önszerveződésre, koordinációra és szolidaritásra lesz szükség a bírósági szervezeten belül az új OBT megválasztásának során.

*

A jogot is meghatározó kormányzat általános túlhatalmát a független bíróságok nem számolhatják fel, azt legfeljebb mérsékelni tudják. Mindazonáltal a bírói függetlenség a kiépülő zsarnoki rendszerekben a polgári szabadságok utolsó védvonalát jelentik. Míg minden szabadságszerető ember szükségképpen fontosnak tartja a bírói függetlenség védelmét, addig minden autokrata és minden általa lefizetett és önkéntes szolgáló gyűlöli a független bíróságokat és minden, az önkénnyel szembeszálló bátor bírót.

Hónapló

Parászka Boróka

Dráma, derű, halál, nevetés

Tavaly ősszel kétségbeesve emeltem le a polcról Vitányi Iván feudalizmus-kötetét. Azon gondolkodtam, kell-e ahhoz valamit hozzátenni, újra kell-e gondolni a dolgokat. Leginkább azon tűnődtem, hogy Vitányi Iván és generációjának távozásával a „nagy öregek” nemzedéke nélkül hogyan rendeződik át a magyar szellemi élet. Fél évvel később be kell látnom, derűsen optimista tépelődés volt. Nem számítottam rá, hogy néhány hónap leforgása alatt a Vitányit követő generáció legmeghatározóbb hangjai is elhallgatnak. Morcsányi Géza és Tamás Gáspár Miklós néhány nap különbséggel ment el, ez az idei évkezdés veszteséglistája.

64

Rettenetes háritás van ebben, valami furcsa szédültség, felnőni képtelenség. Az az illúzió élt bennem, hogy van nagy generáció, még nagyobb generáció, akik majd elvégzik a munkát, és egyébként nincs más dolgunk, mint ezt türelmesen, értően kivárni, átvészelni a dolgokat. Nem is tudom, mi járt a fejemben. Végignéztem az általam elmúlt években írt recenziókat, kritikákat, interjúkat, amelyeket készítettem. Igyekvő penzumok sok kihagyással, türelmetlenséggel. Elvesztettem bizonyos értelemben a realitásérzékemet. Nem a ténykövetés szintjén. Hellyel-közzel benne éltem a világban, a megszűnő sajtó utolsó tartalmait is feldolgoztam, emésztettem. Valamiféle önzéssel vagy kortársaim, pályatársaim iránti vaksággal éltem. Vitányi, majd egészen más-képp, más műfajokban, más stílusokkal Morcsányi és Tamás Gáspár Miklós nagy érdeme is az volt, hogy összetartotta maga körül a szellemi energiákat, világgá kalapálta azokat. A kortársakra való figyelés, a visszajelzés, a párbeszéd fenntartása munkált bennük. Micsoda munka volt ez részükről, mennyi belátás, önfegyelem, kíváncsiság és tisztelet kellett mindehhez.

Nem tudom, mennyire legitim műfaj a nekrológok elemzése. Azt hiszem, nem lehet megspórolni, mert nagyon fontos dolgokat mondanak ezek a szövegek korunkról. Más szövegek már, olyan ívű tanulmányok, elemzések, amelyeket a távozók írtak, amúgy sem jelennek meg. Legalább azzal legyünk tisztában, tudjuk-e, hogy mit veszítünk. Nem nagyon.

Az emberi dimenzióról most nem írok semmit. Tapintatból sem, és amúgy sem segít, ha szembesítem magunkat saját frusztrációinkkal, önzésünkkel, kíméletlenségünkkel emlékezni, s végeredményben szeretni képtelenségünkkel. Hanem a közösségi és társadalmi dimenziót azért csak nem engedhetjük el. Lassan másfél évtized telt el masszív értelmiségellenességgel. Ebbe a másfél évtizedbe pusztultak bele legfontosabb koponyáink. Úgy mentek el, hogy reményét sem láthatták a kilábalásnak, a jóvátételnek. Fő művük, a rendszerváltás (olyan, amilyen, de mégiscsak fő mű) romokban

hever. Többségük megalázva, súlyos egzisztenciális gondokkal küzdve halt meg. A legnagyobb baj azonban az, hogy a szellemi tér is összeomlott. Nem szimbolikusan, hanem konkrétan. Összeomlottak azok a kiadók, amelyek Morcsányi kiadójához mérték magukat, a Morcsányi-korszak Magvetőjéhez. (Sok visszaemlékezés jelent meg, de olyan, ami azt a nehéz kérdést feszegette, mennyit változott ez a könyvműhely Morcsányi óta, egy sem. Pedig ránk férne.) Eltűnt a társadalmi párbeszédnek az a nyomtatott sajtóhoz tartozó tere, amelyben a legragyogóbb Tamás Gáspár Miklós-féle vitairatok megjelentek. Ami kevés maradt – írom ezt a nyomtatott *Mozgó Világ* hátsólapjain –, az is tartalomhiánnyal küzd. Az a fura szituáció alakul ki, ami a rendszerváltást megelőző évtizedben. Mindenki a fiókban lapuló kiadatlan művekben reménykedett akkor, de hát azok a művek, ma már tudjuk, nem voltak sehol. A szellemi potenciál gyengébb volt már akkor a vártnál. Azóta zuhanunk, megállíthatatlanul.

Igyekszem aránytalanul tolni a hol felületet, hol teljesen személyes, lábujjhegyen személyeskedő nekrológokat, mint kellemetlen kortüneteket. Tudom, nem eléggé konkrét ez, talán az érthetőség érdekében nevetek, szöveg címeiket kellene itt sorolni. De hát pont ettől menekülök, az ujjal mutogatás és egymás ellen fenekedés korától, az egymáson levezetett feszültségektől. Ahogy az ősszel Vitányit, most olyan módszerességgel olvasom újra Tamás Gáspár Miklóst. Mennyit változott a stílusa! Több mint fél évszázad alatt írt szövegeit lapozom. Különös, mintha szerzőként az idő haladtával fiatalodott volna. Egyre több energia, egyre több inger, stílusfordulat van a vitairatokban. Lehet ez a szakmai tudás lenyomata, a kiforró stílusa, a rutín: egyre inkább tudta, mennyire fontos honnan, kihez és miért beszélünk. De a legfontosabb kérdés, amit ő is megértett, és a nagy generáció több tagja átértett, az mégiscsak az, hogy miért beszélünk. Felelősséget vállaló, részt vevő ember hangján szólt. Olyan emberén, aki tudta: helyes és átgondolt helyzetben, viszonyban minden szónak tétje van, és minden szónak hatnia kell. Türelmetlen voltam vele. És igazságtalan. Azt gondoltam, hogy abban a korban, amikor minden politikai gesztus, döntés helyzetbe hoz, ingerel, indulatokat vált ki, pont a kritika nyelvének és stílusának nem kellene ennyire bőr alá bújónak, csontvelőbe hatónak lennie.

Valamiféle szenttelenségre, távolságtartásra, eleganciára lenne szükség. Eleganciát persze kár számon kérni, Tamás Gáspár Miklós elegáns volt, sajnos sokan (én is) érezték ezt fölös modorosságnak. Tévedtem, tévedtünk. Távolságot nem akart tartani, és szenttelen sem akart-tudott lenni. Minden, ami körülöttünk, velünk történik, a létünket érinti. Hazug dolog úgy tenni, azt az illúziót kelteni, hogy ez nem igaz. Hogy mentesülhetünk ettől, és van ehhez körmönfont stratégia. A baloldali aktivizmus nyelve, a baloldali kritika megszólalásmódja számonkérő, ideges, ingerült. Szükség volna valamilyen terapeutikus alternatívára. Ne érezze úgy az, akit ez a kritika megszólít, hogy valamiféle ármány, leszámolás készül ellene. Hogy minden baloldali felvetés elszámoltatás, megszegényítés.

Ugyanakkor szükség van arra, hogy legyen baloldali kritika, a kritika valóban kritika legyen: elemzés, szembesítés, történeti tudat, osztálytudat,

tabusértés és felszámolás, jóvátétel, igazságtétel. Mindenekelőtt és mindenekfölött szükség van tudásra. Ez milyen triviális, váratlan felismerés – most a rendszerváltás harmadik, a tömeges internethasználat és mindenki által elérhető műholdas távközlés korának második évtizedére. Szükség van személyes, egyénivé tett, feldolgozott, sőt testivé váló tudásra.

Ezt ismertem fel nagyon későn: mennyire fontos volt Tamás Gáspár Miklós jelenléte. Hanghordozása. A nevetése. Beszédének változó ritmusa. Amikor magyarázott, lelassult, kitérői ráérősek, hangsúlyai pontosak, súlyosak voltak. Ha érvelt, vitatkozott, felgyorsult. Egészen addig a pontig, amelyen már nem engedett tovább lépni: gyors lezárásokkal hozott helyzetbe. Innen folytatta volna az ember, de már nem volt hova lépni, nem lehetett ellentmondani ezeknek a rövid zárómondatoknak. Mennyi feszültség született ebből!

Valahogy nem hallottam meg az ezeket követő nevetéseket. Könnyű, visszafogott, rövid nevetéseket. Vajon miért? Pedig, ha engedtem volna hatni a derűvel vegyes iróniát, ha fülem lett volna a hallásra, másképp értem a szöveget. Az irónia helyes művelése és helyes értelmezése – azt hiszem, minden kritikára, értelmiségi szerepre, társadalmi kohézióra vonatkozó kérdés mélyén ott ez a feladat. A kor, amiben élünk, megaláz, és így gyakorol hatalmat. A helytelen, erkölcstelen, ostoba irónia szintén. De van az iróniának egy olyan formája, amely önreflexióra kényszerít, átértelmez. A legmerevebb, legkomorabb helyzetet is derűssé hangolja. Rávezet a nevetés anarchiájára: végül is mindannyian egyek vagyunk, kinevetők és kinevetettek. „Mit nevettek? Magatokon nevettek!” – hangzik el Gogol *A revizor*ában. Ez az a pillanat, amikor az önvizsgálatnak meg kell érnie. A kiröhögésnek át kell minősülnie megbocsátássá, lényeglátássá, simogatássá. Vajon mit kezdhünk az arcunkra lopakodó vagy kontrollálhatatlanul kitörő nevetéssel. A mosolytól a röhögésig tartó különös tartománnyal? Azzal, hogy mindannyian egymás tanúi, vizsgáztatói és vizsgázói vagyunk?

A nekrológipar felpörgésének idején két szöveget is írnom kell. Egyet a *HVG*-be, hogy leírjam: Tamás Gáspár Miklós filozófus volt. Budapesten ma ennek el kell hangoznia. Nevethetnék is ezen, már ha nem volnék tisztában azzal, hogy ma Magyarország a szellemi önismeret és önértékelés zavarának földje. Egoharcok, énféltések és önálzás.

Egy másik szöveget a pozsonyi *Napunk*nak kellett írnom. Ide kisebbségi búcsút kértek a szerkesztők. Nem lehet elbújni előle, mert pont a kisebbségben élőknek kell elmagyarázni – sajnos –, hogy mennyire kívülálló, kolozsvári, erdélyi, többnyelvű, sokkultúrájú ember volt Tamás Gáspár Miklós. És hogy ez a sokdimenziós lét mennyire a miénk, többi kívülállóé, kisebbségié. Miközben körmölök, elém kerül egy óvodáskori emlékről szóló írása. Hogy siratták az izraeli kitelepülésre készülő óvodástársukat Kolozsváron. Mennyi dráma és derű egyszerre. Milyen lebonthatatlan, kikezdheterlen, elvehetetlen otthonosság kötődik egy rég eltűnt városhoz, közösséghez! Ott, a kolozsvári gangon, óvodában, utcákon, ott a még együtt élőkkel, egymást ismerőkkel lehetett nevetni, kinevetni. Azzal a bizonyossággal, hogy a nevetés nem baj, a nevetés még közösségi tudat és élmény, egymásra figyelés, remény.

Rég nem jártam nála a Nádor utcában. Kinevetett egyszer, mekkora kabátokkal érkezem Erdélyből. Meg is szólt, a nagy erdélyi csomagok, a hosszú sálak, sapkák miatt. Megsértődtem. Tudnia kellett, milyen hideg vonaton, milyen végeláthatatlan utakon vergődöm mindig Pestre. Tudnom kellett volna, hogy tudja, végigvergődte ő is. A Nádor utca olyan volt, mint a saját gyergyói házunk. (Kikérné magának, benne nyilván valami Kolozsvár köszönt vissza.) Nyitott ajtó, teailat, folyamatos beszélgetés. Már nem mehetek többé oda. Nincs se Gyergyó, se Kolozsvár. Nincs ő sem már. Csak a nevetése cseng a fülemben.

És ezek a könyvek itt körülöttem. Sok-sok Magvető, a Morcsányi-korszak. Vitányi összes. Tamás Gáspár Miklós összes. Ma megírok sok-sok levelet. Mindenkinek, akire csak figyelni lehet: gyertek, főzők teát. Nagykabátban, sapkában-sálban, vagy anélkül, mindegy. Majd nevetünk.

Dalos György

Bahmut és Szoledar

Berlin–Budapest, 2023. január 15.

Van ez a két város, a nagy Bahmut és a kis Szoledar, ám ha igaz, az utóbbi egyre inkább csak külterülete az előbbinek. Vízrajzilag egy kis folyó köti össze őket, amelynek neve – mi lenne más? – Bahmutka. Kedves, szlávos becenév. Persze a közös szovjet múlt is egymáshoz kapcsolja a két Donyeck megyei helységet. Már elnevezéseik története is hasonlít. A kor eszeveszett névadási mániája keretében a hetvenezres népességű Bahmut egy bolsevik forradalmár, mozgalmi nevén „Artyem elvtárs” nevét vette fel, ukránul Artyemivszk, oroszul Artyemovszk lett, s a ráaggatott elnevezéstől csak 1991-ben, Ukrajna függetlenné válásának évében tudott megszabadulni. A tízezer lakosú Szoledar földrajzi megjelölése hasonló pályát futott be, ám a fantázianév itt ugyancsak cifrára sikeredett: 1926-tól a község Karlo Libknehtovo névre kezdett hallgatni, 1965-ben viszont, várossá nyilvánítása alkalmából a nyelvtörő Karlolibknehtovszk helymegjelölést kapta ajándékba. A gesztus nyilvánvalóan Karl Liebkehtnek, a Német Kommunista párt 1919 januárjában meggyilkolt alapítójának szólt, de van okunk gyanakodni, hogy a városlakók magánérintkezésben megmaradtak az eredeti városnév mellett. Hogyisne! Hiszen – ovó ide, ovszk oda – Szoledar etimológiája szerint „a só ajándéka” vagy „sót ajándékozó”, s valóban, a Szoledar és Bahmut közötti hatalmas sóbánya kielégíti Ukrajna idevágó szükségleteit és exportra is telne belőle – ha éppen most nem szünetelne az export.

De hát szünetel. Szoledar ostromzár alatt van, e pillanatban még nem tudni, elfoglalják-e az orosz haderők, annyi biztos, hogy ez esetben romhalmazzá hódítanak meg. S hogy miért? Azért, mondják katonáék, mert Szoledar birtokában könnyebb lesz elfoglalni Bahmutot, onnan pedig egy

ugrás Kramatorszsk, márpedig Kramatorszsk, bármilyen lepusztult állapotban kerül is a kezükbe, Donyeck megye kulcsa, annak megszerzése vagy megtartása stratégiai cél, talán meg is fordítja a háború Moszkvára nézve eddig kevésbé szerencsés menetét. Nem kétlem, hogy ez az érvelés saját hadművészeti logikáján belül megállja a helyét és valamikor tananyag lesz a szakba vágó főiskolákon, és a hadtörténészek úgy emlegetik majd Kramatorszskot, mint egykor az „áttörésről” emlékeztetéssé vált Gorlicét. Mint tudjuk, 1915 tavaszán a Német Birodalom és az Osztrák–Magyar Monarchia egyesült haderejének sikerült visszaszorítani a térségből az Orosz Birodalom seregeit. Ez akkoriban sorsfordító győzelemnek számított, ma már inkább taktikai előnyomulásnak látszik, amely mit sem változtatott a végkimenetelen, nem is szólva arról, hogy a csatában részt vevő három birodalom egyike sem élte túl magát a háborút. Csak éppen Gorlice, a húsz ezer lakosú lengyel kisváros maradt meg romjaiban, és emlékeztet a névvel fémjelzett összecsapásra.

Bahmut és Szoledar is inkább jelképe, mint tényleges tétje az immár több mint háromszáz napja zajló „különleges hadműveletnek”. A lehívható képek alapján egyik városkában sem akad sok meghódítanivaló. Pályaudvar, főtér (1991-ig Lenin-szoborral), a cári időkben megnyílt iskolaépület, pravoszláv templom, stadion, Bahmutban. a Jubileumi utcán a Győzelem Filmszínház, a Patrice Lumumba utcán a Nyár szálloda, a Függetlenség úton a Só (oroszul Szol, ukránul Szil) étterem. Szoledar szerényebb: szállásként maximum hosztel vagy diákokthoz jöhet szóba, étterem sehol, pizzát és szusit utcán át lehet kapni. Két szegényes utószovjet porfészek, egyetlen díszük a közeli folyó, a Bahmutka, gondolom, oda jártak ki a brezsnyevi „pangás” visszavágyott idejében, nyári hétvégeken horgászni és fürödni. Ámde bármily unalmas, provinciális lehet a két helyszín, mégis emberek tartják otthonuknak. Márpedig tisztán katonai szemszögből nézve nem az, hanem átvonulási terep, frontvonal, elfoglalandó vagy lerombolandó település. S ki gépen száll fölébe, mondhatnánk Radnótival, annak térkép e táj. Mi pedig, a háború esztelen logikájának kiszolgáltatott földi halandók, mi mást tehetünk, mint azt, hogy valamiféle keleti mantraként morogjuk magunk elé a két romváros nevét: Szoledar, Bahmut, Szoledar, Bahmut, Szoledar.

*

A régi *Mozgó Világ*ban, szóval 2008 táján, a Hónapló sorozat kezdetén egyszer beszámoltam a nyájas olvasónak szombat esti berlini filmkeresési gondjaimról. Akkoriban a két helyi műsorújság, a *Tipp* és a *Zitty* alapján keresgéltek A.-val a megnézhető filmeket, s ha jól emlékszem, a bőséges kínálat dacára sem találtunk szeszélyünknek kellő, vászonra vitt történetet. Azóta változott a világ. Egyfelől Berlinben kizárólag interneten nézünk mozit, leginkább régi, már látott darabokat, ellenben Pesten szívesen rácsábulunk a kismozik vagy plázák rekeszeinek a kínálatára. Tájékozódni digitálisan igyekszünk a cselekményleírás alapján. Döntésünkben két elvárás játszik szerepet. Az egyik: a film ne legyen százhusz

percnél hosszabb, mert az túl van beszélve. A másik: lehetőleg az első vagy második sorban szeretek ülni, és legyen ott szabad hely, merthogy nagyothallok. Amennyiben ezek a feltételek adva vannak, akkor már tényleg kizárólag a szűzsé alapján válogatunk. Megnézzük, mekkora a kiválasztott film tetszésindexe – nem mindegy, hogy a nézők 15 vagy 88 százaléka rajong érte.

„A rendkívüli képességekkel megáldott szuperkém titkos bevetésre indul. A nagymenő ügynöknek vissza kell szereznie egy irtó veszélyes fegyvert, és közben meg kell akadályoznia, hogy a haláli eszköz Greg Simmonds (Hugh Grant), a híres-neves milliárdos fegyvernepper kezébe kerüljön. És bár Fortune a legprofibb a szakmájában, ez bizony nem egyszemélyes meló. Kissé vonakodva, de csak összeáll a világ legjobbjaival, hogy egy mindent elsőpró küldetésen találják meg a spéci eszközt.” Hát...? Először is utálok a kémfilmeket, másrészt fogalmam sincs róla, ki ez a Hugh Grant, s végül irtó veszélyes fegyverekkel, haláli eszközökkel mondhatni napi szinten is el vagyok látva, és A. e tekintetben még nálam is pacifistább. Ugorjunk.

„Sammy Fabelman mindene a filmkészítés, művészi lelkű édesanyja, Mitzi pedig büszkén támogatja és bátorítja érdeklődésében. A tudományokat többre tartó, munkájában sikeres apja, Burt se nézi rossz szemmel Sammy munkáit, ám inkább tekinti komolytalan hobbinak. Az évek folyamán Sammy mintegy dokumentálja családjá kalandjait, és egyre kidolgozottabb amatőr filmeket készít húgai és barátai főszereplésével. 16 éves korában, amikor az Államok nyugati felére költöznek, Sammy felfedez egy szívszaggató titkot anyjáról, ami átértékeli kapcsolatukat és megváltoztatja mindannyiuk életét.” Oké, oké, neves rendező, lehet, hogy nem is rossz a a film, 99 százaléknak tetszik (ami kissé a hetvenes évek országgyűlési választási eredményeire emlékeztet), no de film a filmről önéletrajzi jelleggel? Hagyjuk ki, Null Bock, mint a német mondja, menjünk tovább.

„Dúsgazdag apa elkényeztetett fia unatkozva keres magának ajándékot egy játékboltban. A tinédzsernek mindene megvan, így hirtelen ötlettől vezérelve az ügyefogyott biztonsági őrt választja új játéknak. Környezete hirtelen nem tud mit kezdeni a meghökkentő kéréssel, majd egy nagy összeggel igyekeznek rávenni a szeleburdi biztonsági őrt, hogy átmenetileg legyen játszópajtása az elkényeztetett srácnak. Kettejük barátsága mindenki számára jobbító hatással lesz, s a kaland immár nemcsak barátságról és emberi kapcsolatokról, hanem az élet igazi értékeiről, a gyereknevelés nehézségeiről és apa-fia kapcsolatáról is szól.” Vicces sztorinak ígérkezik, mégsem érzem túl meggyőzőnek. Kicsit szociális érzékem is tiltakozik a dúsgazdag apa és elkényeztetett fia problémája ellen. „Zejdene córesz”, „selymes gond”, mondja a jiddis. Akkor inkább majd Berlinben, képernyőn csodálom meg sokadszor a fekete-fehér *Biciklitolvajokat*. No de mi lesz akkor Pesten a szombat estével? Tegyük meg egy kísérletet, javaslom A.-nak – ha ez sem jön be, üsse kő, itthon maradunk.

Nicsak, egy romantikus vígjáték! „Az ötvenes éveiben járó párizsi történelmetanárnak, Antoine-nak rá kell döbennie, hogy nagyothall, ezért visszavo-

nult életet kezd élni. Claire nemrég özvegyült meg, és kislánya, Violette apja halála óta nem szólalt meg. A nő ideiglenesen a hűgához költözik a gyerekekkel, ahol a szomszédban lakó Antoine lakásából átszűrődő hangos zene egyre jobban idegesíti. A kezdeti heves ellenszenv után azonban elkezdik jobban megismerni egymást, és találkozásuk mindhárom ember számára új ajtót nyit a világ felé.” Heuréka! Heuréka! Lehet, hogy bűnrössz a film, és különben is csak 67 százalék van tőle elragadtatva, de végre valami rólam, történelmi képzettséggel rendelkező nagyothallóról is szól, ráadásul feliratosan vetítik, semmi rizikó. Mint a szocreál kánonban: mai téma, optimista kicsengéssel. S hogy csak 67 százalék kedveli? Sebaj! Csatlakozunk hozzájuk, legalább mi is a kétharmadhoz tartozunk.

*

Kínzó álmom volt: összekülönböztem réges-régi barátommal, aki egyben a rendszerváltás előtti demokratikus ellenzék, mint mondani szokás, emblematikus személyisége. A dolog nyilvánosság előtt történt, én kifejtettem a nézetemet valamiről, ő pedig lesújtó, keserű, csalódott pillantással jelezte, hogy köztünk ezek után mindennek vége, többé szóba sem állunk egymással. Én rettenetesen meg voltam ijedve, és görcsös igyekezettel kerestem magamban a mentségeket, mondván, hogy félreértés az egész, nem azt akartam mondani, amin megsértődött, sőt, talán épp az ellenkezőjét, azt, ami ő is gondol a dologról. De ha mégis, árnyalatnyilag más lenne a véleményem, tettem hozzá, itt helyben hajlandó vagyok visszavonni, mert a barátság, az ellenzéki szolidaritás fontosabb számomra. Csak hát hiába kutattgattam a fejemben, hogy mi lehetett a téma, amely miatt ilyen élesen szembekerültünk egymással, nem jöttem rá! Aztán felébredtem, de még sokáig velem maradt a verejtékes igyekezet, kerestem kései konfliktusunk okát, mint valami elvesztett lakáskulcsot.

70

Végel László

A magunk revíziója

A lakásom közelében levő egyik újságárusnál magyarországi újságok is vásárolhatók. Igaz, csak női lapok kaphatók, ami azt bizonyítja, hogy a nők jobban ragaszkodnak a bevett szokásokhoz. Mert az „átkos időkben” sokkal nagyobb volt a választék. Akkoriban még magyarországi könyveket is lehetett venni. Mostanság ez túl bonyolult vállalkozás lenne, kerestem a miéértjét, hiába. A legbölcsebb válasz az volt, hogy a kisebbségi polgárokat nem érdekli a kultúra. Csak a politika. A női hetilapok árusítása azonban cáfolja ezt, hiszen azok politikamentesek. Talán más oka van a politizáló hetilapok elmaradásának. Lehet, hogy azért maradnak el, nehogy „megrontsák” a kisebbséget.

A múltkoriban egy idős hölgy előttem vásárolta meg a *Nők Lapját*. Én is azt vettem meg, s ezek után érthető, hogy barátságosan köszöntünk egymásnak. „Maga az egyik az öt közül, mert öt példány érkezik ebbe a kioszkba. Mindig kíváncsi voltam a másik négy vásárlóra. Legalább egyet közülük megismertem” – mondta. Az én oldalamat is fúrta a kíváncsiság, ugyan kik vásárolják a lakásom közelében a *Nők Lapját*. Évek óta élénken figyelem a környéket. 1971-ben – akkor, amikor Tito állítólag elnyomta a magyar identitást – beköltöztem a tízemeletes lakótömbbe, melyben még négy magyar család lakott, viszont manapság, amikor a kisebbségi és az anyaországi kormánypolitikusok szerint soha nem volt jobb dolgunk, egyedüli magyar lakó vagyok. Nem akármilyen paradox ez!

Nem csapán ez gondolkodtatott el. Azokban az években, amelyekben állítólag a kommunisták üldözték a vallást, a környék lakóházaiban advent első vasárnapján számos világító gyertyaívét és fénydíszes ablakot láttam. Nem számoltam meg őket, de lehetett két tucat. A kilencvenes években a feleségemmel számolni kezdtük az adventi fénydíszes ablakokat. Maradt belőlük fél tucat. Évről évre kevesebb lett, úgyhogy attól tartottunk, hogy az idén egyedül maradunk. Számolgattuk a napokat, és nagy örömeinkre a harmadik vasárnap a szemben levő toronyház egyik ablakában feltűntek az adventi fénydíszek.

Hátha éppen az idős hölgy ablakáról van szó, gondoltam, amikor az újság-árus előtt beszédbe elegyedtünk. Kiderült, hogy a gyerekei magyar iskolába jártak, az egyetemet szerbül fejezték be, aztán Hollandiába költöztek. Fiatalkorában a Forum könyvkereskedésben rendszeresen vásárolta a magyar könyveket, sajnálja, hogy erre most nincs alkalma. Kedvenc írója Szabó Magda. Sok könyvet kivittek a fiai Hollandiába, az unokája pedig azokat a gyerekkönyveket olvassa, amelyeket valaha ő vásárolt a fiainak. Az unokával Skype-on társalog magyarul, időnként néhány hónapra Hollandiába utazik. Ekkor fennmarad a *Nők Lapjának* egy példánya, jegyeztem meg. Igen, az árusnő is ezt mondja, majd hozzátette: annak örül, hogy az unokája is magyar marad. Aztán elárulta, hogy terve szerint pár év múlva ő is véglegesen Hollandiába költözik az unokák mellé. „Tehát a kioszkban egy *Nők Lapjával* kevesebb kel majd el”, jegyeztem meg.

Ez a beszélgetés jutott eszembe, amikor rábukkantam a romániai népszámlálási adatokra, amelyek szerint a Romániában élő magyarság lélekszáma 225 ezer fővel csökkent, ami azt jelenti, hogy jelenleg egymilliónyi magyarral lehet számolni. Az elemzők szerint egy évtized alatt az erdélyi magyarok lélekszáma ötödével csökkent. Arra is felhívták a figyelmet, hogy a fogyás mértéke és aránya az elmúlt három évtizedben folyamatosan gyorsult, összességében pedig a rendszerváltás utáni első, 1992-es népszámláláshoz viszonyítva több mint 620 ezerrel lett kevesebb a romániai magyarság lélekszáma. „Ez azt jelenti, hogy három évtized alatt elvesztettük közösségünk közel 40 százalékát”, olvasom. Az *Erdélyi Magyar Szövetség* arra figyelmeztet, hogy amennyiben nem változik semmi, az erdélyi magyarság még ebben a században több mint egy évezredes történelme végére érhet.

Erről szólnak a száraz tények. Hogyan lehetséges az, hogy miközben szaporodnak a nemzeti szólamok, egyre gyorsabban fogyatkoznak a kisebbségi magyarok?

A romániai népesség-összeírási eredmények ismerete után egyre nagyobb aggodalommal várom a szerbiai összeírási eredményeket, amelyeket tavaszra tesznek közzé. Az előrejelzések igen borúlátóak. Dr. Gábrity Molnár Irén szociológus, egyetemi tanár a VM4K fórumán kifejtett véleménye szerint az egykor 350 ezerre tehető magyarból 2020-ban 120-180 ezren maradhattak. Az azóta eltelt több mint két évben folytatódik az elvándorlás. A számok arról tanúskodnak, hogy az erdélyi folyamat a Vajdaságban sokkal előbb beveződik.

A kisebbségi közösségek drámai lélekszámcsökkenésére bizonyára sokféle magyarázat található. Az egyik szerint a kettős állampolgárság gyorsította fel az elvándorlást. A *Nemzet és kisebbség* című kiadatlan naplójegyzetkötetet lapozgatva azonban rábukkanok a feltevést cáfoló adatra. A magyar kormány 2004-ben nyilvánosságra hozta az áttelepülési statisztikákat, eszerint „...az elmúlt 13 évben több mint félmillió határon túli magyar települt ki, illetve át”. A jelentés csak a Magyarországra áttelepülteket regisztrálja. Azokat nem veszi számba, akik Nyugatra távoztak. Akkor még nem lépett életbe a kettős állampolgárságról szóló törvény, ellenkezőleg, a 2004-es a népszavazáson lekerült a napirendről. A fordulatra 2010-ben került sor, amikor a törvényt az Országgyűlés nagy többséggel megszavazta. Előzőleg azonban több mint félmillió kisebbségi a sikeres kisebbségi pártok megalakulását követően települt át. Nem a kettős állampolgárság birtokában, hanem nélküle. A kettős állampolgárság esetleg megkönnyítette az elvándorlást, de az eredendő ok máshol keresendő.

72

Az említett naplójegyzetkötetben számtalanszor visszatérek a témára. Megrendítő helyzetekkel találkoztam, amelyek azt igazolják, hogy sokan nem a nincstelenség miatt veszik a vándorbotot. Jól menő autószerelő műhelyek tulajdonosai távoznak, írom egyhelyütt. De arról is értesültem, hogy egy sikeres magyar vállalkozó áruba bocsátotta modern teherautóparkját, és Németországba távozik. Számos fiatal szakember Budapesten fejezte be egyetemi tanulmányait, és Németországba készül. Olyan szakmákról van szó, amelyek itthon is keresettek. Nyilván nem anyagi kényszerből távoznak. Nem is divatból, mint ahogy néhány kisebbségi tisztségviselő állítja. Akkor miért? Erről nincsenek felmérések.

Nem hiszem, hogy a pusztán napi politikai magyarázat elegendő lenne. Egyben azonban biztos vagyok: a magyar kisebbségek Kárpát-medencei radikális fogyatkozása óhatatlanul felveti a kérdést, hogy szükség lenne-e új, 21. századi nemzetpolitika megfogalmazására, hiszen a rideg számok arról szólnak, hogy a jelenlegi jó szándékú politika ezer sebből vérzik. Az elvándorlási statisztikák egyértelműen tanúsítják, hogy a maradást nem a több millió euróval támogatott új kisebbségi nábob, hanem a tudásalapú, a hazai viszonyokban szellemileg és kulturálisan versenyképes közösség biztosítja. Nem a többségtől való elzárkózást kell stimulálni, hanem a vele való versenyképesség ápolását és támogatását, mert csakis ezzel nyerhető vissza a kisebbség erősen megnyirbált önbizalma, csakis így múlható felül a mind-

inkább eluralkodó fatalizmus, amelyet ékesen jellemez az elvándorlók igen gyakori válasza. Arra a kérdésre, hogy miért mennek el, leggyakrabban azt válaszolják, hogy azért, mert nem látnak jövőképet. Ezzel párhuzamosan sokkal nagyobb hangsúlyt érdemel a helyi identitás ápolása azzal a céllal, hogy a közösség képes legyen olyan értékrend létrehozására, amely magától értetőddé teszi a maradás érdekében hozott áldozatot.

Melyek azok az értékek? Nem szükségszerűen pusztán anyagiak! Sokkal inkább szellemiek és kulturálisak. Valljuk be végre, hogy a nemzeti identitás megőrzésében sokkal fontosabb szerepet játszik a kultúra, mint a politika. A saját és sajátos kultúrával nem rendelkező közösség kihalásra vagy asszimilációra van ítélve. El kell ismerni végre, hogy a maradást szolgálja a szabad kisebbségi demokratikus közélet, amelyet alaposan megcsonkít a jelenlegi párteufória és pártokrácia. Tudni kell ugyanis, hogy a kisebbségi közösség rendkívül törékeny, könnyen megosztható, amelyet a nagy pártok hatalmi túlsúlya megbénít.

Hargitai Miklós

A tenger

Málaga egyik legjobb strandját – a szörfösökét – Misericordiának hívják. Ez így önmagában aligha rázza meg a magyar olvasót. Talán még az sem okoz sokkot, ha elmondjuk, hogy a spanyol nyelvű katolikus miseszövegben az egyik leggyakrabban elhangzó szóról van szó, amelynek jelentése irgalmaság, irgalom, kegyelem. Hogy a partszakasz honnan kapta ezt a kissé ketteltjesen hangzó nevet, azt eddig nem sikerült kiderítenünk, és az is igaz, hogy akadnak a környéken sokkal profánabb elnevezések is: Chicles (rágógumi), Malibu (ehhez nem kell szótár), Yuca (ez egyszerűen yukkát, más néven pálmaliliomot jelent, nem ok nélkül. Van egy nudistastrandunk is, egy apró, a tenger felől diszkréten zárt, a szárazföld felől viszont lakóparkokkal határolt öbölben. Itt egyfelől ki van írva, hogy fényképezni tilos, másfelől viszont a házak ablakából simán belátni az egészet. És mint korábban említettük, ezt a vidéket az év nagy részében a skandináv, a holland, az északnémet és az angol nyugdíjas népeesség lakja, amely szabály alól nem képeznek kivételt a környék elkötelezett nudistái sem – egyszerűen ítélje meg ki-ki maga, hogy árcsökkenő vagy árnövelő tényező-e ilyen körülmények között a víz közelsége.

A domborzat jellegzetességei miatt a tengertől egészen távol, 20-30-40 kilométernyire is a tengerparton él az ember. A táj a part felé lejt, a száraz, tiszta levegőben – ha épp nem a sivatag felől fúj a szél – ellátni nemhogy a tengerig, de olykor Gibraltárig és akár Afrikáig is. A másik irányban pedig, például a teraszunkról, a Málagát övező hegykoszorú fölött egészen a Sierra Nevadáig. A hegység neve magyarra fordítva havas/hózáporos/hóviharos hegyláncot jelent, és ez sem véletlen. A dolgot úgy érdemes elképzelni, hogy

ül az ember a teraszon, a szélben susognak a pálmaágak, szemben a látóhatárt zöldesbarna hegyek szegélyezik, és fölöttük a távolban hófehér, havas hegycsúcsokon szikrázik a napfény. A múlt héten mindehhez 20-22 fok volt (árnyékban), mostanra viszont beköszöntött – a helyi sajtó szerint – az elmúlt évtizedek legkeményebb tele: éjszaka akár 3-4 fokig is lehűl a levegő, és nappal sem megy sokkal 10 fok fölé a hőmérséklet. A hivatalos tél itt decemberre és januárra korlátozódik, de a tényleges keménységéről sokat elmond, hogy január közepére virágba borultak a mandulafák, rügyezni kezdtek a fügék, a feketerigók pedig esténként úgy csattognak a pár- és fészkelőhely-keresés izgalmában, mint a budapesti külkerületekben március végén, április elején. Ez egyébként itt sem teljesen normális. Azt szokták mondani, hogy a február már a tavaszhoz tartozik, többek között épp a mandulavirágzás miatt, ami tehát most van, az egy hónappal korábbi a szokásosnál.

Ha már mondások: van egy olyan is, ami úgy szól, hogy „spanyolok balra, idegenek jobbra”. A málagai reptéren hangzik el időről időre tréfásan, és arra utal, hogy ha szemben állunk a tengerrel, a Málagától jobbra eső település-füzér a vendégeké, balra viszont szinte csak spanyolok élnek. Rincón de la Victoria például tipikus spanyol kisváros, lehetne bárhol, de történetesen a tengerparton van, Málaga hóna alatt. A tengerparton bakra állított halászcsonakok, lent a víznél pedig apró sziklakápolna Virgen del Carmen, azaz a Kármelhegyi Boldogasszony, a karmeliták (nem a NER-vezérkar, hanem a karmelita rend), a hajósok és a halászok védelmezőjének szobrával. A szentély előtt vagy húsz vizesvödör, és mind tele virággal – úgy tűnik, sokan vannak erre, akik úgy érzik, hogy van okuk hálát adni valamiért.

74

Rincón de la Victoriát régebben vasút kötötte össze Málagával, de aztán a parton futó síneket felszedték – most kerékpárút halad ugyanott, kihasználva a sziklák alatt átbújó alagutakat is. A városka a béke szigete, a házak és a házbérek valamivel olcsóbbak, mint a frekvenciáltabb túlsó oldalon (a vendéglők nem feltétlenül), az élet nyugodtabb, a tenger viszont ugyanolyan. A tenger mindenütt ugyanolyan, még akkor is, ha állandóan változik: a színe, az illata, az íze (a sókoncentrációt erősen befolyásolják az áramlatok). Hogy mikor a legszebb, azon hosszan lehetne vitatkozni. Nekünk eddig úgy tűnt, hogy a délutáni napsütésben, viharos délnyugati szél idején Benalmádena felől Málaga felé közeledve, ha az ember a parti útról végigtekint a Sunset Hoteltől a benalmádenai kikötőig nyúló Sunset Beach fölött. A víz ilyenkor sötétkék, kevéske zöldes árnyalattal, a felszínét fehér tarajos hullámok csíkozzák, a levegő bűg az erős szélben, és a pálmák koronája mind ugyanabba az irányba, Málaga toronyházai felé néz. Olyan helyet és pillanatot viszont nagyon nehéz lenne találni, ahol és amikor csúnya a tenger: esőben és ködben, viharban és mozdulatlan levegőjú kánikulában mindig szép. Van, ahol melegebb a víz nyáron, és akad, ahol kevésbé hűl le télen, de a Costa del Sol, vagyis a Nap(os) part egész Európában az egyik legnagyobb turistamágnes. Évente átlagosan 300 napsütéses nap várja vendégeket, meg annyi kedvesség, ami a magyar szem számára már-már ijesztő, de legalábbis gyanús. Alig létezik olyan szituáció, amit ne egy mosollyal és egy köszönőmmel intéznének el: legutóbb egy kutyapórázon – amelynek az egyik végén az eb, a másikon a gazda jött velem

szembe – estem át úgy, hogy nagy mosolygás és köszönetés lett a vége. Egészen könnyű megszokni, csak legbelül szól folyton egy figyelmeztető hang, hogy meglesz ennek a bőjtje odahaza – emlékszem, amikor egy hosszabb svédországi tartózkodás után mentünk vissza, ami amúgy sok szempontból a másik véglet, de az udvariasság-béketűrés tengelyen mégis egészen közel van Spanyolországhoz, hetekig tartó depresszióba estünk, amíg sikerült valahogy akklimatizálódni, azaz lélekben visszatalálni a magyar mentalitáshoz.

Itt minden a tenger körül forog. Az ember úgy indul futni, bevásárolni, ügyet intézni, vagy a gyerek elé az iskolába, hogy útba ejtse a tengert. Akkor is, ha hosszabb lesz az út. Akkor is, ha az ellenkező irányba kell miatta elindulni. Ha a városban, vagyis Málagában van dolgunk, mindig a parti úton megyünk, hiába írja időben kétszer hosszabbnak a navigáció, mert onnan szinte végig látni a tengert. A tenger látása, érzése vagy csak a tudat, hogy itt van, és bármikor láthatjuk, érezhetjük – ez adja az itteni élethez a luxusfaktort. Meg persze a változatosság. A (Málagához képest) jobboldali agglomeráció településein 20 kilométeren belül a világ összes tengerparttípusát meg lehet találni. A végtelenbe nyúló főnyes, a lassan vagy gyorsan mélyülő homokos, a kavicsos, az örölt kagylóhéjas, a sziklás, az apró öblös, a nagyobb öblös, mesterseges kőkaréjos, a meredeken a vízbe zuhanó kőfalas – minden van; heteken át lehet úgy strandolni járni, hogy napról napra új tájakat fedez föl az ember tulajdonképpen zsebkendőnyi területen.

Errefelé mindenki a tengerből él. Közvetlenül vagy áttételesen, mert a tenger miatt jönnek ide azok, akiből a helyiek élnek. És messze nem csak a turisták. A világ egyik legnagyobb szoftvercége, amelynek többtucatnyi európai városban vannak irodái, pár évtizede fölfigyelt rá, hogy a málagai campusra sokkal könnyebb programozót találni, mint máshova. (Gondoljuk el, hogy a világ egyik legpiacképesebb szakmájában dolgozunk, mellette jól beszélünk angolul, mehetnénk bárhová – miért mennénk Minszkbe, ha mehetünk Málagába is?) A gondolatot tett követte, a málagai irodát kibővítették, aztán a modell másoknak is megtetszett – ma ott tartunk, hogy ez az európai szoftveripar egyik központja, ahol az ágazat összes nagyágyúja jelen van.

Az is tény, hogy ehhez a málagaiak is hozzá tették a magukét. Az állami oktatás itt egyenletes – és a magyarnál magasabb – színvonalú, de nem a nyelv az erőssége: a spanyolok majdnem annyira nem beszélnek semmilyen idegen nyelven, mint a magyarok. De (minden túlzás nélkül) minden sarkon van egy fizetős magániskola, ahol azok csemetéi, akik megengedhetik maguknak a havi nagyjából ezereurós tandíjat, kisiskolás kortól angolul tanulnak mindent, beleértve a programozást is. Egyszóval a helyi IT-ipar megteremtette a keresletet, amire gyorsan ráépült a kínálat, és ebből most mindenki profitál: a Microsoft is, a Google is, az Oracle is, meg persze Málaga megye lakossága is.

Hát így vagyunk a tengerrel. És azt vesszük észre magunkon, hogy ahogyan telik az idő, úgy érződik egyre inkább elpazaroltnak minden óra, minden perc, amit nem a szabadban (legfőképpen: nem a tengerparton) töltünk. A legszívesebben napkeltétől napnyugtáig és még egy darabig a sötétben is kint ücsörögnénk a homokon, hallgatva a hullámokat. Nehéz megmagyarázni, hogy miért. Vagy nagyon is könnyű: azért, mert otthon ilyen nincs.

A helyzet változatlan

Megjelent a 2018–2022 közti országgyűlés almanachja

Ilyen még nem volt: a 2018-ban megválasztott országgyűlés almanachja bő fél évvel a ciklus vége után jelent meg. Azoknak a képviselőknek, akik 2022-ben nem kerültek be, postán kellett kiküldeni a vaskos, hagyományosan kék vászonkötésű kötetet a választás adataival, a képviselők életrajzaival és statisztikai táblázatokkal, míg az eddigi hét ciklusban mindig legkésőbb a záróülés előtti hetekben mindenki kézbe vehette. De így is megjelent, tehát a hagyomány folytatódott. És bár teljesen új dolgot felfedezni már nehéz, én is folytatom a hagyományt, és felhívom a figyelmet a legérdekesebb vagy legtanulságosabb információkra. Kötelességszerűen ezúttal is jelzem: lektorként, olvasószerkesztőként része voltam az almanachot készítő csapatnak, de ennek csak abból a szempontból van jelentősége, hogy ha hiba maradt a 900 oldalnyi anyagban, arról én is tehetek.

A fiatalabb olvasók számára felidézem: az 1945 előtt rendszeresen megjelent kiadványt a rendszerváltozás után, 1992-ben újították fel. A főszerkesztő kezdettől Marelyn Kiss József történész, aki hamarosan hetvenéves lesz, tehát felnőtt élete jóval több mint felét töltötte – persze sok egyéb szakmai munkája mellett – ezzel, egy változó, de népes csapatot irányítva. Szerencse, hogy az első szabadon választott országgyűlés elnöke egy történész-levéltáros aka-

démikus volt Szabad György személyében, akit nem kellett soká győzködni az almanach fontosságáról, és eddig – ha változó lelkesedéssel is – minden utódja szintén támogatta a vállalkozást. A 2022 novemberében megjelent kötet 2022 februárjában zárult, tehát nem közli, hogy ki hogyan szerepelt a 2022-es választáson, csak azt, hogy a kézirat zárásakor tervezte-e az indulást, illetve az ellenzékieknél azt, hogy milyen eredményt ért el az illető az előválasztáson. A kilencedik ciklus adatai már a remélhetőleg szintén megjelenő következő almanachba tartoznak.

Maguknak a képviselőknek a lelkesedése is változó: a főszerkesztő panaszolja, hogy egyre többen nem kívánják részletezni származásukat, családjuk történetét, pedig ez tudományos szempontból tanulságos. Az életrajzokba végül az kerül be, amit az érintettek jóváhagynak, aminek vannak nyilvánvaló hátrányai – hazugságok vagy súlyos elhallgatások terhelhetik némelyik szöveget –, de így nincsenek perek és teljes elzárkózások. A kötetben összesen 216 képviselő életrajza olvasható (a parlament 2014 óta 199 fős, de lemondások és halálesetek miatt voltak cserélődések), továbbá 12 nemzetiségi szószólóé (a 13 elismert nemzetiség egyike, a német első ízben teljes jogú képviselőt tudott választani, ezért nem volt szószólója) és az Európai Parlament 21 magyar mandátumát

elnyert politikusoké – itt szintén egy cserélődés (Szájer József lemondása) miatt 22 fő szerepel. Együttesen tehát 250 életrajz.

Ez volt a legidősebb országgyűlés 1990 óta: 50,47 év volt az induláskori átlagéletkor, négy és fél évvel több a legfiatalabb, 1990-es rendszerváltó parlamenténél. Ez összefügg a viszonylag kis cserélődéssel, tehát jó részt ugyanazoknak az embereknek az öregedése emeli az átlagéletkort. Míg 1990-ben – érthetően – a törvényhozók 94 százaléka volt újonc, de az 1994-es nagy MSZP-győzelem után is 64 százalék, és még négy évvel később, a Fidesz kormányra kerülésekor is 53, 2018-ban csak 22 százalék (43 fő). Ennél kevesebb új tag csak 2014-ben volt: 16 százalék (32 fő).

Olyanok már csak öten vannak, akik 33 éve, 1990 óta folyamatosan (és a 2022-es választás után is) ülnek a parlamentben: ez a Fidesz vezérkara, vagyis Orbán Viktor, Kövér László, Kósa Lajos, Németh Zsolt és – 1994-ben néhány hónapos kihagyással – Varga Mihály. Életkoruk 58 és 64 év közötti, tehát felnőtt életük nagy részét hivatásos politikusként töltötték. Hét ciklust – egyfolytában vagy kihagyással – négy kormánypárti és egy ellenzéki, hatot 30 kormánypárti és két ellenzéki töltött az országgyűlésben.

Érdemes felidézni a 2018-as választás néhány jellegzetességét. Például azt, hogy az eleve eltorzított, igazságtalanná változtatott választási rendszert kihasználva a végül bejutott hét párton kívül további 18-nak sikerült országos listát állítania. Ezek között voltak valódi pártok, például az akkor még kívül rekedt Momentum, az örök vesztes, soha

mandátumot nem szerző, de kitartó Munkáspárt, az 1998–2002 között parlamenti párt MIÉP, a Magyar Kétfarkú Kutya Párt vagy a Bajnai Gordon kezdeményezésére létrejött, kudarcos és azóta feloszlott Együtt. De ki emlékszik az Iránytű Pártra, a Magyarországon Élő Dolgozó és Tanuló Emberek Pártjára, a Rend és Elszámoltatás pártjára vagy a Közös Nevező 2018-ra? Pedig országos listájuk volt, és 32 és 66 közti számú egyéni jelöljük! Végül ezek a felvett kampánymilliókkal soha tisztességesen el nem számoltatott kamupártok sokkal kevesebb szavazatot kaptak (mind a listájukra, mind az egyéni jelöljeikre fél és egy ezrelék (!) közti, néhány ezer voksot), mint amennyi ajánlást a listaállításhoz, vagyis nem kell nagyon gyanakvónak lenni annak feltételezéséhez, hogy azt az ajánlategyűjtést valakik segítették. Nyilván azért, hogy összezavarják a választópolgárokat, még akkor is, ha a végső eredményre ezeknek nem volt érdemi hatásuk.

Így fordulhatott elő, hogy 16 választókerületben 20-nál több jelölt nevét tartalmazta a lepedőnyi szavazócédula. (A legtöbbet, 32-t Salgótarjánban.) Ne felejtjük el: a Fidesz megszüntette a kétfordulós szavazást, a győzelemhez elég a relatív többség, vagyis ha a kormánypártok ellen szánt szavazatok 10-20 jelölt között aprózódnak szét, akkor a szavazók kisebbségének támogatásával is könnyen lehet győzni. A két forduló közti visszaléptetéses alkudozásra, amelynek Orbán 1998-ban az első miniszterelnökségét köszönhetette, már nincs lehetőség. Igaz, Salgótarjánban a fideszes Becsó Károly 31 vetélytárssal szemben is 47 százalékot kapott, tehát nem sokkal maradt

el az abszolút többségtől, sőt Dankó Béla Békésen 29 jelölt között 52 százalékkal, Seszták Miklós pedig Kisvárdán 23 között 62 százalékkal győzött, és számos más ilyen példa akadt. Harminc választókerületben a kormánypárti jelölt 25 százalék fölötti különbséggel győzte le a második helyezettet. Itt a 2022 végén beruházási államtitkárrá előlépett Ágh Péter volt a rekorder, Sárváron 43 százalékkal kapott több szavazatot, mint a jobbkios Rába Kálmán (61:18), míg további 11 (!) jelölt nem rúgott labdába. Hubay Györgynek azonban Miskolcon elég volt 38 százalék, Csöbör Katalinnak pedig a másik miskolci kerületben 39 százalék. Az igazsághoz tartozik, hogy az utóbbiakhoz hasonló arányok ritkán fordultak elő, az egyéni kerületek zömét (106-ból 91-et) elvivő Fidesz–KDNP-jelöltek többsége az elindult jelöltek számától függetlenül elérte a 40 százalékot, de abszolút többséget csak a kerületek mintegy felében, 47 helyen szereztek. Persze ez se kevés, de egy második forduló esetén néhol fordulhatott volna a kocka, például az említett Csöbör Katalin miskolci kerületében, aki mindössze negyed százalékkal, 127 szavazattal előzte meg Jakab Péter akkori Jobbik-elnököt, vagy a XI. kerületben, ahol Simicskó István (KDNP) másfél százalékkal győzte le Gy. Németh Erzsébetet (DK). Igaz, ilyen szűk különbség a mindössze 15 ellenzéki egyéni győzelem között is előfordult: Szabó Tímea (Párbeszéd, az MSZP-vel közös jelölt) a X.–XIX. kerületben Menczer Erzsébetet (Fidesz), Molnár Gyula (akkor még MSZP, a Párbeszéddel közös jelölt) pedig a XI.–XXII. kerületben a listáról egyébként bekerült Fidesz-veterán

Németh Zsoltot alig 40 százalék fölötti eredménnyel, másfél százaléknál kisebb fölénnyel győzte le. Az ellenzék egyetlen abszolút többségű győzelmét a 15-ből Hiszékeny Dezső (MSZP) aratta a XIII. kerületben.

Az összegzett eredménnyel kapcsolatban még ma is gyakran elhangzik, hogy a Fidesz a KDNP-vel együtt a választók kétharmadának támogatását szerezte meg. Ez otrombahazugság. Az ellenőrizetlenül, szervezeten és Budapestről pénzelt „civil” szervezetek közreműködésével postán szavazó határon túli magyarokkal együtt, akiknek 96 százaléka a kormánypártokat támogatta (bár a több millió szlovákiai, romániai, ukrainai, szerbiai és más elvileg jogosult közül csak mintegy 225 ezren szavaztak), a Fidesz–KDNP-lista a szavazatok 49,28 százalékát kapta, tehát a felénél egy picivel kevesebbet. És mivel a listás szavazáson 69,73 százalék volt a részvétel, ez az összes szavazójogosultnak, 8,3 millió főnek a 34,4 százaléka, vagyis alig több, mint egyharmada. Persze lehet azt mondani, hogy az a legalább két és fél millió ember, akit soha nem lehet megmozdítani, hogy szavazzon, a többiekre bízza a döntést. De se a 34 százalék, se a 49 nem kétharmad. A mandátumok kétharmada abból egyebek mellett úgy lesz, hogy a képviselői létszámcsökkentés ürügyén csökkentették a listás mandátumok arányát az egyéni kerületekhez képest, vagyis a mandátumelosztás arányosságát; bevezették az egyéni választókerületi győztesek után járó, teljesen abszurd töredékszavazat-beszámítást, pedig az eredetileg a vesztesek kompenzálására szolgált; manipulálták (szép amerikai kifejezéssel gerrymanderelték) az

egyéni választókerületek határait, és a törvényi kötelezettség ellenére nem változtatták meg ezeket ott, ahol a belső migráció következtében jelentősen megnőtt a lakosság, tehát aránytalanul sok szavazat kell egy mandátum megszerzéséhez.

Mindehhez képest a bejutott ellenzéki pártok – az MSZP és a vele közösen indult, de külön frakciót alakított Párbeszéd, az először frakcióhoz jutó DK, az LMP és a tőlük akkor még erősen különböző, szélsőjobboldali Jobbik – együttesen a listás szavazatok 43,41 százalékát kapták, úgy, hogy az a több százezer feltételezhető támogatójuk, aki nem utolsósorban éppen a kormány elől menekült külföldre, de az itthoni lakását még fenntartja, csak személyesen, jelentős idő- és pénzráfordítás árán szavazhatott az esetleg több száz vagy nagy országban akár több ezer kilométer távolságra található magyar konzulátuson. (Ami még hiányzik a 100 százalékból, azt a kieső kamu- és nem kamupártok vitték el.) Abszolút számokban: 2 824 551 szavazatot kell összevetni 2 488 097 szavazattal. Ez semmiképp nem kétharmados különbség. Másfelől azt a gyakori kijelentést is árnyalni illik, hogy végül a Fidesz ellen többen szavaztak, mint rá, mert a kiesett pártok 7,31 százaléknyi szavazójának egy részét, köztük a MIÉP, a Fideszsel egyre gyakrabban egyetértő

Thürmer-féle Munkáspárt és az említett kamupártok szavazóit nehéz lenne egyértelműen az ellenzék támogatói közé sorolni.

Ami a részvételt illeti: egyedül 2002-ben haladta meg a 70 százalékot, sőt akkor a híres Kossuth téri gyűlés után a második fordulóban

az elsónél 3 százalékkal többen, 73 százalék arányban mentek el szavazni. Egyébként 65–70 százalék között mozgott, 1998-ban 60 százalék alatt maradt, sőt az 1990-es és a 2010-es második fordulóban 45-46 százalékra zuhant a részvétel. Az összegzett számok mögött azonban nagy a szórás. 2018-ban négy fővárosi választókerületben (II.–III., II.–XI.–XII., XI. és XIV.–XVI. kerület) 80 százalék fölött volt, további hét helyen – ebből öt Pest megyei – 75 százalék fölött. Ugyanakkor 13 választókerületben 62 és 65 százalék között

mozgott – ezek között is volt Pest megyei (Monor, Nagykáta) és budapesti (VIII.–IX. kerület) –, Ózdon pedig még a 60-at se érte el: 58,69 százalék.

Nagyon érdekes táblázat mutatja a ciklus összes képviselőjének egyéni választástörténetét: ki mikor indult – életkortól függően akár 1990-től kezdve –, és melyik párt jelöltjeként (hiszen vannak, akik több pártot megjártak), mikor milyen eredményt ért el, mikor vallott kudarcot, és mikor szerzett mandátumot listáról vagy egyéni kerületből.

A 2018-BAN MEGVÁLASZTOTT
ORSZÁGGYŰLÉS
ALMANACHJA

Budapest, 2022

A 2018-ban megválasztott Országgyűlés almanachja (főszerkesztő Marelyn Kiss József), a magyar Országgyűlés kiadása, Budapest, 2022, 898 oldal

Említettem a magas átlagéletkort: egyedül Ungár Péter (LMP) és Nacsa Lőrinc (KDNP) volt 30 évnél fiatalabb a 2018-as cikluskezdetkor, Duró Dóra (Jobbik, majd függetlenként Mi Hazánk) pedig 31, Bósz Anett (kezdetben Párbeszéd) 32 éves. Másfelől az 1935-ben született és még 2022-ben is mandátumot szerző korelnökön, az egykori kispárti, de a Fideszhez időben átállt Turi-Kovács Bélán kívül olyan veteránok erősítették a kormányoldalt, mint Fónagy János (Fidesz, 1942) vagy Latorcai János (KDNP, 1944). Fónagy 1998 óta folyamatosan államtitkár – kivéve két évet, amikor miniszter volt –, és most, már az új ciklusban éppen a nála 34 évvel fiatalabb Nagy Márton miniszter parlamenti államtitkáraként osztogatja a pökhendi vagy semmitmondó válaszokat az ellenzék kérdéseire. A szintén miniszterviselt Latorcai pedig a Ház alelnökeként hősiiesen vezényli le a legbonyolultabb, hosszú szavazásokat. Bevallom, értetlenül nézem őket: minek ez nekik? Sajnálatos módon pontosan tudom, mit bír az ember hetvenen túl, és nem értem, miért ragaszkodnak ezek az öreg emberek a fárasztó tisztségekhez, miközben igen bőséges nyugdíjukat is élvezhetnék. Ugyanez igaz az ellenzék legidősebb tagjára, a XI. kerületi polgármesterré választása miatt a képviselőségről 2019-ben lemondott László Imrére (DK, 1946), aki már bejelentette, hogy a kerület vezetéséért 2024-ben, 78 évesen is indul.

Több ilyen ismertetésben leírtam már: a parlamenti munka, a viták tartalmi, stílári és morális színvonala egyáltalán nem tükrözi azt, hogy a képviselők túlnyomó része

egyetemet végzett. Sokan többen is, külföldön is, ennek folytán több nyelvet beszélnek. De ez gyakran nem látszik rajtuk. Csak két Fidesz-képviselőnek nem volt érettségije sem: a 2018 végén 51 évesen elhunyt Hirt Ferencnek, aki erőszámú szerelőként lett sikeres vállalkozó Tamásiban annak ellenére, hogy egy baleset miatt kerekesszékebe kényszerült, és a jászberényi dinnyetermesztő Pócs Jánosnak. Középiskolát végzett a kezdetben 26 fős, de aztán a kilépések folytán megfogyott Jobbik-frakcióból négy tag, köztük Volner János. Ő később egy sehol el nem ismert oroszországi kamuegyetemen szerzett állítólagos diplomát, majd megfordult a Mi Hazánkban, a maga alapította és előbb önmagáról elnevezett, majd Huxit Pártnak átkeresztelt formációban, és mindezek után 2022 végén a miniszterelnök által személyesen elmarasztalt közellenségből váratlan fordulattal külügyi kormányhivatalnok lett zavaros végzettsége ellenére. Csak érettségije volt ezenkívül a Fideszben Bíró Márknak (2010 és 2022 között egyetlen szót sem szólt sem a plenáris üléseken, sem azokban a bizottságokban, amelyek tagságáért felvette a pótlékot, noha az ülések kétharmadán ott se volt) és Kubatov Gábornak (pártigazgató, Fradi-elnök, 2006 óta képviselő, egyetlen felszólalása 2007-ben hangzott el napirend után, de 2022 végén havi 2,2 millió forint tiszteletdíjat vett fel), Boldog Istvának, Hubay Györgynek, Simonka Györgynek, Vigh Lászlónak. Az ellenzékéből egyedül Székely Sándor (DK, majd független) és az I.–V. kerületi jobboldali bástyát meglepő módon elhódító nagycsarnoki kereskedő Csárdi Antal (LMP) szerepelt a

diploma nélküliek között, de a ciklus vége felé kényszerűen csatlakozott hozzájuk Bangóné Borbély Ildikó (MSZP), akit kizártak a frakciójából, mert kiderült, hogy hamisan állította magát diplomásnak.

Több Fidesz-képviselő került a ciklus közben bűnvádi eljárás alá súlyos gazdasági bűncselekmények (csalás, korrupció) gyanújával: Simonka György, Boldog István és Völner Pál volt igazságügyi államtitkár. (Ítéletek még e cikk zárásakor sincsenek.) Ezeket az eseteket korrektül ismeretük az életrajzok, természetesen hozzátéve, hogy az érintettek ártatlannak vallják magukat.

Olvasóként vannak hiányérzeteim is. Tóth Csaba (MSZP) életrajzából nem látszik, mennyi balhé volt körülötte Vas megyében és Zuglóban, bár az szerepel, hogy az előválasztáson megbuktatták, és ezután kiszáll a politikából. Győrffy Balázs (Fidesz) agrárkamara elnök tevékenységének leírása elkeni azt, hogy lényegében saját szervezetének, sőt saját magának a hatalmát növelte több törvényjavaslatával. A lelkész-politikusból, miniszterből református püspökké és egyházelnökké lett Balog Zoltán pedig nem idézte ezt a szerintem fontos mondatot az MTI-nek adott nyilatkozatából: azért három évvel a minisztersége után lett egyházi vezető, mert *„egyrészt meg kellett tisztulni mindattól, amit elrontott az emberen a közélet, a miniszterség, másrészt meg kellett találni az újfajta szolgálat erőforrásait”*. (Kiemelés tőlem.)

A korábbi ciklusokban az egyik legérdekesebb kérdés az volt, hogy a jobboldali politikusok közül ki hallgatta el egykori állampárti tagságát. Ennek jelentősége azonban

egyre kisebb, hiszen az MSZMP 34 éve szűnt meg, tehát csak az 55 vagy inkább 60 év felettieknek lehetett közük hozzá. Fónagy János, a 80-as években az Ózdi Kohászati Üzemek vezérigazgató-helyettese hol beírta, hol kihagyta egykori MSZMP-tagságát. Most éppen beírta. A szintén fideszes Farkas Sándor agrárállamtitkár, a 70-es évek fábiánsebestyéni téeszvezetője mindig beírta. Most is. Érdekes eset Tállai András (Fidesz) pénzügyi államtitkáré: 1998 óta képviselő, de csak a negyedik almanachjába (2014–2018) került be ez a mondat: „A korszak szokásai szerint KISZ-tag, sőt, első munkahelyén a pártba is belépett huszonnégy évesen.” (1983-ban.) A mostaniban benne maradt. Van még néhány idősebb kormánypárti, akinél gyanakodni lehet, de ez ma már érdektelen. Az MSZP-ben és a belőle kivált DK-ban a Kádár-korszakbeli politikai múlt sosem volt titok, de ott is egyre kevesebben vannak, akik elég idősek ahhoz, hogy legyen ilyen múltjuk. Egyedül a most DK-s László Imre nem említi régi párttagságot, pedig nehezen tudom elképzelni, hogy mint katonaorvos a 80-as években párton kívülként lett volna középvezető a Honvédelmi Minisztériumban. Olyanok már csak négyen vannak, akik az MSZMP apparátusában dolgoztak – ma már szokatlanul hangzó kifejezéssel „függetlenített pártmunkásként” –, de ők is a rendszer vége felé és alacsony beosztásban: Burány Sándor, Korózs Lajos és Hiszékeny Dezső az MSZP-ből és Hajdu László a DK-ból. A közismert múltú Gyurcsány Ferencen kívül a KISZ-apparátusban működött a volt MSZP-elnök, de mára a politikából kisodródott Molnár Gyula (III. kerü-

leti titkárként a KISZ vége felé) és Schmuck Erzsébet LMP-társelnök. E témánál mindig elő szokott kerülni Kövér László, akinek a politizálását millió okból visszataszítónak tartom, de ebben meg kell védenem: családjá baloldali kötődése ellenére tudommal nem igaz, hogy MSZMP-tag lett volna. Azt pedig butaság a szemére vetni, hogy tudományos segédmunkatársként alig néhány hónapig az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetében dolgozott, mert ott – bár pártintézmény volt – nem volt kötelező a párttagság, és nyitott szellemű, színvonalas műhelyként volt ismert, amelyet többek között Gombár Csaba, Papp Zsolt, Kolosi Tamás neve fémjelzett.

Burány Sándor egyébként MSZP-politikus létére a Párbeszéd frakciójában ült, hogy meglegyen a minimális ötfős létszám, és ezzel az MSZP-vel szövetséges kis párt több bizottsági tagsághoz, pénzhez és megszólalási lehetőséghez jusson. Ezt az eljárást szokás bírálni, trükknek nevezni, de semmiben nem különbözik attól, amit a KDNP csinál. A KDNP 1998-ban indult utoljára önállóan választáson – még nem a Fidesz szövetségeseként –, és nem jutott be. 2018-ban ugyan a Párbeszédnél több, 17 képviselője alakított külön frakciót ugyanazon előnyök megszerzése érdekében, de ezeket a mandátumokat kizárólag a Fidesz kegyéből szerezte győzelemre esélyes egyéni kerületben vagy előnyös listahelyről. A Párbeszédhez visszatérve: még Burány csatlakozása ellenére is kis híján elvesztette frakciójogát. Bósz Anett ugyanis, aki az alig létező Liberális Párt elnökeként az MSZP–Párbeszéd közös listájáról került be, és a Párbeszéd frakciójá-

nak lett a tagja, tíz nap múlva nézeteltérésekre hivatkozva kilépett, ezzel öt fő alá csökkentve a létszámot. (Független lett, később DK-s, 2022-ben pedig a parlamentből kimaradva budapesti főpolgármester-helyettes.) Végül az egyetlen függetlenként megválasztott képviselő, az igazából konzervatív-liberálisnak tekinthető, bár idővel balra tolódott Mellár Tamás pécsi közgazdászprofesszor mentette meg a frakciót a megszűnéstől: szellemi függetlenségét megőrizve belépett. (Egyébként az első Orbán-kormány idején a KSH elnöke volt, a Medgyessy-kormány váltotta le – egy későbbi bírósági ítélet szerint törvénysértően –, tehát nem éppen baloldaliként indult.) Vagyis az ötfős frakcióból csak hárman voltak „igazi” párbeszédesek: Szabó Tímea frakcióvezető, Tordai Bence és Kocsis-Cake Olivio. Az utóbbi képviselő abból a szempontból is érdekes, hogy ő volt az országgyűlés mindeddig egyetlen színes bőrű tagja: bissau-guineai apa és magyar anya Budapesten született gyermeke. (Külföldi származású is csak egy volt előtte: a libanoni arab keresztény Daher Pierre volt edelényi kórházigazgató 2010 és 2014 között a Fidesz-frakcióban.)

A magyarországi nemzetiségek közül először sikerült egynek teljes jogú képviselői mandátumot szereznie: a német Ritter Imrének. Ő Budaörsön Fidesz-politikus volt, polgármesterjelölt (bár sikertelenül), tehát a kormánypárt nem kockáztattott, amikor tudomásul vette, hogy a nemzetiségi szavazónak jelentkezett választópolgárok a törvénynek megfelelően nem szavazhatnak pártlistára. Ritter ugyanis csaknem mindig a kormányoldallal szavazott, a két-

harmadnak pontosan megfelelő 133 fős Fidesz–KDNP-létszám mellett őt lehetett a 134. szavazónak, biztonsági tartaléknak tekinteni. Így viszont a németeknek nem volt szavazati jog nélküli szószólójuk, csak a 12 további elismert nemzetiségnek. Ők továbbra is egy külön bizottságban dolgoztak – az elnök éppen Ritter Imre lett –, és több, a nemzetiségek érdekét szolgáló törvénymódosító javaslatukat fogadta el az országgyűlés. A plenáris üléseken felszólalásaik inkább formálisak voltak, főleg a bizottsági vélemény ismertetése vagy különféle megemlékezések, amelyeket rituálisan anyanyelvükön kezdtek és fejeztek be, ám rögtön le is fordították magukat. Egyedül Serkisian Szeván Simon örmény szószóló nem szólt egy szót sem: eleve később tett esküt, mert meg kellett szüntetnie egy összeférhetetlenséget, majd egy 2014-es választásicsalás-gyanú miatt felfüggesztették a mentelmi jogát. Furcsa, de a kis létszámú magyarországi örmény nemzetiséget kezdettől feloldhatatlan belső ellentétek jellemzik, ezek jele az is, ami a szószóló körül zajlott. Mellesleg erre a ciklusra is igaz, hogy a szószólók egy része nem igazán magyarországi nemzetiségi polgár, hanem férjhez ide jött asszony, de mivel régóta magyar állampolgárok, és láthatóan élvezik az adott nemzetiség tagjainak bizalmát, ennek nincs jelentősége. Mások, mint a szerb Alexov Lyubomir tanár, a szerb többségű Lórév volt polgármestere, a szlovén Kissné Köles Erika szentgotthárdi tanár vagy a II. világháború után menekült kisgyerekként idekerült görög Sianos Tamás (Athanasios) kereskedő nemzetiségük jellegzetes képviselői. Örülök, hogy megvaló-

sult egy korábbi javaslatom: Ritter Imre (azaz Emmerich Ritter) és a szószólók neve (az örmény kivételével) anyanyelvi formában is szerepel az almanachban. Nem nagy dolog, de mi nagyon érzékenyek tudunk lenni, ha Erdélyben egy Sándor keresztnevű magyart Alexandruként emlegetnek, illik tehát az eredeti neveket itthon is tiszteletben tartani.

Ha már nemzetiségek: jó néhány képviselő számol be nem magyar ősökről. A legtöbben német (sváb, osztrák) származásúak, például Bánki Erik és Font Sándor (Fidesz), Hargitai János (KDNP), Ander Balázs (Jobbik). A soproni „poncichter” Brenner Koloman országgyűlési alelnök (Jobbik) dolgozott is a német nemzetiségi önkormányzatban. Aradszky András (KDNP) békési szlovák nagyszüleit említi. Cigány (roma) ezúttal kevesebb volt, mint korábban: egyedül a romákra kevés dicsőséget hozó Farkas Flórián Lungo Drom-elnök a Fideszben.

Említettem, hogy kevesebb az információ a képviselők magánéletéről. Aki a vallását feltünteti, az legtöbbször katolikus, de az országosnál – ahogy korábban is – nagyobb a reformátusok aránya. Ehhez képest ebben a ciklusban is feltűnő az elvált, újrահázasodott, élettársal élő képviselők nagy száma azokban a pártokban (Fidesz, KDNP), amelyek pedig a felbonthatatlan szentségi házasság eszméjét valló egyházat támogatják. Van például egy kereszténydemokrata képviselő (nevét jogi és „jóérzési” okból mellőzöm), akinél a kéziratban az szerepelt, hogy felesége – megnevezve – óvónő, három gyermeke 1991-ben, 2008-ban és 2013-ban született. Biológiaiilag nem lehetetlen, hogy egy

asszonyoknak az első után 17 és 22 évvel újabb gyerekei szülessenek, de a korábbi almanachokból kiderül: a képviselő már 1998-as első megválasztásakor is elvált volt – ez az első három almanachban benne volt –, a két kisebb gyerek egy új házasságban született. A 2010–2014-es kiadványban az állt, hogy nős, és csak a két kisebb gyereket nevezte meg. A 2014–2018-asban is nős, de a nagy lányát is hozzátette. Miután ezt a zűrözt olvasószerkesztőként szóvá tettem, végül most annyi maradt, hogy felesége óvónő (név nélkül), és három gyereke van (életkor nélkül). De azt, úgy látszik, az új házasság óta már nem kívánja bevallani, hogy volt egy előző is.

Zsidó vallású képviselő nincs, zsidó származású is alig: az 1942-es születésüként holokauszt-túlélőnek tekinthető Fónagy János hagyományosan leírja, hogy a zsidótörvényeket megszenvedett családja teljesen asszimilált, magyar szellemű volt, Jakab Péter pedig, bár ő maga katolikusként nevelkedett, megemlíti a nácik által meggyilkolt felmenőit. Az is Fónagy, aki pályafutása hatodik almanachjában hirtelen szükségét érezte, hogy 35 év után belerúgjon Haraszti Miklós egykori szabaddemokrata politikusbá, a Kádár-korszak demokratikus ellenzékének egyik vezető alakjába ezzel a vadozatú mondattal, a 80-as évek végét említve: „Akkoriban néhányszor feljött a későbbi SZDSZ-rendezvényekre, Haraszti Miklós társaival próbált összehozni támogató zsidó értelmi-ségi csoportokat, gyermek- és ifjúkorából sokakat ismert közülük, de (mint mesélte) senkit sem érdekelt az ózdi emberek sorsa.” (Az életrajzok harmadik személyben íródnak.)

Az is a magánélethez tartozik, hogy ketten azonosítják magukat melegként: Ungár Péter LMP-társelnök és Sebián-Petrovszki László (DK), aki már a Bajnai-kormány szakállamtitkáraként is ragaszkodott ahhoz, hogy minden vagyonbevallásában és életrajzában szerepeljen férfi élettársának a neve. Nem bírom ki, hogy meg ne jegyezzem: ez a párkapcsolat, bár házasság ebben az országban nem lehet belőle, máris tartósabb, mint például Rogán Antalnak a Szent István-bazilikában óriási felhajtással megkötött, de azóta polgárilag felbomlott második házassága.

Az almanach most először részletezi a képviselők aktivitását: felszólalásaik és indítványaik számát. Ezek azonban csalóka adatok. Sok kormánypárti képviselőt rendszeresen megbíznak az illetékes bizottság többségi véleményének ismertetésével a plenáris ülésen, ami azonban többnyire csak néhány banális mondatot jelent egy-két percben. Húsz-harminc ilyen szereplés tehát nem valami komoly szellemi teljesítmény. Az még impozánsabban hangzik, ha valaki hússzor volt pártja vezérszónoke, de a kormánypártiaknál többnyire ez is formáság, és feltehetőleg nem is maguk írják: egyszerűen összefoglalják a kormány által írt indoklás lényegét. Képzeld el például, mit mondhatott a nem éppen műveltségéről és széles körű nemzetközi tekintéséről ismert Boldog István a magyar–szingapúri és a magyar–zöldfoki-szigeteki beruházásvédelmi egyezmény vezérszónokeként! A frakcióvezető rálőcsölte néhány mondat elmondását (két-két percben) az egyébként az ellenzék által is támogatott két törvényjavaslat együttlé-

ve is alig negyven percig tartó plenáris vitájában, hogy ő is csináljon valamit. Azért csak a kormánypártiakat említem itt, mert az ellenzéki vezérszónokok szerepe érdemibb: a vitát ki nem váltó nemzetközi szerződésektől eltekintve ők fejtik ki az előterjesztés hibáit és ellentmondásait, ők indokolják meg a majdani elutasító szavazatot.

A képviselők aktivitása kapcsán érdemes megemlíteni egy, a parlamenti demokráciák történetében valószínűleg példátlan inaktivitást: a kormány egyik legnagyobb hatalmú tagja, Rogán Antal négy év alatt egyetlenegyszer sem szólalt meg a plenáris ülésen. Helyette mindig hűségesebb államtitkára, az ellenzéket élvezettel sértegető Dömötör Csaba válaszolt. Rogán miniszterelnöki kabinetfőnökként 2015-ben azért kapott miniszteri rangot, a kabinetirodát pedig azért tették önálló szervezetté, mert a Miniszterelnökséget akkor vezető Lázár János és ő nem bírta elviselni, hogy bármelyiküket alárendeljék a másoknak. Azóta mind a Miniszterelnökség, mind a Miniszterelnöki Kabinetiroda, nevével és eredeti céljával ellentétben, számos szakterületet felügyelő, nagy hatalmú önálló minisztériummá vált (a 2022-es választás után Rogán még látványosabban erősödött, kisgömböcként kebelezve be a titkosszolgálatoktól a kormányzati informatikáig és a turizmusig egy sor területet), és így teljesen abszurd, hogy egy képviselői mandátummal is rendelkező miniszter csak szavazni jár be, de négy éven át nem szólal meg a parlamentben.

A frakciók általában fegyelmezten szavaztak. Egy „kiugrást” érde-

mes megemlíteni: Harrach Péter, aki kereszténydemokrata frakcióvezetőként élharcosa volt a boltok vasárnapi bezárásának, a kormánypártiak közül egyetlenként nem szavazta meg annak – taktikai okokból, egy ellenzéki kezdeményezésű esetleges népszavazás várható sikerének megelőzése érdekében történt – visszavonását. Ebben hű maradt önmagához, és ezt a Fidesz békésen tudomásul vette.

A tevékenység természetesen nem csak a szorosán vett parlamenti tevékenységből áll. A választókerület érdekében sikeresen lobbizni főleg kormánypártiak tudnak, és van, aki ezzel el is büszkélkedik: Herczeg Tamás Békés megyei Fidesz-elnök Lázár Jánossal szembeszállva, de végül őt is meggyőzve 2020 végén meg tudta akadályozni, hogy a szabadkígyósi Wenckheim-kastélyt a Lázár vezette mezőhegyesi Nemzeti Ménesbirtoknak adják. Kifejtette: a környék lakossága ezer szállal kötődik az ingatlanegyütteshez. „Közösségi tervezésre, társadalmi egyeztetésre van szükség.” A szintén fideszes Witzmann Mihály megakadályozta Balatonvilágoson egy oda nem illő méretű és megjelenésű „szállodamonstrum” felépítését, pedig annak az építési engedélyét már kiadták. Ellenzéki és helyi civil tiltakozók mellé állva járt közben a Miniszterelnökségen az építkezés leállítása érdekében.

Az ellenzék persze aktív, de ennek látványos adatai is gyakran félrevezetők. A szakzsargon szerinti „önálló indítványaik” jelentős része ugyanis azonnali kérdés és interpelláció, amelyek egy része el se hangzik (a „sima” kérdésekre esetleg írásos válasz érkezik, többnyire semmit-

mondó tartalommal), más részére az illetékes miniszter vagy államtitkár szóban ad köztöködő, hártó, üres választ. Valljuk be, nem nagy kunszt ötven kritikus kérdést megfogalmazni, ami aztán szerepel a statisztikában, de el se hangzik, hatása nincs. A választópolgárokhoz se jut el, hiszen ki tanulmányozza a képviselők adatlapján a statisztikát? Az ellenzéki önálló indítványok más része határozati javaslat vagy törvényjavaslat, amelyek – nagyon kevés kivétellel – soha nem jutnak el a plenáris ülésig, mert az illetékes bizottság kormánypárti többsége elutasítja a tárgysorozatba vételüket, vagyis besorolásukat a majdan megtárgyalandó témák közé. Ezek gyakran komoly irományok, van bennük szellemi teljesítmény, de hatásuk sincs, a választópolgárok nem értesülnek róluk.

A kérdés és az interpelláció egyébként alapvetően ellenzéki műfaj (lenne), de ezt lejáratja, hogy a válaszolók gyakran pimaszkodásra, kekeckedésre használják a rendelkezésükre álló percekert, nem adnak érdemi választ, hanem a kérdezőt és pártját minősítik. Megjegyzem, ezt egyértelműen esküszegésnek tartom, mert a kormánytagok arra tesznek esküt, hogy betartják a jogszabályokat, azok pedig kötelezővé tennék az érdemi választ.

Természetesen a kormánypártiaknak is joguk van kérdezni és interpellálni, de ez gyakran vagy álkérdés, vagy tisztességtelen játék. Én igazán csak azt tartom jogosnak, ha egy kormánypárti képviselő konkrét választókerületi ügyben fordul a kormányhoz, mert bár lehet, hogy bizalmas beszélgetéseken eredményesebben tudná elintézni az ügyet, de a helyi polgárok

is hadd lássák, hogy ő dolgozik. A felépések jelentős része azonban pusztán ürügy arra, hogy a kormány képviselője elmondhasson valamit. Ilyen az, amikor Boldog István megkérdezi: „Mit hoz a 2021-es költségvetés az önkormányzatoknak?” Vagy Hollik István (KDNP): „Mit tesz a kormány a világjárvány hazai visszaszorítása érdekében?” Balla Mihály (Fidesz): „Hogyan tovább a Magyar Falu Program sikere után?” Ezzel csak az a baj, hogy ha a miniszter vagy államtitkár ugyanazt napirend előtt mondaná el, akkor az ellenzék válaszolhatna rá, és kimutathatná, mi nem igaz belőle, és mi lenne a jobb megoldás. Így viszont a képviselő kérdez (nyelvtanilag az interpelláció is alapvetően kérdés), a kormánytag válaszol, a viszontválaszoló képviselő pedig hálatelt szívvel méltatja a bölcs és tökéletesen kielégítő választ. Más ebbe a beszélgetésbe nem szólhat bele.

A kormánypárti kérdések, interpellációk másik fajtája kifejezetten tisztességtelen, mert olyan politikusokat vádol, akik vagy ott sincsenek, vagy a házszabály nem teszi lehetővé, hogy reagáljanak, a válaszoló kormánytag pedig zavartalanul folytathatja az illető politikai ellenfél gyalázását. Ilyen például az, amikor a dúsgazdag ügyvéd, a fővárosi választókerületében vereséget szenvedett, de listáról bejutott Bajkai István (Fidesz) megkérdezi: „Milyen gazdája Karácsony Gergely a rábízott közpénznek?” és „Meddig tarthat még a baloldal sorozatos bűnözése?” (Ennek a mondatnak a jogászhoz méltatlanul pongyola megfogalmazásával és értelmetlenül általánosító jellegével ne is foglalkozzunk.) Bóna Zoltán (Fidesz) szigetszentmiklósi képviselő, civilben református lelkész: „Milyen

nehézséget okoznak az ellenzéki pártok és az általuk rendszeresen védett Soros György szervezetei a migráció elleni küzdelemben?” F. Kovács Sándor (szintén Fidesz, kazahul jól beszélő és ottani egyetemre is járt karcagi néprajzos): „Meddig vezethetik még elitélt bűnözők Szeged városát?” (Ez utóbbi kérdés ingyenes parkolóhelyek városi intézmények számára történt, állítólag törvénysértő kiosztására vonatkozott, amelyekből az emiatt vádat emelő ügyészség képviselői is kaptak, de akkor ezt nem kifogásolták. A város néhány vezetőjét elmarasztalta a bíróság, de ettől még nem bűnözők, mert ilyesféle bűncselekményt is lehet „gondatlanul” elkövetni, vagyis abban a meggyőződésben, hogy szabályosan történt az, ami a bíróság szerint nem. Az fel se merült, hogy személyes hasznot húztak volna a vitatott ügyletből.) Az ilyesféle megszólalások közös vonása, hogy védekezni, vitatkozni ott nem tudó embereket sértegetnek. A másban annyira rigorózus házelnöknek egyébként szerintem kötelessége lett volna visszautasítani az ilyen kérdéseket és interpellációkat, ugyanis a kormány tagjaihoz a feladatukba tartozó ügyekben lehet

fordulni. Miért tartozna bármely kormánytag feladatukba, hogy mit csinál Soros György vagy a fővárosi főpolgármester, és hogy hogyan reagálnak egy nagyváros ellenzéki vezetői egy bírósági ítéletre?

Sok mindent lehetne még kima-zsolázni a 900 oldalas kötetből, de nekem most ennyire tellett. Ez már a nyolcadik almanach a rendszer-változás óta, és az összevetés is tanulmányos. Ma már könnyű hozzáférni a korábbi évfolyamokhoz, ezért ajánlom az olvasó figyelmébe a cikk végén látható felsorolást a korábbi recenziókról. Én pedig azzal fejezem be, amivel mindig: remélem, lesz következő országgyűlési almanach is, és ha akkor is lesz *Mozgó Világ*, és leszek én, akkor arról is írok.

Recenziók a Mozgó Világban a korábbi országgyűlési almanachokról:

A tények hasznossága (1993/6.)

Más ez a parlament? (1997/1.)

Másfajta raj (2002/2.)

Változó életrajzok (2005/12.)

Kik hozzák a törvényeket? (2009/9.)

Ilyen több nem lesz (2012/12.)

Ezek ugyanazok. Csak kevesebben (2018/2.)

Te is lehetsz szörnyeteg

A történelmi regény mülthamisítás.

Mint minden történelmi tárgyú műalkotás. A mülthamisítás legális, explicit és értékes formája. Explicit, hiszen a fikció az fikció, a történelem pedig nem fikció. Ez nem csupán azt jelenti, hogy a mű cselekménye nem esik egybe a valóságban lejátszódott történésekkel, hanem azt is, hogy az egy fikciós műfaj logikája szerint alakul.

De persze ezen az alapon azt is mondhatjuk, hogy a jelenben játszó-dó mű jelenhamisítás. Mivel az is fikció. Csak az a különbség, hogy a jelen nyitott, a múlt zárt. Ezért másképp érzékeljük a fikciósítását.

Minden műalkotás jelen-, illetve, ami ugyanaz, jövőérdekű. A műalkotó hatni akar. Az motiválja alkotásra, ami őt és világát a jelenben bántja, a jövőben bánthatja. (A l'art pour l'art öncsalás.) A történelmi regény tehát jelenérdekű mülthamisítás. Egyfelől. Másfelől a jelen és a múlt kitágítása, közös szerkezetbe emelése, absztrahálása; a jelen alapproblémáinak kiemelése a jelenhez kötődő konkrétumokból; az idők nagy távlatában makacsul ismétlődő alapproblémák közös gyökérzetének kiásása.

A fikciós mülthamisítás mértéke azonban nem közömbös és értékelése az időben változó. Aszerint, ahogy a korszellem és a történettudomány alakul. Egészen más volt Katona, Shakespeare, Szophoklész, Homérosz korában, és más ma. Ma elvárható, hogy a történelmi regény belül maradjon azokon a határokon, ame-

lyeket a történettudományban élő változatok és feltevések kijelölnek. Az alkotó leginkább a történettudomány által hozzáférhetetlen személyes rétegekben élheti ki fikcióteremtő szabadságát.

Ez két dolgot jelent. Egyrészt azt, hogy a történettudomány által adott mozgásteret kell kihasználni arra, hogy a jelen alapproblémáinak a szerkezetét belelátassák a múltba, másrészt azt, hogy a személyes rétegekben kell elmélyíteni a történetet úgy, hogy pusztá allegóriánál több legyen.

Rakovszky Zsuzsa új regénye, amely a münsteri anabaptista forradalom három évét (1532–1535) fogja át (*Az idők jelei*, Magvető, 2022, 320 o.), mindennek tökéletesen megfelel.

(A történelmi paródiára persze ezek a megkötések nem vonatkoznak, mert annak történetiségét nem kell komolyan venni. Friedrich Dürrenmatt történelmi paródiát írt ugyanerről a forradalomról *Újrakeresztelők* címmel, s abban Franz von Waldeck herceg, Münster püspöke, aki a münsteri események idején a negyvenes éveiben járt, így mutatkozik be: „99 éves, 9 hónapos és 9 napos. Mindkét lábam béna már vagy egy évtizede. Ahogy ez olykor megtörténik a korombeliekkel. Folyékonyan beszélek latinul, görögül, szeretem Homéroszt, Lukiánoszt. De legjobban szeretem a haszontalan komédiákat. Színésztársulatom a legjobb s a legrágább a német-római szent birodalomban. Életünk bohózata. Keserű bukdácsolásunk a való elől menekülve, vagy épp kutatva utána.

A színpadi deszkán könnyű lesz, tánc lesz, nevetés lesz, jóízű borzongás. Kik együtt játszunk a létet, bűnbe szövődve, vétkek cinkosai. Kell nekünk a csalódás néhány laza órán, hogy csak nézők vagyunk...”)

Ennek az anabaptista forradalomnak a célképzete szerint Münster a világforradalom kiindulópontja, tehát a világ középpontja. Az új Jeruzsálem, ahol megszületik az új világ. Az egész addigi világ ellentéte. A hazugság, egyenlőtlenség, igazságtalanság, istentelenség világával szemben az igazságé, az egyenlőségé, az egy igaz Istené. A város uralkodója a világ uralkodója lesz, mely az emberiség arra érdemes, igazhívó részét átvezeti a megváltott, magasabb rendű, tökéletes világba, mely hamarosan eljövendő. Münster tehát egy teljességigényű, azaz totalitárius forradalom színtere.

Amit egy történelmi regény bízvást megtehet a történésszel szemben, az a kimetszés. Ennek a három évnek a kimetszése a reformáció folyamatából. Abból a folyamatból, amelyben a polgárosodó, urbanizálódó Európa kiemelkedett a feudalizmusból, vagyis a központosított egyház által uralt rendből. A reformáció antifeudális és polgárosító mozgalom volt fő tendenciája szerint. A perifériáján jelentek meg az éppoly polgárelenes, mint antifeudális, kommunisztikus mozgalmak, mint amilyen a münsteri anabaptista forradalomban kicsúcsosodott. Ebben a kimetszésben egybetoldódik, amit az anabaptista forradalom egybetol: a katolikusok és a mérsékelt protestánsok. Személyesen jelen vannak a regényben az anabaptista forradalom vezető történelmi alakjai, Bernhard Knipperdolling, Bernhard Rothman, Jan Matthyson, Leydeni

János, azaz Jan Bockelson). (Többféle formában léteznek ezek a nevek, én itt úgy írom őket, ahogy a regényben vannak.) A költői művéből vett részletekkel a történet korabeli krónikása, Hermann von Kerssenbroch is jelen van, de a forradalmat leverő Franz von Waldeck püspök nincs. Azt sem tudjuk meg róla, hogy nem volt sem a mérsékelt protestantizmus, sem a polgári fejlődés ellensége. De ez itt, a történetnek ebben a kimetszésében valóban nem is érdekes.

Az élete jelentős részét kommunistaként megélő és protestáns drámáit kommunistaságának válságában író Sütő András színműveiben például más a kimetszés. Nála a mainstream protestáns forradalom elnyomásba torzuló konszolidációjában pusztul el a szabadgondolkodó Szervét Kálvin által a *Csillag a máglyánban*, és a polgári erényeket hordozó Kolhaas Mihály Luther jóváhagyásával *A lócsiszár virágvasárnapjában*.

Liza, a történet krónikása ideális elbeszélő pozícióban van. A regényíró tökéletes választása. Néma, még beszédképessége visszatérése után is némaként él tovább, tehát mindenki gátlás és félelem nélkül megszólalhat előtte. Mindent látó, mindent halló szolgáló. A forradalom középpontjában álló Knipperdolling ház cselédje, és magának Bernard Knipperdollingnak törvénytelen, megvetett, megtagadott, serdülő korában többektől megerőszkolt gyermeke, aki végképp elárulván apja házába menekül, természetesen nem a ház urának gyermekeként, hanem apja által titkolt lelkifurdalással befogadott cselédként. Később a forradalom prófétája, Münster, az Új Jeruzsálem leendő királya teszi szertőjévé a kiszolgáltatott leányt.

A münsteri totalitárius forradalmi terror éveiről kellő távolságból, öregkorában mesél.

Kezdetben volt a hit és az áhítat. A hazugság és álságosság tengerében megszólalt a tiszta hit hangja, és a lelkek megemelkedtek. Ennek az emelkedésnek súlya van. A könyv hátoldalára is ezt emelték ki: „Azután a gyülekezet fölemelkedett ültéből és énekelni kezdett. Németül a megszokott latin helyett. Szálegyenesen álltunk, az arcok kipirultak, a zsoltár úgy harsogott és zúgott, mint azok a kürtök hajdanában, amelyek szavától leomlottak Jerikó falai. Nekem is mozgott az ajkam, ha hang nem is jött ki a torkomon, tátogattam némán. De azért engem is magával sodort az érzéseknek ez az áradása, amely mint valami óriási hullám emelt föl mindnyájunkat a földi élet szennyje és ezerféle kicsinyes gondja fölé, mind magasabbra, mintha arra a néhány percre megnyílt volna előttünk egy ajtó, és mi bepillantottunk volna a mennyek országába.” Ezt az áhítatot Rothmann prédikációja váltotta ki. Aki csak prédikátorra, ideológusra a forradalomnak, de nem látnokra, nem kultuszba emelt vezére. Meggyőződése tehetetlenségi erejénél fogva, belső ellenállását leküzdve szolgálja a terrort. Amikor az ő hatására égetik a Münster főtemplomának, a Szent Lambertnek a sekrestyéjében talált drága, bőrkötéses fóliánsokat, akkor a többi drágasággal, például az arannyal átszőtt miseruhák tömegével együtt hamvasztják el a betűt. Nem az írást, hanem a hivalkodó, a népből kisajtolta, az Írás szavának ordítva ellentmondó luxust pusztítják. Nem úgy, mint a kiteljesedő terror idején, amikor parancsára a szellemi és lelki szabadsá-

got égetik el a könyvekkel a Biblián kívül minden szellemi terméket az ördög művének minősítő terrorvezér parancsára.

A pátoszban nincsenek distinkciók. A gazdagságellenesség pátosza egybevon minden vagyont eredetétől, forrásától függetlenül.

„Titeket, gazdag és tekintélyes polgárokat – a »gazdag« és »tekintélyes« szavakat sziszegő gúnnyal ejtette ki –, túlságosan lefoglalnak az e világi gondok, és nincs szemetek az idők jeleire! [...] Az új Jeruzsálemben nem lesz gazdag, sem szegény, a képmutató farizeusoknak nem lesz többé tekintélyük... És akinek ez nem tetszik, annak nincs helye ebben a városban!” Ezekkel a szavakkal szakít testvéreivel Knipperdolling, a kevésbé tehetséges, a vagyonosságban csak ügyesebb kezű testvérei által megtartott kereskedő. A testvérei pedig – maguk is püspökellenes lutheránusok – önmaguk öntudatos védelmén túl a szegénységet, a menekültséget a dologtalansággal és erkölcstelenséggel azonosítják: „Nekünk nincs itt helyünk? Nekünk?... Tisztességes, adófizető polgároknak, akiknek a családja nemzedékek óta itt él? Hát akkor kinek van? Annak a jöttment népségnek, amelyik csak azért tollakodott ide, hogy a mi nyakunkon élösködjen, és fölélje, amit fáradtságos munkával létrehoztunk?” Azoknak lenne kizárólagos létjoguk a városban, „akik jobb szeretnek az utcán lődörögni, okoskodni, meg összehfogódzva táncolni, mint a földjükon vagy a műhelyükben dolgozni”. A válasz: „És talán nincs igazuk? Emlékezz csak, mit mondott a mi Urunk az ég madarairól meg a mezők liliomairól! És hogy megfeddte a

szorgalmas Mártát és megdicsérte Máriát, aki az Ő lábánál ült és hallgatta őt?”

A féligazságok összecsapása kivezet a terror nélkül fenntartható, konszolidált, az e világi vágyakat és szükségleteket tekintetbe vevő társadalmi létből, a tekintélyes polgárokat pedig kiveti a városból.

A két testvér az ellen tiltakozott Bernard Knipperdollingnál, hogy hozzákényszerítse a lányát Jan Bockelsonhoz, azaz Leydeni Jánoshoz, az új Jeruzsálemet vizionáló látnokhoz.

Ebben a hozzákényszerítésben Knipperdolling is, Bockelson is keményen őrzi, magától értetődőnek tekinti a feudális és az akkori polgári rend morálját, amely a nőket apjuk és férjük tulajdonának tekinti.

Amikor az anabaptisták nagy prófétája, Jan Matthyson Németalföldről menekülve megérkezik Münsterbe, megérkezik vele a kérdés, miként kell üdvözölni őt, az Úr felkent prófétáját. Amikor belépett, a jelenlévők „először tétován egymásra pillantottak, aztán kérdően Janra (Leydeni Jánosra – R. S.) néztek, hogy most hát mi is a teendőjük. És Jan meg is mutatta nekik: fél térdre ereszkedett, és kezet csókolt Matthysonnak. A többiek újabb pillantást váltottak, aztán követték Jan példáját: Henry Roll és Redeker lelkesen, Tilbeck és a gazdám némileg kelleetlenül. Matthyson nem vonta el a kezét, de nem is viszonzta az üd-

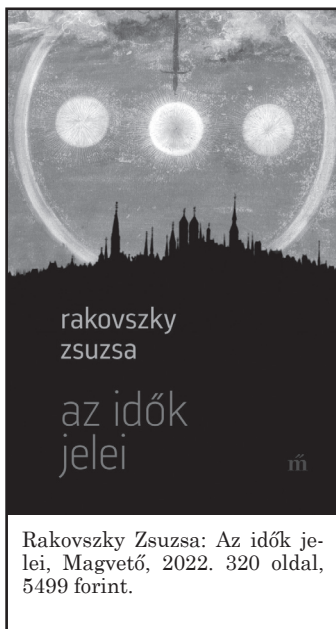
vözlést, elnézett valahová az üdvözlésére sietők feje fölött, és mintha némi türelmetlenséget láttam volna az arcán.”

A kézcsók, ami a pápának és főpapoknak jár, a feudális függőségi viszony szimbóluma. De miként kell e függőség ellen vezető nagy vezető nagyságának, magasan felettünk állásának elismerését, a hozzá való hűséget kifejezni? Ugyanúgy talán mégsem. Vagy mégis? Mert a kézcsók jelentése nem önmagában van, hanem változik a kezek szerint, melyekre adják? Ennek eldöntéséhez felső iránymutatás kell. Ez némelyeket megszabadít a kételytől. A kételytől megszabadultak a lelkesek. A kételyeiket elnyomók a kelleetlenek. A próféta pedig azzal fejezi ki a neki járó kézcsók más-ságát, hogy nem viszonzza elfogadó, kegyes gesztussal, hanem kife-

jezi, hogy ezek a formalitások helyénvalóak, de ezen túl van a lényeg.

Ez a regényíró nagy lehetősége. Nem tudhatjuk pontosan, képszerűen, miként történt ez az üdvözlés, ki volt lelkes, ki kelleetlen, hogy reagált a próféta. De a leírás nagyon pontosan és árnyaltan jeleníti meg a gesztushoz való viszonyulás életszerű és tanulságos változatait.

Matthyson sürgetésére újválasztják azt a városi tanácsot, amelyben pápisták ugyan már nem, de mérsékelt lutheránusok még akadtak, s amelyben olyanok ültek, akik önkéntelenül is a város e világi javát

tekintették alapvető szempontnak, holott „olyan tanácsra van szükség, amelyik nem a test indulatját, hanem a lélek ösztökélését követi”! A fegyveres idegenek (vagyis a Németalföldről a hitük miatt kiüldözött menekültek) demonstratív jelenlétében megválasztották az immár vagyontalan kispolgárokból, kisiparosokból álló tanácsot, mely plebejus lett és súlytalan.

Az anabaptistákkal szembeni nyílt, ezért büntethető ellenállás megszűnt, s minél inkább megszűnt, annál inkább növekedett a forradalom vezetőinek és legelkötelezettebb híveinek félelme a potenciális ellenállástól, hiszen az láthatatlan és büntethetetlen. A pápisták már nem mertek egy rossz szót sem szólni az újrakeresztelők és prófétájuk ellen, „de Matthysont a pusztá létezésük tudata is úgy gyötörte, mint valami viszketegség, rüh vagy poloskacsipés. Ha nyíltan nem is szálltak szembe vele, gyanította, hogy gondolatban lázadoznak ellene..., és az örülésig ingerelte, hogy ezeken a gondolatokon ő sehogyan sem tud úrrá lenni.”

Ez a félelem módfelett indokolt volt, hiszen ugyancsak reális feltételezés, hogy a mindenholonnan kiszorított, elnyomott, legyalázott pápisták nem kedvelik azokat, akik ebbe a helyzetbe szorították és sátánfajzatnak hirdetik őket. A pápistákat egy szál vékony ruhában üzték ki a városból télvíz idején. Ez a mérsékelt anabaptisták érdeme volt, mert Matthysen eredetileg úgy vélte, hogy „meg kell ölni a hazugság atyjának ivadékait, mind egy szálíg!”

A kiűzés végrehajtói tehát bátor életmentőnek vélhették magukat. Igazolva láthatták tettük jogosságát azáltal is, hogy az újrakeresztelőket kivált Németalföldön, de nem csak

ott, börtönbe vetették, megkínózták, megkorbácsolták s meg is ölték, ha nem tagadták meg a hitüket.

A gyökeres városlakókkal szemben a frissen érkezettek, a helyiek szemében idegenek voltak az igaz hit leginkább autentikus és hiteles hordozói. Hiszen ők szenvedtek üldöztetést. Ők voltak, akik már újrakeresztelve érkeztek a városba. Ők kapták a fontos, bizalmi funkciókat. Hiszen ők voltak a legmegbízhatóbbak. Ha nem éppen csak ők. Ezáltal a forradalom arca is idegen lett a helybeliek szemében.

Az újrakeresztelők a megkeresztelkedés eredeti, bibliai, hitvalló értelmét kívánták visszaállítani. Istent ismerő, döntésre érett emberek vallják meg a keresztség fölvetelével Istenbe vetett hitüket szabad akaratukból. Az abszurdítások abszurdítása, hogy egy csecsemővel vetetik föl a keresztséget, aki élete első éveiben még Isten fogalmát sem foghatja fel.

Az anabaptista forradalom érdekei megkövetelték az újrakeresztelés ezen értelmének megtagadását és megcsúfolását. „Azt, aki mégiscsak a városban maradt, / újrakeresztelték néhány óra alatt: / bénát és beteget kicipeltek a térre, / hogy ott jeges vizet öntsenek a fejére, / s ha valaki tiltakozni talált, / szóltak: Választhatsz: ezt vagy a halált! / Aki nem volt elég erős, hogy útra keljen, / újrakeresztelték tulajdon lelke ellen.” Így idézi ezt Rakovszky Zsuzsa Keressenbrochtól, akit gyerekkorában a szüleivel együtt üztek el Münsterből.

A kényszerkereszteléssel újra ott tartottak, ahol a pápisták kiűzése előtt. A megfélemlítetten hallgató kényszerkereszteltekről ugyanúgy föl lehetett tenni józan ésszel, hogy gondolatban, némán, maguk között

ellenséges érzelmeket táplálnak, melyek cselekvéssé válhatnak, ha alkalom adódik rá. A tisztoztatásokkal párhuzamosan erősödött a mindenkire kiterjedő gyanakvás. Matthyson „egyfolytában, magából kikelve becsmérelte a münsterieket, mondván, Rothmant és gazdámát kivéve valamennyien hazugok és képmutatók. Egyes-egyedül az idegenekben bízott.” A számtalan rejtőzködő potenciális ellenséghez számtalan, hozzájuk közel álló besúgó kellett. Kerssenbroch verses krónikája szerint: „Matthyson arra oktatta a népet: / fiúnak az anyját, férjnek a feleséget, / szülőnek gyermekét, feleségnek a férjet, / ha az ellensége Isten ügyének, / s ezt bármelyik szava sejtetni engedi, / kötelessége följelenteni!”

Amikor azonban a püspök seregei megjelentek Münster falai alatt, a terrorizáltak egybeforrtak terrorizálóikkal, a kényszerkereszteltek a kényszerkeresztelőkkel. Mert egyazon várban, egyazon ellenség ostroma alatt álltak. Mindnyájan a városért dolgoztak, szenvedtek, harcoltak és haltak.

Jan Matthyson ennek a harcnak önkéntes vértanúja lett. Ő még valóban a hitéért gyakorolta a hatalmat és nem a hataloméért gyakorolta a hitét. Életével bizonyította, hogy hisz a próféciában, miszerint 1534 húsvétjának vasárnapján az Úr elsöpri az ő ellenségeit prófétája keze által. A próféta tizenkét társával, mint egykoron Gideon, legyőzi az ellenség hadat. Húsvét vasárnapján ki is tört Matthyson az erődített városból tizenkét követőjével. Valamennyit lemészárolták, Matthyson testét földarabolták, a fejét lándzsára tűzték, nemi szervét fölszögezték a város kapujára.

Matthyson halála után Leydeni János lett a város ura. Kihirdette törvényeit, melyek olyan számosak, szigorúak és bonyolultak voltak, hogy megjegyezni sem lehetett őket, nemhogy maradéktalanul betartani. Ily módon gyakorlatilag mindenki büntethetővé és törvényesen megölhetővé vált. Mivel az Úr igaz híveitől tökéletességet követelt, minden törvényszegés főbenjáró, Isten-ellenes bűnnek minősülhetett, és halállal büntethették.

Annak a gondolatnak a jegyében, hogy az új Jeruzsálem az igaz hívők egyenlőségének a hona, ahol nem lehetnek gazdagok és szegények, mindenkitől mindent elvettek. Mindent be kellett szolgáltatni, s az újraelosztást a még Matthyson által, kizárólag az idegenek közül kinevezett diakónusok intézték. Mindenki létfenntartása tőlük függött.

Elrendelték, hogy az egyéb javaiktól már korábban megfosztott polgároknak kivétel nélkül be kell szolgáltatniuk minden „fölösleges” élelmiszerüket és ruházatukat. „A fölösleges javak birtoklása” – prédikálta Duschentur, a Wahrendorfból érkezett próféta – „felfuvalkodottá és kormányozhatatlanná teszi az embereket. Így viszont valamennyien tudni fogják, hogy kinek köszönhetik, ha van mit enniük, és van mit magukra öltetniük a hideg ellen.”

Az új Dávid királynak, a wahrendorfi próféta szavainak megfelelően királylyá koronázott Leydeni Jánosnak köszönhetette, hogy él, aki élt.

Az új király első hadi sikerei után senki nem kételkedett benne, hogy ő Isten akaratából lett az új Jeruzsálem királya, s immár nem volt előtte gát. Fényes udvartartást alakított ki az egyre nagyobb szegénységben élő

városban. Bizalmasait, hű embereit magas rangra emelte. Volt főköstölőja, több lovászmestere, pompás ruhatárának felügyelője stb. stb. Kialakult az elit felvilága. A forradalom vezetőinek nagysága immár életszínvonaluk magasságában fejeződött ki. Amikor Knipperdolling aggályoskodik, mert a városban elterjedt a híre annak, hogy Jan házaseMBER létére bejárogat Lizához, a szolgálóhoz, Bockelson kioktatja: „Úgy beszélsz, mint egy tudatlan, szemellenzős burger vagy pápista szemforgató! Mintha nem tudnád, hogy a magunkfajta ember, aki közvetlen kapcsolatban áll a Mindenhatóval, nem követhet el bűnt! A szabályok csak a közönséges emberekre vonatkoznak, akik törvény híján úgy élnének, mint az állatok! Azt hiszed, Isten nem adta volna tudtomra, ha bűnt követnék el a szolgálóval? Talán nem olvastad a Bibliát? Hány felesége volt Ábrahámnak? Hát Jákobnak? Sőt még ágyasokat is tartottak a feleségeik mellett.”

A törvény felett állás azonban nem lehet nyilvánosan deklarált elv, s ha már a király törvénysértő gyakorlatát nem lehet a nyilvánosság elől elfedni, akkor a törvénysértést kell törvénné tenni.

A puritán városban meghirdették a többnejűséget. A prédikátorok az Ótestamentum alapján hirdették annak üdvös voltát. A többnejűséget különböző élethelyzetekben egyenesen kötelezővé tették, s ebben a puritán vallási és városi hagyománnyal élesen szemben álló gyakorlatban vitték tovább a nők alávetettségeinek, kiszolgáltatottságának hagyományát.

Gyereklányok tömegeit tették aszszonnyá. Jan Bockelson Knipper-

dolling tízéves leányát is sokadik feleségévé erőszakolta.

A forradalom vezető kádereinek az abszurditásba is futniuk kell a vezér után az erkölcsi pénzükért. Mert ha ők nem az igazság élharcosai, akkor csak élbűnösök lehetnek: „De hát gondold meg: ha – még kimondani is szörnyű – Bockelsen hamis próféta, akkor minden, amit eddig tettünk: a bálványok ledöntése, a hitetlenek kiűzése, a javaik elkobzása vagy az árulók megbüntetése – mindez nem Isten akarata volt, hanem közönséges rablás és gyilkosság! Akkor mi nem az új Izrael vagyunk, Isten választott népe, hanem szentségtörők, rablók és gyilkosok!” Ezzel utasította vissza Knipperdolling rokona figyelmeztetését, hogy vonják vissza a többnejűségi törvényt, mert ezt a város lakói már nem fogják eltűrni. Eltűrték.

Nincs az a szörnyűség, amely szörnyeteggé egyszerűsíthetné az elkövetőit. A személyes viszonyoknak, érzelmeknek az a mélyrétege, ahová a történettudomány nem hatol le, a regényíró felségterülete, Jan Bockelson és társai összetett érzelmeket mutatnak és keltének.

A forradalommal, pláne a terrortal nem azonosuló Liza, akit kezdetben úgy használt Jan, mint egy kiszolgáltatott, fogyatékos szolgálót használni szoktak, egy idő után és egy ideig meglátta Janban a társát. Akkor, amikor nemcsak átgázolt rajta, hanem sokáig vele maradt, kölcsönösen élvezhető erotikus játékokba vont be, és mesélt neki a gyerekkoráról, amelyet hozzá hasonlóan Jan is törvénytelen, megvetett magányos gyerekként töltött el, akitől a korabélieket eltiltották. A semmibe vett, kirekesztett Jan lelki önvédelemből, önérzetből fantáziavilágot épített ki egy igazi apával,

aki király valahol, szentekkel és angyalokkal, akik mellette állnak, védik őt. Ez az intenzíven átélt fantáziavilág alakult át prófétai látomásokká. Anyjától, apjától elhagyott, összevert, éheztetett szabóinashoz szállt le nagy fényességben az angyal, aki Isten üzenetét hozta. Azt az üzenetet, hogy vele valakinek, a legnagyobbnak tervei vannak. Olyan nagy tervei, amelyen kicsiny ő az e világi létben. Ezekkel az önérzetfenntartó látomásokkal élte túl Jan az egymásra halmozódó megaláztatásokat.

„Jan olyan megfoghatatlan volt és változékony, mint a füst vagy a hajnali köd: egyik percben szegény gyármoltalan fiúcska, a másikban komisz suhanc, ismét máskor gyöngéd barát, majd meg gonosz zsarnok, aki örömét leli a másik fájdalomban. Így aztán az én érzéseim is percről percre változtak iránta, és ma sem tudnám megmondani, melyik is volt az igazi, ha volt egyáltalán.” Így emlékezik Liza.

A sértő magatartás sérülésből ered. A sértő mögött mindig ott van a sérült.

A gideoni hőstettére készül Matthyson olyan esetlenül üli meg a lovat, hogy a zsoldosok a háta mögött kinevetik. A dárdát megtartani is alig bírja, kétségbeesetten, halálfélelemmel küszködve készül lehetetlen küldetésére. „Mindhiába emlékeztettem rá magamat, hogyan bánt el Matthyson a kováccsal, meg a Szent Lambertben töltött rettenetes éjszakára: újra meg újra azt a sápadt, verejtékező arcot láttam magam előtt, meg azt, ahogy a mennyegzőn sorra csókol valamennyiünket, majd kibotorkál a lakodalmas teremből.”

Amikor a püspök csapatai elfoglalják a várost, iszonyatos mézszárlást rendeznek. Jan, a luxusban tobzódó király igen bátran és önérzetesen vi-

selkedett a püspök börtönében. Amikor a sötét cellában töltött három nap után mosdatlanul, rongyokban, bilincsben a püspök elé vezetik, aki megkérdi tőle, „Hát te meg miféle király vagy? Mire Jan: Hát te meg miféle püspök vagy?”

Knipperdolling nevelt lánya, Anna, akit hozzákényszerítettek Janhoz, akit számára undorító, gyűlöletes dolgokra kényszerített Jan az ágyban, aki Jan, apja és anyja iránti gyűlölettel eltelve szökött el otthonról, a rejtkehelyén egy idő után beleszeret Janba. Hevesen vágyódik rá és arra is, amitől undorodott, ami gyűlöletes volt a számára.

Anna és Liza az események után sok évvel Brugge-ben emlékezik Janra. Lizának ezek az utolsó szavai Janról: „Én soha nem gyűlöltem... Csak elgondolkodom rajta... például, amikor látom, hogy komisz kölykök macskát kínoznak... vagy egy kocsis a lovát üti... hogy vajon kivételesen gonosz szörnyeteg volt-e... vagy ő sem volt rosszabb, mint sokan mások, mint majdnem mindnyájan... csak éppen véletlenül igen magas polcra került, olyan helyre, ahol világosabban megmutatkozhat a bennünk rejlő gonoszság.

Mit tesz az író, amikor a szörnyűségek elkövetőinek szörnyetegségét ily módon feloldja, egy ellentmondásos egész részévé kicsinyíti? Mivel ezt anélkül teszi, hogy a szörnyűségeket bagatellizálná (elterjedt, de ostoba szóval relativizálná), arra a következtetésre vezet az olvasót, hogy a kivételes szörnyűségek elkövetéséhez nem kell kivételes szörnyetegnek lenni. Csak kivételes helyzetben kell lenni.

És ez fölöttébb ijesztő konklúzió. Rólad szól a mese, olvasó. Te is lehetsz szörnyeteg.

Az átmeneti ember

Grósz Károly neve az elmúlt harmincegynéhány évben felnőtt nemzedékek számára szinte ismeretlen. Szerepe, helye a 20. századi magyar történelemben már most láthatóan is ott lesz valahol, ahol mondjuk Esterházy Móricé, Berinkey Dénesé, Fridrich Istváné, Huszár Károlyé vagy Dinnyés Lajosé, akikről csak kortársaik, illetve a korszakaik iránt mélyebben érdeklődők tudtak, tudnak. Medgyesi Konstantin szegedi történész régebben kutatja Grósz Károly életét, munkásságát. Könyvének témája nem a teljes életút, hanem annak legfontosabb és egyúttal a múlt század nyolcvanas évei közepének is érdekes epizódja, Kádár János és Grósz Károly viszonya, Grósz szerepe Kádár hatalomból való kiszorításában, alkalmassága a részben maga vállalta utód szerepének betöltésére.

A mű címe, *Apagyilkosság* bármennyire metaforának tekinti is a szerző, és bármennyire megfelel is a blikkfangosság szándékának, nem fedi a tényeket, de a könyvben olvashatókat sem. Nyilvánvaló, Kádárt a nyolcvanas évek közepén, túl hetvenedik évén, foglalkoztatta, hogy kire hagyja az országot. A nála közel húsz évvel fiatalabb Gorbacsov hatalomra kerülése (1985), a Szovjetunióban kezdődő változások is exponálták a feladatot. Medgyesi a fogadott fiú keresése és megtalálása szavak alatt írja le a helyzetet, Grósz felemelkedésének közvetlen előzményeit. Valójában azonban Kádár számára nyilvánvalóan pragmatikus, nem pedig érzelmi kérdés volt az utód kijelölése, az

önmagáról alkotott képnek sem felelt volna meg, hogy családi jellegű emócióval tekintsen a hatalom szándéka szerint részleges, fokozatos átadására. A könyvből is kitetszik, az apa-fiú párhuzam Grósz Kádárhoz való viszonyára sem illik, noha életművéért nyilvánvalóan őszintén tisztelte Kádárt. Az *Apagyilkosság* pedig nemcsak az apa-fiú hasonlítás alkalmatlansága miatt, hanem azért sem helytálló, mert Grósz célja Kádár hatalomból történő kiszorításával nem a leszámolás volt, tágabban értelmezve, nem kívánta lecserélni az addigi rendszert. Céljának azt tekintette, hogy az utóbbit, megőrzése érdekében a megváltozott viszonyokhoz igazítsa, abban a hitben, hogy a szükséges változások akadályai a korrallal lépést tartani már nem képes Kádár és kortársai pozíciója.

A szaporodó, primeren gazdaságinak tetsző, de egyre nyilvánvalóbban a rendszer alapjait elérő bajok, országirányítási gondok közepette Grósz Károly 1987-es miniszterelnöki kinevezése, ahogy Medgyesi pontosan írja le, Kádár változatlan hatalmát mutatta, legfeljebb korlátozott politikai mozgást jelzett. A tizenkét évig a kormányfői posztot betöltő Lázár György után a pártapparátusból kikerülő, gazdasági feladatokat soha el nem látó, a hasonló státuszúakra használt kifejezéssel „általános elvtárs” kapta az új megbízást. Kádár nyilvánvalóan kipróbálni kívánta Grószot, hogy alkalmasnak mutatkozik-e a párt vezetésére, a majdani utód posztjára. Természetesen ekkor

sem neki, sem Gróznak nem jutott eszébe, hogy az új miniszterelnök alig egy év múlva, Kádár szándékától függetlenül, a párt főtitkára lesz. Mint ahogy ekkor, 1987 májusában egyikük fejében sem fordulhatott meg, hogy Kádár addigi posztjának örököse a két és fél évvel később megszűnő MSZMP csődgondnoka, utolsó vezetője lesz.

A szerző többször is említi, hogy Grósz a közvélekedés a keményvonalasok közé sorolta, ahogy egy helyen fogalmaz: markánsan balos, „revizionistafaló” imázssal rendelkezett. A könyv azonban adós marad azzal, hogy ez a vélekedés milyen ismeretekre, tényekre támaszkodott. Tevékenységéről azonkívül, hogy mikor milyen posztot töltött be korábban, ebben az értelemben semmi érdemi nem derül ki, holott hírét nyilván a Magyar Rádiónál és Televíziónál a hatvanas években betöltött párttitkárság, az 1974-ben, az ellenreform idején kezdődő MSZMP agitprop osztályvezetői poszt, majd a borsodi, utóbb budapesti pártvezetői munka alapozta meg.

A könyv világossá teszi, hogy Grósz rendkívül magabiztosan és dinamikusan látott munkához, valami olyasféle hitben, hogy ő érti az idők szavát, szemben a rutinba beleragadt, óvatoskodó, idősödő vezetői garnitúrával. A róla alkotott képtől eltérően kinevezése után így sok mindent elfogadott a meglévő politikai rendszeren belül megvalósíthatónak látott gazdasági szakértői javaslatokból, ennyiben akár reformernek is nevezhető. Az olvasó számára a legegyszerűbb azal leírni fokozatosan kialakuló elképzelését, hogy az leginkább Kína mai berendezkedéséhez hasonlítható, amennyiben a politikai hatalom addigi, párt általi kézbentartása, az

egypártrendszer, a szabadságjogok szigorú korlátozása mellett, a (részleges) privatizálással kiépülő piacgazdaság megteremthetőségét vizionálta. Hogy ennek milyen realitása volt a hazai viszonyok ismeretében, arra itt nem érdemes kitérni. 1988 májusáig hihette, hogy munkájának legfőbb akadályát Kádár és kortársai óvatossága, doktrinerségük jelenti, hiszen a gorbacsovi szovjet vezetés már érzékelhetően lazán fogta a gyepelőt. Amikor az 1988. májusi pártértekezleten Kádárt és társait sikeresen leváltották, és Grósz megkapta Kádár addigi posztját is, fokozatosan szembesült azzal, hogy így sem jut előbbre, sőt megnövekedett felelőssége még nyilvánvalóbbá tette kudarcait, tévedéseit. 1989 közepére – írja Medgyesi – Grósz politikai értelemben bukott ember, elvesztette az őt felemelő, számára támaszt jelentő Kádárt, politikai tekintélyét és a rendszerbe vetett, korábban rendíthetetlennek tűnő hitét is.

A könyvben jócskán esik szó az új pártfőtitkár részben önhittségből fakadó baklövéseiről, kezdeti aktivitásának elapadásáról. Kitűnik, hogy az 1956 utáni megtorlások árnya nemcsak Kádárnál játszott meghatározó szerepet élete utolsó időszakában, elméjének elborulásában, de a fokozatos, kényszerű retirálások Grósz hitelet is kikezdték. Az olvasó betekintést kap az MSZMP vezetőinek a Kádár utáni időszakra tekintő rivalizálásába is. Bár nincs kimondva, de eléggé világossá válik, hogy a párthierarchiában korábban Grószhoz nagyjából hasonló pozíciójú nemzedéktársai soha nem fogadták el őt elődjéhez hasonló tekintélyű felettesüknek.

Annak ellenére, hogy Medgyesi tételesen erre sem tér ki, összeállhat a

kép: a rendszer bukásának oka nem Kádár félreállítása vagy az 1956 utáni koncepciós perek, kivégzések felszínre kerülése, esetleg Grósz képességének korlátjai voltak, hanem az addigi berendezkedés Nyugattal szembeni versenyképtelensége, ennek részeként az, hogy a gorbacsovi Szovjetunió „elengedte” az addigi szatellitországokat.

Medgyesi műve a 2021 elején alakult Open Books Kiadó, Majtényi György és Ungváry Krisztián szerkesztette, *Befejezetlen múlt* című, szándéka szerint a közelmúlt magyar történelméről szóló nyílt, őszinte beszédet és vitát biztosító sorozat második köteteként jelent meg. Hasonlóan az előző munkához, Majtényi Györgynek a vadászat magyar kommunista rendszerben betöltött szerepéről írt könyvéhez, ez a mű is a tudományos jelleg és az ismeretterjesztés határán egyensúlyoz. (A sorozat harmadik darabja, Ungváry Krisztián Horthy 1944-es kiugrási próbálkozásáról szóló munkája némileg más karakterű.) Az állítások, tények forrását Medgyesi, nyilván az olvasmányosság érdekében, nem pontos, számozott jegyzetekben, hanem fejezetenként, azon belül szűkebb témák bontásában adja meg. Nagy méretű betűkkel, pirossal nyomtatott kiemelések ismétlik meg, szinte minden oldalpáron, amit az adott helyen fontosnak tart a szerző.

Egy ilyen jellegű munkánál nehéz pontosan eltalálni azt az ismeretszintet, amelyhez igazodva magyarázó jegyzetek szükségesek (itt úgynevezett keretes írások formájában). Nem feltétlen indokolt kis szócikkeket írni mondjuk Havasi Ferencről, Pozsgay Imréről, a Szabad Európa Rádióról stb., de nem is kifogásolható az eljárás. Ha viszont ez az etalon, akkor

máshol hiányzik a magyarázat, így például nem feltétlen tudja az olvasó, ki volt Pol Pot, akiről „a komócsini vezetés túlzott balossága miatt” Csongrád megyét gúnyosan elnevezték. Nagyobb gond, amit az iménti idézetben a „túlzott balosság” kifejezés jelez. Hogy értendő a „túlzott”? Kihez, mihez képest, mi az éppen megfelelő balosság? A „túlzott balosság”, máshol csak szimplán „balosság” kifejezés egyszerűen nem helyénvaló a keménykezűség szinonimájaként. Más fogalmakra is áll, hogy Medgyesi nem tisztázza a jelentésüket, például hogy mit ért pontosan kádárizmuson vagy reformerségen. A kádárizmus értelmezésének hiánya már csak azért is szembeötlő, mert a könyv hátsó borítójának ajánlószövege kiemeli: „Mindmáig vitatott, hogy a kádárizmust és a kádáristákat háttérbe szorító 1988-as pártértekezleten »az apa« szerepét betöltő Kádár János ellen fordult-e »a fogadott fiú« [...]” Kádár 1956 novemberében sorsdöntő tárgyalást folytatott Moszkvában a létrejövő kádárista rezsimről – írja Medgyesi. De az 1956-os kádárizmus, ha egyáltalán volt ilyen, nyilvánvalóan nem azonos az imént említett 1988-assal, mint ahogy az 1968-assal vagy a hetvenes évekével sem. Medgyesi persze tudja és le is írja, hogy az idők során a rendszer jellege változott, mégis, az „örök”, változatlan kádárizmusnak, az 1956-tól 1989-ig tartó korszak egyneműségének látszatát teremti meg a kifejezés visszatérő, pontos értelmezés nélküli használata. A kötetet gazdagító számos fénykép azzal erősít rá erre, hogy a fotók alatt csak kivételes esetben szerepelnek évszámok, mintha a harmincéves korszakon belül érdektelen lenne a pontos dátum. Nem segít a kádáriz-

mus mibenlétének megvilágításában az olyan homályos szöveg sem, amit Grószról olvashatunk: „kommunikációs habitusa, tapasztalata, rutinja emelte ki a kádári közéleti hétköznapi világából [...] de mindenkorai véleménye nem terjedt túl a homo kadicus magatartásmintán.” Nincs „homo kadicus” keretes írás, márpedig ki az, akinek evidens, hogy mi jellemzi ezt az embertípust, de el kell mondani neki, hogy ki volt például Pozsgay Imre vagy Nyers Rezső? Egyébként a kifejezést az évszázados beidegződések zsigerekben továbbélő mentalitására épülő, a Kádár-korszakban kialakult kisemberi magatartásra szokás alkalmazni, így, hogy ez mit jelent a párthierarchia felsőbb régióiban mozgó Grósz esetében, homályban marad.

Medgyesi könyve tehát messze nem hibátlan munka, de Kádár és Grósz viszonyának középpontba állítása ügyes választás egy korszak megismeréséhez, már csak azért is, mert más egykori állampárti, hatalmi szereplők (Pozsgay, Nyers Rezső, Németh Miklós, Horn Gyula stb.) mellett Grósz személye majdnem feledésbe merült. A felvonultatott tényanyag, a visszafogott, tárgyilagos hangú interpretáció akár az időszak átélőinek, akár az azóta felnőtt érdeklődőnek számos érdekes, új információt adhat.

Medgyesi Konstantin: Apagyilkosság. Kádár János és Grósz Károly küzdelme. Budapest, 2022, Open Books. 254 oldal, 5999 forint.

Csepeli György

A beszéd nyitja

A moziba beülve az első negyed-órában csak bégetést és dadogást hallunk. Ádám, a dadogó juhászfiú tereli a fegyelmetlenül csellengő, bégető juhokat. A kezdeti hangzavarból azonban lassan kiemelkednek az emberi szavak. Időbe telik, míg megértjük, hogy Ádám beszédében nem a szavak fontosak, hanem maga a tény, hogy beszél. Heidegger írja lételméleti könyvében, hogy a nyelv fundamentuma ugyan a beszéd, de több, mint az agy idegsejtjeinek sajátos működése, mert a beszéd együttlét, melyben feltárul a beszélőt és az őt meghallót összekötő jelenvaló lét. Heidegger azt írja, hogy „mások be-

szédének kifejezett hallgatásában is mindenekelőtt a kimondottat értjük meg, pontosabban már kezdettől fogva a másikkal együtt annál a létezőnél vagyunk, amelyről szó van. Mindenekelőtt nem a hangokat halljuk, amelyeket a másik kiejt. Még ott is, ahol a beszéd elmosódott vagy a nyelve idegen, mindenekelőtt értelmetlen szavakat, nem pedig hangnemek sokféleségét halljuk.” A juhok bégetését nem értjük. A rendező azonban eléri, hogy Ádám dadogó, alig-alig érthetően kimondott szavait meghallva a szólás és a hallás egységében ne csak a film 104 percig tartó játékidéjében legyünk együtt

Ádámmal, hanem azt érezzük, hogy mindig is láttuk, hallottuk őt, s ezen keresztül eljussunk a léthez, amit a szavak magukban rejtnek.

Az észak-magyarországi perifériáról kitörni vágyó rapper üstököshöz hasonló pályát bemutató filmjében a fiatal magyar filmrendező, Bernáth Szilárd tektonikus lelki és társadalmi erők mozgását hozza érzéki közelségbe, amiben nagyszerű partnerre lelt főszereplőjében, Vilmányi Benettben. A látszólag egyszerű, lineárisan építkező film valójában jól kigondolt, gondosan szerkesztett, egymásra rétegzett szerkezeti részekből áll, melyekben előre jutva érkezünk el a végig, ahonnan visszatekintve a történet mélyén lévő örvények a maguk teljességében megnyílnak.

Vilmányi Benett döbbenetes alakítása kellett ahhoz, hogy a vetítőtávon látható és hallható Ádám és a nézőtérén ülő néző között aktualizálódjon az együttlét, melyben feltárul a jelenlét valósága, ahonnan a szavak szünni nem akaró áramban jönnek. A dadogó fiú szerepét élethűen alakítva, Vilmányi viszi a legnehezebb terhet, de sehova nem jutott volna, ha nincsenek tökéletes partnerei. A rendőrmezbe bújtatott Thuróczy Szabolcs játssza az alkoholizmusából szektába menekülő apát, aki magányának megtörését a Szandtner Anna által alakított idegen nőtől várna, persze hiába. Onofer László önmagát játssza, ő Csala Dor, Ádám menedzsere és spiritus rectora a hírnévhez vezető úton.

A dadogó beszéd révén feltáruló jelenvalóság Észak-Magyarország Borsod-Abaúj-Zemplén néven ismert, legújabbán vármegyeként címzett térségének társadalma, amelyet

a kívülálló a vonatkozó szociológiai leírások alapján a rendszerváltozás nyomán bekövetkezett egzisztenciális katasztrófák állatorvosi lovaként ismernek. Bernáth Szilárd rendező érdeme, hogy a filmje által teremtett együttes jelenvalólétben lehetlenné válik a kívülállás, a néző mindig ott van, ahol az egyéni traumák zajlanak, melyek mögött, mint a viharban a távoli dörgés, ott van az eredendő, nagy trauma, a hajdan virágzó bányák, kohók, vasipari üzemek eltűnése, a fölöslegessé válás elviselhetetlensége, a peremre szorulás. kilátástalansága.

Ádám, a Larry művésznévén futó rapper születőfélben lévő karrierjének ösztönzője a menekülés, a szabadulás lehetősége. A reményt egy országosan ismert, népszerű tehetségkutató versenyen való részvétel kínálja. A verseny szponzora a rendszerváltozás okozta ezer sebből vérző térség egyetlen sikerágazata, országos és nemzetközi hírnevet kivívott energiával termelője és dobozolója.

A tehetségkutató verseny döntőjéig vezető, önmagában is érdekes úton sorra látjuk a főhős dadogó beszéde által kinyitott színtereket, melyek egészéből felépül Larry életének valósága. Mindjárt a kezdet sokatmondó. Ádám balesetet okoz, egy másik autóban autójával nekimenve kárt tesz, de az eltört alkatrészt pótló új alkatrésze nincs elég pénze. A türelmetlen kárvallott sürgeti a megoldást, melyet végül a lopás hoz meg. A lopás jelenetét kalandfilmhez méltóan bravúrosan oldotta meg a rendező.

Ádám apja farmot szeretne, ki is néz egy üresen álló házat a hozzá tartozó nagy telekkel, de az ingatlan

megszerzéséhez pénz kell. Apa és fia együtt mennek el a hitelek megszerzésében járatos szakemberhez, aki éppen olyan tolvaj, mint azok, akik Ádámnak segítettek az alkatrész megszerzésében, de ezúttal a törvény az ő oldalán áll. A bankhitel meg is lesz, de addigra Ádám már a saját útját járja, ahol nincsenek juhok, nincs farm. Feledhetetlen az apát alkoholizmusából kigyógyító szekta istentisztelete. A saját magát alakító lelkész valódi híveinek körében Jézus jelenlétében békefogadalmat tetet a dadogó fiúval és apjával. Nem csalás, nem ámitás, az ige a szemünk előtt testté lőn. A fiú és az apa kapcsolatáról mindent elmond a futballjelenet, melyben az apa férfiasságpróba alá veti futballozni rest fiát. Thuróczy Szabolcs pszichológiailag elképesztően hiteles alakításában az apa egyszerre szereti és ugyanakkor gyűlöli fiát, látjuk rajta, hogy nem érti az életet, melyet ő indított el, szeretné uralni, de érzi, hogy kisiklik a markából. Ádámot a dadogva kimondott szavak viszik kifelé a térből, ahova apja szeretné bezárni. Ádám mentora a valóságos életből vett Csala Do, személyi igazolványban bejegyzett neve szerint Onofer László. A magát egy interjúban önironikusan „kazincbarcikai panelpatkánynak” nevező rapper húzza-vonzza Ádámot a hírnév felé vezető úton, elővarázsolva belőle Larryt, aki a film végén a tehetségkutató verseny zsűrijét elkápráztatja a lelkéből kiszakított szavakkal.

De közben apa és fia között még lejátszódik egy ókori görög mintát idéző dráma. Ádámmal kikezd apja élettársa, aki nem tud ellenállni a fiútest természetétől adott szépségből áradó vonzásnak. A borsodi

Phaedra sikeresebb lesz, mint eredetije volt egykor Athénban. Ádám-Hippolütosz Kazincbarcikán megadja magát leendő mostohaanyja lebírhatatlan vágyának. A tiltott, ugyanakkor vágyott szexuális kapcsolat feszültsége pszichológiai erőt ad a Larry bőrébe bújt Ádámnak, akinek a lázadása ezáltal totális lesz. Tette örökre kiszakítja apja fogságából, szabadon indulhat el a maga választotta úton. A Miskolc-Budapest intercity egyik kocsiján látható graffiti Larry nevét hordozza, kijelölve az Ádám előtt álló utat.

Larry szenvedve szerzett szabadsága a borsodi társadalom legszabadabb tagjaiként bemutatott roma/cigány közösségének tükre. A filmben a roma élet szabadsága minden romanticizálás és stilizálás nélkül jelenik meg, ami nyilván beleütközik a többség által érvényesnek tartott normákba, melyek ellen Larry lázad.

A vonat beér a budapesti Keleti pályaudvarra. Hőseink onnan az A38-as hajóhoz mennek, mely a Petőfi híd budai hídfőjénél vesztegel, sehova se megy. A hajó lenti nagy termében fellépő Larry produkciója megdöbbeníti a tehetségkutató zsűrijének tagjait, akikről a produkció után adott értékeléseik alapján a néző nem tudja eldönteni, hogy önmagukat parodizálják, vagy a valóságban is ugyanolyan nagyképűek, fontoskodók, fecsegők, mint ahogyan a filmben látjuk és halljuk őket.

Larrynek sikere volt, de a siker nem elég ahhoz, hogy megnyerje az első díjat és az azzal járó jutalmakat. Csala Do és Larry a film végén csalódottan utaznak vissza szűkebb pátriájukba, de tudják, s a néző is tudja, hogy Larry útja nem ért vé-

get. Amint Larry elkezdzi zenére ki-
mondani szavait, a dadogás elmúlik.
A hajó mélyén teljesített produkció
önmagában is megállt volna. Mint
végső jelenet, visszamenőleg értel-
mezi az egész filmet, mintha annak
minden korábbi jelenete egy-egy ál-
lomása lett volna a film végén hal-
lott szilaj monológhoz vezető útnak.
A monoton, olykor fülsértő zenére
mondott lázadó és lázító szavak, ha
díjat nem is fialtak, fölkerülnek a

YouTube-ra, ahol a sikert a megte-
kintők számával mérik. Nem kétsé-
ges, hogy a rapper karrierje a hajón
visszavonhatatlanul elkezdődött, de
nem tudjuk, mi lesz a vége.

Larry. Magyar filmdráma, 2022. Rendező:
Bernáth Szilárd. Foratókönyv: **Bernáth
Szilárd, Nagy V. Gergő**. Operatőr: **Hartung
Dávid**. Szereplők: **Vilmányi Benett, Thu-
róczy Szabolcs, Szandtner Anna, Onofer
László**.

P. Szűcs Julianna

Szegény, csúf, szép hazáM

102

A végeredménnyel kezdem. Buk-
ta Imre mára nagy művész lett, az
egyik legérdekesebb, legtechniká-
sabb és gondolataiban a leggazda-
gabb magyar kortárs mesterré fejlő-
dött. A szó jó értelmében sztár lett.
Már amennyiben hazai körülmények
között és a képzőművészet világá-
ban egyáltalán sztárrá válhat vala-
ki. Korábban néha vergődött, olykor
kallódott – bár 1998-ban monográ-
fiát írt róla Bán András és Novotny
Tihamér, de sokáig mégsem ütötte
át a plafont. Az új időszakítás nagy
műcsarnoki kiállításával kezdődött
(2012), folytatódott a Kieselbach
Galéria kitüntetett figyelmet keltett
tárlatával (2019), valamint betelje-
sedett most, a Godot Galériában ren-
dezett és zömében az utóbbi három
év termését felvonultató születésna-
pi (70!) óriásbemutatóval. (Az em-
lített elsőt és a harmadikat Gulyás
Gábor kurálta, a mai kultúrpolitika
kakukktója, egy minőségi és jobb-

oldali esztéta-muzeológus, akinek
jó évtizeddel ezelőtt még a Múcsar-
nokból is sikerült emberarcú intéz-
ményt kreálnia. Meg is kapta érte a
magáét. Ahogy megkapta Debrecen-
ben is és Szentendrén is, de ez most
mellékszál.)

Amit Buktáról a legfontosabb tud-
ni, hogy úgy járkál át performanszból
installációba, fotóból akvarellbe,
objektből tradicionális festménybe,
mintha e határátlépések a világ és
a szakirodalom legtermészetesebb
mozgásformái volnának, és mintha
ez máshol, máskor, másoknak nem
okozott volna gyötrelmes töréseket,
de legalább hasfájásokat. Így dolgo-
zott régebben is, most is. Bár mosta-
nában többet fest és kevesebbet ins-
tallál, de lazán kezelt technikáján
éreződik, hogy a sorrend bármikor
megfordulhat. Teheti, mert ezeket
a kánonokat, noha jól ismeri, sosem
vette egész komolyan. Igaz, nem is
verték belé a Képzőművészeti Főis-

kolán, merthogy nem azt látogatta. (Ellenben hatással volt rá Erdély Miklós, a magyar nonkonform művészet megkerülhetetlen alakja, sőt Joseph Beuys, a nagy nemzetközi ősmester is, annak minden ideológiai és életformát befolyásoló következményével együtt.) Van neki rendes világgépe: nem mindegy, hogy azt milyen materiából mutatja fel? Bádogból, ocsúból, fából (ezt az anyagot tiszteli leginkább) vagy éppen papírra dobott akvarellből, szénből, színes ceruzából? Esetleg MDF-táblán kollázssal, montázssal, vésővel variált olajjal keni föl a kompozíciót, vagy csak fotót használ, néha videót? (Akrillal nem találkoztam. Az az anyag mintha Bukta számára túlságosan galériaízű és középosztálybarát volna.)

Minden materiában otthonos, de nem érzi otthonosan magát minden közegben. Ha hinni lehet a mesterrel készített legjobb önéletrajzi interjúnak (Nagy József írta a *24.hu*-nak, még 2019. március 15-én), világnézete plebejus és nem polgári, lokálpatrióta és nem globalista, inkább keleties, mint nyugatias. Teljesítményének „ideológiai üzenetei” tehát éppen annyira NER-kompatibiliseknek látszanak, mint a teremsorok sötétbokszaiban vetített és a műveket magyarázó videócelebek többségének szavai. Például Keserü Kataliné és Korniss Péteré, Sebestyén Mártáé és Krasznahorkai Lászlóé. Ők leginkább Bukta vidéki magyarság tudatáról és a szakralitáshoz kapcsolódó speciális viszonyáról értekeznek, meg hogy az itteni földön érdemi elmozdulás a mentalitásban, az anyagokban, a „rendszerekben” soha nem történt. Sem a feudális, sem a

kapitalista, sem a létező szocialista, sem az „illiberális” demokrácia korában. „Ez az a ház, ahol semmi se változik” – ahogy a nóta szövegében, mert „aki szegény, az a legszegényebb” – ezt persze már egy másik nagyság írta még régebben. Mert minden így marad, mindörökké, ámen. Illetve van, ami múlik. Mert „a víz szalad, csak a kő marad”.

Bocsánat a Buktához stílusban nagyon illő blaszfémia miatt, de Bródy sorai éppen annyira feltolulnak itt, mint József Attiláé, és József Attila sem tünteti el a Wass Albert-féle klapancia kísértetét. Így együtt, ebben a heterokatyvaszban dagonyázik a tartalom felszíne, amely első pillantásra mintha rendszerkonform volna, és mintha a szavazóbázis legbelsejét, a Fidesz-tudatú nép tapasztalati élményét mutatná fel. Ez a szerzői intenció része. De az, hogy Bukta Imre ezt az Örök, Bús Romhalmazt mi módon fejezi ki, más lapra tartozik, abban már szofisztikált csavar van. „Hogyan”-ja maga a „realizmus diadala”, a „művészet csodája”, a „minőség forradalma”, mert a művek a fennálló viszonyokkal koránt sincsenek lojális viszonyban. (Persze függ a befogadótól, én így látom. Három jelző és egy birtokosrag segít a titokfejtésben.)

Szegény. A kiállítás első tételének címe *Kertek alja*, itt sejlik fel először a művész szülőhelye és újraválasztott telephelye, a mezőszemerei milió. (Lehet ebben a településben valami karizmatikus kisugárzás, ha az őshonos Buktán kívül még az excentrikus Wahorn András is idejött lakni, ráadásul mindketten a túlkonzolidált Szentendréről vágytak ide, a Békés és Heves, Eger és a Tisza-tó között félétra vetett – amúgy nagy

múltú – községbe.) „Liliomkoszorú szelíd illata száll” – hirdeti a vasból hegesztett betűkkel a hasonló módon szerkesztett kapu tetején a kiállítás nyitóműve. De liliom sehol, szelídség a holdban, illat pláne. Minden ócska rajta: a sárga festék, a durva varrat, a talált holmikkból gányolt szerkezet. Pénzbe nem nagyon kerülhetett: guberált az anyag, fusi a munka, a mustrák meg éppen olyanok, mint a szomszédé, napsugarakat utánoznak, mert ennyi idillre szokta futni a legkisebb egzisztenciáknak. Illetve majdnem. A fémrudak közé Bukta beleferrasztotta azt a két dolgot, ami neki fontos, talán még a sugaraknál is fontosabb, ezért szimbólum gyanánt éppen itt, a bejáratnál mutatta őket föl. Az ételt hordó lábost, amelynek alja nincs, és a töviskoszorút, amelyből hiányzik a Krisztusfej. Üres az edény, üres a szenvedés. A testtől és a lélektől egyaránt megfosztotta őket a szegénység, mert eltűnt a lényeg: valószínűleg kilopták. Csak az ínség maradt.

És a kultúrhalál. A vaskapu mögött képciklus: mezőszemerei utcák, kertek, gyanúsán tetszetősre festve. A hideg színekkel különösen tud bánni Bukta, lazúrosan mozgatja ecsetjét, akár egy modern Veronese, amikor színjátészó selymet fest, és transzparensten fénylő kéket használ, mint Barnett Newman, amikor neoncsövekből szerkeszti szadiszti-kus kompozícióit. Ezek az angyali-pokoli azúr árnyalatok arra valók, hogy hűvös közönnyel felmutathassanak egy botrányt, amely éppen attól botrány, hogy olyan természetesnek hat. A belvíz szigetelésére, az asztal megtámasztására, a vetemények kijelölt helyére ugyanis nem téglát, homokzsákokat, göngyöle-

get használtak az ottaniak – ezt a helyzetet ábrázolják a festmények –, hanem inkább nyomtatott, bekötött, vastag könyveket. A könyvek pedig minden kímélet, tekintélytiszteltet vagy szégyenérzet nélkül kerültek patakpartra, földre, bútor alá, kerepezik a pocsolókat, mállanak a sárban, trágyázzák a zöltséget. Jobb, mintha elégetnék őket, mert fából vették, fává lesznek. Ezt diktálta a praktikus józan ész, és ezt ábrázolják a szép képek. A városban ideoda tologatják, díszletnek használják, leárazzák a könyveket. Néha, ritkán, trezorba zárják, árverezik, ünneplik. Még nem mernek vele se fűteni, se hűteni. Mezőszemerét ennél őszintébb, jövőtudatosabb emberek lakják. Ezeket a könyveket a Kádár-korban méltányos áron, előfizetés útján, népművelők közreműködésével milliószám hintették szét vidéken, mert nem foszlott szét még a remény, hogy „ha majd a szellem napvilága ragyog minden ház ablakán”, akkor elviselhető lehet nem csak a szocializmus, de tán még Magyarország is. Most már az illúzió is elveszett.

(Könyvügyben amúgy a mester véleménye talányos és lesújtó. Innen kimaradt, de aki látta, nem felejté a 2017-es objektjét, a *Sátán a könyvtárban* című munkáját. Sok apró polc minikötettel, az egész mintha „csupa báj babaház” lenne. De nem véletlenül trónol az utolsó előtti deszkán egy vörös heréjű istenfajzat, mert nyilván sejt valamit az egész tudásreprezentáció bűnös és talmi természetéről. Joggal írta Bukta eszközeiről az író-barát Borbély Szilárd, hogy „munkáiban a jelentésteremtésnek leginkább három költői alakzatával él: az ismétlés, az idézés

és a kicsinyítés technikájával.” Ott, azon a babakönyvespolcon még minden együtt volt.)

Idén a Bukta-könyvtárban már nincs miniatűr, nincs repetíció, nincs allúzió. Csak plein air van. A könyvhalál olyan befejezett tényé vált, amelyet egyszerre idézett elő a szellemi szegénység és az ipari gazdagodás (*Belvív a kertek alatt, Picasso az udvarban, A világirodalom remekei*), és amelyet vagy levált a Gutenberg-galaxis felett diadalmaskodó gépi civilizáció, azaz a Felhő, vagy az egész feledésbe megy. Meg a levesbe.

Csúnya. A választék nagy. A *Krumplievők* mosolytalan családtagjainál csak bútoraik otthontalanabak: falak nélkül, a szabad ég alatt viselik a fölöslegessé vált nippjeiket. Egerfarmos *Elhagyott végállomásán* az indóház hulló vakolatának méltó riválisa a felbomlott körletrend. A *Hátsó udvar* lomtalanításra vár, igazi gubera-öröm: ipari hulladékot és gyűrött szentképet szemetel a sokféle múlt. Általuk nyer új aktualitást Fejes Endre *Rozsdatemetője* vagy a témájában megidézett Van Gogh-festmény, mint irodalmi és képzőművészeti előzmény, hiszen – így láttatja Bukta – a tárgyi világot, a természeti környezetet, az életminőséget szétroncsoló reménytelen hétköznapok nem csak a 19. és 20. század élményei. Mezőszemerétől Detroit alsóig mindent belep a kvász, az ízléshiányból, tehetetlenségből, alávetettségből kikevert heteronóm kéreg. (Bár az utóbbiról láttam mostanában egy fotókiállítást: egész szépen kikupálták a hírhedett várost. Talán ha Bukta és a község lakta sok-sok Bukta egyszer kezébe venné a települést, ebből is ki lehetne hozni valamit. A mester valami ilyesmit

nyilatkozott egyszer.)

De nem is ezek a szomorú – sokszor fotó háttérű – festői megfigyelések, még csak nem is a komikumba forduló vallásos giccsek a rútság igazi hordozói. Az utóbbiból is van néhány átirat a Godot-ban: lourdes-i Madonnától Jézus szívéen át a vasalódeszkán mobilizált keresztstigmáig. (In hoc signo vinces – e jelben győzni fogsz – legalább a háztartás körül). Bukta gyöngéd szeretettel, sőt, némi nosztalgiával veszi védelmébe a megalázottak és megszmóritottak félig népies, félig pop artos hitkereső dokumentumait a *Mikor jön le az égből Krisztus?* cím alá csoportosított műegyüttesben. Az igazi csúfság üzenetét nem is az ál- vagy naiv vagy álnaiv szakralitás továbbítja, hanem egy formás videóklip, egy műhirdetés. Hozzá képest e félperiféria ízlésének ötven árnyalata maga a versailles-i Tükör Galéria.

Az I-kapa vagy *Okos kapa* „reklámról”, és benne egy szereplőpárosról, különösen a remek Misurák Tünde által elmondott, vérfagyasztóan negédes vigéckedő marketing-szövegéről érdemes itt megemlékezni. A tévéshopok modorában előadott dialóg és az értelmetlen digitalizációval bővített ősi eszköz több mint kórkritika. (Ez a témája *A romantika a legjobb üzlet?* című műcsoportnak.) Benne van a „nehogy má’ hülyének nézzél” vagánykodó mentalitása, de a gépromboló düh is jól kitapintható. Ilyen hangulatban szokták ha nem is a kapát, de a kaszát kiegyenesíteni. Okosan. Mert milyen világ az, amelyben palira lehet venni a nehéz munkától esetleg szabadulni vágyó földművelőt, és amelyben a csúcstechnológia hamis ígéretével ki lehet szűrni egy ezer-

szer bevált szerszám „haladásban hívó” gazdájának a szemét?

Hát ilyen – fejezi ki Bukta, amint szemlét tart a reklámoktól, a plázák-tól, az egész fogyasztói társadalomtól elvárásolt és megfélemlített, fáradt és túlsúlyos emberein, a kozmetikust soha, fogorvost is alig látó derék aszszonyain, a körforgalomban toporgó tehenein és a jégen billegő bárányain. (Ezt mutatja be a *Megöregszünk mind* című alfejezet.) Itt-ott feltűnik egy-egy parabolaantenna, mint a „világvevés” garanciája, néhol előkerül egy-egy elektromos láncfűrész, mint a fagyilkolás tutibiztos eszköze. A nyugdíjasok kezében tablet, a háztetőn napelemek, probléma egy szál se. Tánc is van néha, és égő lampionok a murik után. (*Szülinapi parti az öregotthonban, A buli vége*) Szomorúan csúnya itt a vasárnap meg a hétfő, meg a kedd, valamint a hét összes többi napja.

Szép. A fentebb vázolt témaválasztás tehát *civilizációkritikai* szándékot tükröz. A kritikai magatartás kidolgozását Bukta persze nem most kezdte, csak régebben, úgy negyvenharminc évvel ezelőtt a célpont még más volt. Akkor leginkább *rendszerkritikát* művelt, mint ahogy a szentendreiektől a Pécsi Műhelyig, a boglári tárlatoktól a kecskeméti szimpozionokig minden félárnyékban tartott művészeti teljesítmény errefelé vette az irányt.

Amikor először találkoztam műveivel, az 1980-ban bemutatott *Villanypásztor* installációval és az 1981-es *Munkás-paraszt bicska* című objektivel, ezekkel a hazai undergroundba harmonikusan beleilleszkedő, ironikus, szubverzív és a hivatalos művészeti szcénát hevesen elutasító alkotásokkal, akkor kétsé-

gem se lehetett, hogy ki és mi volt a mondanivaló címzettje. Szó sem volt akkor még természetvédelemről, fogyasztói diktatúráról, leszakadt régióról. Egyáltalán: arról az egész világvége-hangulatról, amely így-úgy, de körbevesz minket Kamcsatkától a Tűzföldig. A szándékosan szegény (inkább puritán) és tudatosan csúfított (inkább nyers) kompozíciók éle akkor és ott leginkább a regnáló pártállam ellen irányult, és fő fűtő-eleme a szabadság akarása volt. A mezőgazdaságra utaló feelinggel pedig azt hangsúlyozta, hogy nemcsak az urbánus okostojásoké a lázadás joga, hanem azoké is, akik megtermelik a betevőt. Eszébe is alig jutott úgynevezett „szép” műveket alkotni, mert az könnyen árulásnak, behódolásnak tűnt volna. Ha véletlenül mégis bekövetkezett a nem várt eredmény, az annak volt köszönhető, hogy humoros rendbe rakott materiái, például a magok és a gyufaszálak, a kukoricacsutkák és a sűrűn huzigált rovátkák önmagukban is harmóniát teremtettek. Olyanok voltak, mint Bödőcs Tibor stand up számai: magas minőségű, szinte lebegő részegységekből és agyafúrt, szinte cizelláltan kidolgozott poénokból szerkesztődtek szerves egységgé a mázsásan goromba beolvasások.

Ma, a Godot-ban Bukta mintha szintet lépett volna. Nincs kritikájának egyetlen, jól nevesíthető címzettje, a kritika tárgya viszont parttalanná vált és édesbús szomorúsággal telítődött. Rájött, hogy nincs súlyosabb marasztaló ítélet, mint a Valóságot és a Lehetségest, filozófiai terminussal: mint a Seint és a Sollent ütköztetni. Az ember szinte fölszisszen, amikor meglátja *Erzsit*

Párizsban, aki hiába fonja karba a kezét, mint az imént talán meglátogatott Mona Lisa, és a hátteret hiába pötytyözi az impresszionisztikusan gyönyörű virágfúrtorgia, amelyhez hasonlót Erzsébet talán nemrég látott Monet Giverny-képein, mert a lemondó tekintet, a betűvel ékesített bővli póló, leginkább pedig a testet gúzsba kötő és értelmezhetetlen, vörösre festett baljós fonadék olyasmit sejtet, hogy hiába a nagy utazás, mert önmagunk elől nincs menekvés. Még kontrasztosabb a *Szülinapi parti az öregotthonban*. A tűzijátékos torta, a kockás abrosz, a fényfűzérrel fölszerelt lugas, a hangos piros-rózsaszín, a rikító ultramarin, a gátlástalan aranyárga olyan lelketlenül, tapintatlanul, bunkó tempóban veszi körül a három sírhoz közeli bentlakót, mintha siettetni akarná a végjátékot. Na még egy hancúr, aztán vár a temető. Szépen festett a körlet. Erősen formáltak a figurák. A kettő összeeresztve: maga a halál.

Hazám. „Ez a kultúra két világ határán állva küzd a megmaradásért – írta a műcsarnoki kiállítás alkalmából a művészről szóló és mindmáig legalaposabb tanulmányban Széplaky Gerda – a falusi élet értelmét vesztett, saját tradícióját maga alá temető világa, valamint egy olyan konzum-világ között, amely önmagát ebben a közegben, a kirabolt és meghamisított természet elvadult közegében aligha tudja igazolni.” Szociológiailag pontos leírás. Minden erről vall a Godot négy emeletén: a képre vitt kidobott könyvek

és a vetített évgyűrűkkel kiállított uszadékfa, a jegenyesor hűlt helyét árnyékból formázott láncfűrészek és a paradicsomlevest árapályszerűen hol befogadó, hol kiürítő mélytányérok.

„Ezzé lett magyar hazátok” – mondja többes szám második személyben Vörösmarty az *Országháza* versben. Érezhet ilyesmit Bukta is, csak tényfeltáró tanúvallomásából immár hiányzik az a kisnemesi pártosz, amellyel a felelősök büszkén, öntudatosan, kritikus tartással megvádolhatók. Alapélménye, hogy ez a világ az ő bőrére megy. Vagy inkább arra a megnőtt, megőszült szakállra, amelyet – ilyen volt, ilyen lett – az egyik teremfordulóban önportréként is kiállított. (*Tiszteletadás elődeimnek*). Ő ugyanis egyes szám első személyben – a birtokosragot szinte majuszkulával írva – a mindenkori elnyomottak nevében dolgozza fel a tapasztalatokat. A vers úgy végződik, hogy „Földön futva / Bujdokolva / Mint hivatlan vendég száll be / A szegény s kaján telekbe”. Őt nem meghívták, ő odavalósi. És az ő telke ment és megy folyamatosan tönkre.

Kelenföldi két szomszédház

Néhány száz méterre két nagy és új épület áll egymással szemben Kelenföldön. Az egyik irodaház, neve Budapest One. A másik bevásárlóközpont, és Etele Plazának hívják. Külsőre is különböznek egymástól; nem kicsit, nagyon. Az előbbi egész tömegében hullámszik, mint a tenger; a másik viszont szikár mértani kompozíció: homlokzatán úszó hasábok, akár a jégtáblák. Holott egy időben épültek. Az irodaház tavaly ősszel készült el teljesen, a pláza egy évvel korábban. Egyikből átlátunk a másikba, mégis távol vannak egymástól.

Közéjük ékelődött ugyanis az országot 1861-től a tengerrel összekötő fiemei Déli vasút, a Bécsbe vezető egykori országút nyomvonalában. Majd amikor nem sokkal később elkészült a dunai összekötő híd, Kelenföldből vasúti csomópont lett, fokozatosan terebélyesedő vágányerdővel. Ma tizenöt sínpár fogadja a vonatokat. Napjainkra a másik felén sokszávos autósstrádává szélesedett a nyugati kijárat is. Végleg kettévágva azt a korábban összetartozó, eredetileg mezőgazdasági területet, amelynek két oldala ma már csak aluljárón keresztül megközelíthető. A zavaros viszonyok kialakulásáról és kritikus állapotáról (helyettem is) részletesen beszámolt már Bán Dávid az Építészfórumban publikált kétrészes tanulmányában. Számszerű adatok mellett fényképekkel dokumentálva Kelenföld ellehetetlenülésének történetét, amely az állatorvosi ló eseteként kínálja a

megszívlelendő tanulságokat az urbanisztikai tanszékek oktatói-növendékei számára.

A Budapest One, mint neve közli, a főváros határában épült. Ahonnan az M7-es és az M1-es közös bevezető szakasza indul, meg ahová a régi 7-es becsatlakozik. Nevezetes hely ez, ahol 1951-ben felállították, majd négy évtizeddel később lebontották az 1944-ben itt lelőtt szovjet parlamentter szobrát. A zászlójával barátságosan integető Osztapenko kapitány emlékművét, amely a rendszerváltásig Budapest kapujaként szolgált. Helyette most már a hatvannyolcezer négyzetméternyi irodamonstrum mutatja az utat a mögötte felsorakozó örmezei panelblokkok élén. Különleges – mind a négy oldalán – hullámos homlokzata eleve rangot jelez a lakótelep szabályos kockaházaihoz képest. Egyszersmind oldja azok egyhangú geometriáját. Nem hétköznapi hullámszóról van itt szó; olyan épületet kell magunk elé képzelnünk, amely egy nagyjából négyszögletes telket vesz körül és folyamatosan gyűrődik. Kívül és belül egyaránt. Mint amikor valamit az egyik oldalán benyomunk, de az nem torzul és nem is törlik, hanem engedelmesen a másik irányban kifelé hajlik. A meglepő csak az, hogy a belső udvaros épület nem rugalmas lemezből készült, hanem betonszerkezetből van, és homlokzatával mind a négy oldalán kígyózik. A tervezők parametrikusnak mondják ezt a gyúrt felületet eredményező eljárást, amely érdekes és

újszerű látványt nyújt, noha nem az esztétikumában rejlik a vonzereje. Inkább csak meglepő, mintsem különleges a megjelenése.

Ha jól értettem és közvetítem a módszer lényegét, az eljárásnak az a legfőbb előnye, hogy a telken a traktusmélység megtartásával a lehető legtöbb hasznos teret nyerhetjük. Az optimalizálás okát nem kell részletesen ecsetelnem: minél több a bérbe adható helyiség, annál gyorsabban megtérül a beruházás. Mint ahogy a helyszín is alapos üzleti megfontolásról tanúskodik. Elvégre már önmagában az vonzerő, hogy itt van a 4-es metró végállomása, a ház tehát a város másik végéből is könnyen és gyorsan megközelíthető. (Tanúsíthatom, mert jómagam meg innen közlekedem.) Ugyancsak komfortos, hogy bolt is nyílt a földszinten (gyógyszertár, DM, trafik). A kávézó mellett meg ebédlő; olyan tágas, hogy érthetetlen, miért becézik Kantine-tának. Az udvar szinte kert, vagy két tucat fával, sok pad-dal és árnyékolókkal. Noha vannak itt igazi extrák is: folyamatos egészségügyi szolgáltatás, persze fizetés; akinek zsenánt a tömegközlekedés, azt mélygarázs várja, a tetőn meg futópálya; nagyobb, mint az atlétikai stadionban. Kérdés, hogy kinek. Le Corbusier a maga nevezetes marseille-i lakóházában ennél praktikusabb javaslattal élt: a magasba óvodát telepített jókora játszótérrel.

A pláza teljesen más jellegű épület: szigorú hasáb, amely a szomszédos térről kapta a nevét. Függyönfalas főbejárata csupán a homlokzat harmadát adja, de így is közel száz négyzetméteres. Magyarország legnagyobb összefüggő üvegfelületét másfél száz darabból rakták össze.

Bentről a magasból így parádés kilátás nyílik; noha az élmény aligha olyan elementáris, mint amilyent a szemközt magasodó irodaház nyújthat. Míg a Budapest One-ből – hitelt kell adnom a beszámolóknak – a budai hegyek panorámája tárulkozik fel, a szuper- vagy okosplázából egy zűrzavaros térkósivatagra látunk. Jobbra is, balra is egy-egy autóbuszparkoló; közöttük csupán parányi sziget az alkalmi jégpálya, ahol éppen korcsolyáznak. Vigasztalan az egykori állomásépület is; az egész országban nincs indóház ennyire lepusztult állapotban. A Közlekedési Múzeum kihelyezett részlegének újítják majd fel. Viszont már most itt van a fényes jövő az ötvenötezer négyzetméteres bevásárlóközpont képében. Parkolójában navigációs rendszer, a gyalogosoknak LED-es kijelzők és kényelmes padok USB-csatlakozással. Továbbá fitneszterem, multiplex mozi, gyerekmegőrző. Hogy ne fertőzzük egymást, amit csak lehet, érintésmentesre terveztek. A mozgólépcsők kapaszkodóit UV-fénnyel kezelik, a légszűrőkben csírátlanítanak. Az információs pultnál robotok válaszolnak a kérdéseinkre, a látássérülteket Ariadné elektromos okosbotok vezetik. ATM, bank, wifi, élelmiszer-áruház mellett több mint százötven bolt, amelyet bárhol a városban szívesen elfogadnék. Köztük szép számban elegáns divatmárkák. Értem most már, hogy a Budapest One földszintjén miért olyan sok a bérlőre váró üres helyiség, amit üzletnek szántak. A harmadik emeleten tágas ételudvar, amit itt gasztronómiai placznak hívnak; gördíthető berendezéssel. Nemcsak azon a kivételesen téli napon lehet tömve, amikor

a jegyzeteimet készíttettem. Tavasszal és jó időben is kellemesebb itt ebédelni, mint a bódés környéken. Amint azt Hulesch Máté fejtegeti ugyancsak az Építészfórum egyáltalán nem szubjektív jegyzetében, lágyan ívelő karzataival a többszintes enteriőr kifejezetten dinamikus látvány, szemben a zárt külsővel. Komolyabb kifogásként mindössze azzal az észrevétellel találkoztam, hogy az épület a másik irányban miért kompakt; a hátoldalára sem ártott volna üveghomlokzat. Nem egészen értem a kritikát; jókora ablakok nyílnak az Etele úti lakótelepre, amely kétségtelenül sokkal rendezettebb, mint a tér, csakhogy katonás látványa majdhogynem sivár. Parkról itt sincs szó, mindössze egy szélesebb pázsitsáv fut a házak előtt.

A pláza homlokzatainál lényegesebb és fontosabb tanulságok adódnak magának a két épületnek az összevetéséből. Különbőségük a lehető legtermészetesebb, hiszen teljesen más a funkciójuk. Zavaró is lett volna, ha netán túlságosan hasonlítanak, mivel szinte csak egy hosszú aluljáró választja el őket egymástól. Márpedig közeli rokonokról van szó: egy a beruházójuk és a tervezőirodájuk. Hasonló a környezettudatos szemléletük. Ami már ránézésre is sejthető, mert – ha minden igaz – a Budapest One nem pusztán a dinamikus látvány kedvéért kanyarog; inkább azért vagy azért is, hogy a természetes fény és a légáramlás a lehető legkedvezőbb legyen. Vagyis minél kevesebb lámpára és klímára, vele elektromos áramra legyen szükség. A plázáról e tárgyban annyit tudható, hogy mintegy tíz százalékkal kevesebb energiát igényel,

mint a nagyságrendben hasonló. Mindkét projekt paramétereiről nemzetközi minősítések (BREEAM és WELL Health-Safety) tanúskodnak; kíméletből az olvasónak csak konkrétumokat említenék. Mindezekelőtt a zöldfelület nagyságát: a bevásárlóközpontban közel négyezer négyzetméternyi növény gondoskodik az egészséges levegőről, az irodaházban meg egy hatalmas kert a közforgalomtól (sajnálatos módon) félreeső udvarban és némi cserje a valóban már csak szűk kör számára rendelkezésre álló teraszokon. Ugyancsak a környezettudatosságot szolgálják az időtálló anyagok, az egészséget meg a pihentető színek; továbbá amott a konditerem, itt a meditációs szoba és a tusolóval kombinált biciklitároló.

Rokonszenves attitűd ez, szó se róla; hiszen korántsem általános még nálunk. Pénz is kell hozzá, nem elég megkívánni. Csupán szelet a tervezői etika tortájában, minthogy a világhoz való viszony összetettebb és fontosabb tényezője a minőségnek, mint a végső soron efemer stílus. Alapja, mint annyi másnak az életben, a nyíltság és az őszinteség. Hogy a külső kép a belső struktúra kivetülése legyen. Természetesen nem direkt formában, mert az csupán műszaki teljesítmény. Művészet akkor lesz, ha áttételesen nyilvánul meg, olyan rafinált módon, hogy élményt nyújtva felfigyeljünk és kíváncsiak legyünk rá. Csakhogy itt és most ennek majdhogynem az ellenkezőjét látjuk. Az Etele Pláza homlokzatát a sima négyszögletes hasábok teljesen betakarják, valósággal álcázzák mögötte a pezsgést és a csillogást. Az irodaházat ugyanakkor feltűnően kidekorál-

ták. Építésének utolsó fázisában az ablakokat műanyag lamellákkal vették körbe. Alul és felül fehér, kétoldalt színes (különböző árnyalatú zöld, kék, lila) lapokkal. Talán lehet némi szerepük a temperálásban, miközben hangsúlyozzák az épület hullámvázát, illetve tagolják a felületét. Mindazonáltal: ezek nem a konstrukcióból következő, hanem előre gyártott és utólag felszerelt látványelemek, akár a százéves házakon ránk maradt vakolatarchitektúrák és gipszdíszítmények. Holott józanul (némi naivitással felvértelve persze) azt képzelhettük volna: a huszonegyedik századra a hamis kulisszaépítészet az eklektikával végleg eltűnt a múlt süllyesztőjében.

Mindazonáltal akár napirendre is térhetnénk a történetek felett. Elvégre műszakilag igényes és korszerű létesítményekről van szó. Csakhogy nem azzal van baj, amit kaptunk; fájdalmasabb, ami nem valósult meg. A város nyugati bejárataként Kelenföld-Órmező képe ugyanis nemhogy rendeződött volna, mind sürgetőbben vár kusza-zavaros állapotának alapos elemzésén alapuló távlatos fejlesztési koncepcióra. Ezzel kapcsolatban nem említettem még azt a két épületet a Budapest One közvetlen szomszédságában, amelyek sorsáról ugyancsak határozni kellene. Az egyik a hovatovább összedőléssel fenyegető szocialista felhőkarcoló, amely ott felejtett faszentként áll egymagában. Siraky Lóránd tervei alapján, 1980-ban létesült a MÁV Mechwart András szakközépiskola és kollégium számára, aztán sok minden volt, végül hajléktalanszállóként indult pusztulásnak; a másik a mögötte meg-

bújó egykori Hotel Wien, ez most az Ibis Style lánchoz tartozik. Ha már az irodaházat nem sikerült (vagy nem lehetett) szervesen a lakótelep-
hez kapcsolni, kezdeni kellene velük és környezetükkel valamit. Méltatlan ugyanis a Duna királynőjéhez ez a fogadtatás. 2012-ben, amikor pályázatot hirdettek intermodális (közlekedési) csomópont tervezésére, esély adódott arra, hogy amit elődeink felelőtlenül elrontottak, azt hosszabb távon korrigálni lehessen. Figyelemre méltó ötletek születtek, többek között a két területen átívelő híddal és várócsarnokkal, hiszen akkor még nem létezett sem az irodaház, sem a pláza. A felszámolásra ítélt vasúti vágányok helyén pedig az autóforgalom megcsapolására P+R parkolóház körvonalazódott, ami – ha nem is egymagában – valódi gesztus lett volna a környezet-tudatos városfejlesztés érdekében. Ellentétben a megépült létesítményekkel. Az utóbb elvetélt pályázat egyik nyertese a Mérték Stúdió lett, amit már akkor is Paulinyi Gergely és Reith András vezetett. Paradox módon – bár a belterjes hazai viszonyok ismeretében nem teljesen meglepően – végül ugyanez az iroda építette meg a forgalmat csak tovább generáló két épületet. Nekünk is persze, de inkább azért, hogy a pénz újratermelje magát.

Kelenföld két ikonikus épülete: Etele Plaza (2016–2021) és Budapest One (2013–2022).
Építész: Paulinyi–Reith & Partners. Fejlesztő
beruházó: Futureal.

Balatoni tárogató

Időről időre éri olyan vád a színházakat, hogy nem szeretnek kortárs magyar drámákat műsorra tűzni. Hogy a jelent is szívesebben ábrázolják örök érvényű, „áthallásos” klasszikusok bemutatásával, agyonhasznált Shakespeare-, Ibsen-, Brecht-darabokkal, mint élő magyar szerzők új művével. Ezt azonban épp cáfolja az évad első fele, amelyben egymás után jelentkeztek magyar primőrök. Abban persze nincs semmi rendkívüli, hogy a független színházak mai anyagokkal dolgoznak, idén azonban a kőszínházak is előálltak számos magyar ősbemutatóval.

Mindenekelőtt a Radnóti Színház programja méltányolandó: Kováts Adél igazgató majdnem a teljes évadot az új magyar drámáknak/színpadai szövegeknek szenteli; három ilyen premier lesz májusig a Nagymező utcában. Az első, Szálinger Balázs *Kályha Katija* decemberben köszönt be. (1918-ban játszódó, Trianon-tematika alá besorolható, költői színdarab Ruzsnyák Gábor rendezésében, Kováts Adél főszereplésével.) A Katona József Színház egy decemberi hétvégén három kortársi tárgyú/szellemű/világú bemutatót is tartott. Míg a nagyszínpadon Grecsó Krisztián *Tíz eszkimó* című új művét kínálták Máté Gábor rendezésében, a Kamrában Gerhart Hauptmann nálunk ismeretlen, *Magányos emberek* című drámájából Varga Zsófia és Tarnóczy Jakab átírata jött, a Sufni-ban pedig a rendezőhallgató Bagossy Júlia debütált a maga *Médeia*-átírával. Közben a Budaörsi Latinovits

Színházban egy szegedi színházcsináló, Varsányi Anna *Az eprésző kislány* című darabjával tárta elénk a falusi Magyarországot Alföldi Róbert, s ugyanő a Centrál Színházban Bíró Bence *magyartenger* című családi drámáját rendezte meg. (És ha engem kérdeznek, akkor ebből a felhozatalból a Kamra *Magányos emberek*-előadása a legütősebb produkció.)

A Centrál magánszínház, színvonalas szórakoztató repertoárral. Puskás Tamás igazgató dicséretére válik tehát, hogy első drámás magyar szerző művének bemutatására vállalkozott. Bíró Bence dramaturg fiatal kora ellenére tapasztalt színházi alkotó. Nyert Örkény István drámaírói ösztöndíjat, majd Kortárs Magyar Dráma díjat a Dömötör Andrással színpadra írt *Káli holtakért*, a *magyartengert* pedig most jutalmazta a Színházi Dramaturgok Céhe Vilmos-díjjal. Nem érdemtelenül.

A *magyartenger*ben családi ünnepség zajlik a balatoni nyaralóban Erzsébet néni és Pista bácsi (Papp János) ötvenedik házassági évfordulója alkalmából. Jelen vannak a pár felnőtt gyerekei – Erzsébet néni nem találkozikunk, mert reggel váratlanul kórházba kellett vinni – és az unokák. Az utóbbiak közül Gábor (Szécsi Bence) a darab központi alakja. (A másik unoka pár hónapos, csecsemőbaba képében, akit Földes Eszter kismama a szövegéből fakadó indulatok energiáival csapdos a pelenkázóhoz.) Gábor kezdő színész, s hozza magával a pályán már sikereket elért szí-

nész kollégáját, Örsöt (Fehér Tibor), aki egyben a párja. Ha jól alakul a nap, akkor talán kámingautolnak a család veszélyesebb része előtt.

Bíró Bence írását nyugodtan titulálhatjuk komikus drámának vagy drámai komédiának. Akármilyen legyen is, a családi összejövétel kiváló alapanyag hozzá. A rokonainkat nem választhatjuk meg, de ha történesen magunk választottuk volna őket, akkor sem lenne ismeretlen egyetlen néző számára sem, hogy milyen nehéz velük néha. Ki nem érzett már kínosnak, nemkívánatosnak egy-egy családi ünnepet, ahol muszáj mindenkihez és mindenhez jó képet vágni. Ki ne tudná, hogy melyik rokonnal milyen témát ajánlatos kerülni, nehogy felszínre bukjanak frusztrációk és feszültségek, amik csak elrontanák a hangulatot. Ha akad olyan, aki nem tapasztalt még ilyesmit, a Centrál Színházban sűrítetten, fokozottan – talán túlzón is – és szórakoztatóan elé tárják. Jót tesz a dolognak, amikor az első rész végén, a sok-sok életteli harsányság után Alföldi Róbert rendezése hirtelen elemeli a játékot: a színpad hátuljában kerítésmagaslaton elhelyezett tíz kerti törpe egyszer csak megmozdul, és kórusban figyelmezteti a családot, hogy ejnye-ejnye.

A kerti törpék egyébként szépen illenek a (színpad)képbe, mert az Alföldi Róbert tervezte díszlet erősen emlékeztet a balatoni nyaralók 60-as, 70-es évekbeli dizájnjára a halmintát körbevevő kovácsoltvas kerítéssel, a farácsos piros székekkel, a viaszosvászon asztalterítővel és az ajtó helyén lógó színes, műanyag szalagfüggönnyel, amelyre úgy emlékszem, hogy koszos-ragadósan rátapadt az áthaladóra. Mint egy nagy

emberfogó. Ez a tárgyi környezet éppenséggel hamis vagy igazi nosztalgikus érzéseket is kelthet a java-korabeli nézőben.

Az írói szándék jelez egyfajta ironikus távolságtartást. Ez például abban fejeződik ki, hogy a szereplők olykor a közönséghez szólva, afféle egyenes irányú „félre” keretében narrálják magukat vagy egymást. Bár ez az eljárás a cselekmény előrehaladtával mintha kikopna a darab gyakorlatából. Van ezenkívül Bíró Bencének egy kedves atelier-játéka a szöveggel: Csehov-dialógusokat bújtat bele bizonyos jelenetekbe. Amikor Dóra (Földes Eszter), a kisgyerekes asszony megismerkedik Örssel (Fehér Tibor), a tévésorozatsztárral, akkor úgy kérdegeti a fiút, ahogy a Sirály Nyinája „interjúvolja” Trigorint, a híres író. Egy másik szcénában a színész szerelmespár, Gábor (Szécsi Bence) és Örs (Fehér Tibor) körülbelül olyan élesen és kíméletlenül esnek egymásnak művészeti kérdésekben, mint a kezdő író Kosztya Trepljov és színésznő édesanyja, Arkagyina. Akad egy „fordított” visszahódítás-kísérlet is; itt Arkagyina színésznő helyén Gyuri (Schmied Zoltán) próbálja jobb belátásra bírni a feleségét. A kedvenc párbeszéd-részletem pedig a *Sirály* Samrajev intézőjét idézi, aki tapintatlanul egy régi nagy színész felől érdeklődik Arkagyinánál. Ezúttal az idős, beteg nagyapa, Pista bácsi (Papp János) kérdezi a híres sorozatszínészt: „Te figyelj, hol van most az a színész. Az a nagy színész. Tudod, na, a Tenkes kapitánya. Hol van most? – Én csak az Amerika kapitányt ismerem” – feleli a fiatalember. (Ááá, kérdezhette volna inkább Pirx pilótát...)

Az előadás során a legtöbbet használt kellék a pálinkával töltött PET-palack. (Amint a mértéktelen italozás a mostanában bemutatott kortárs magyar színdaraboknak közös vonása. Az egyik. A másik a trágár beszéd.) Magától értetődik, hogy az alkoholszint emelkedésével minden előjön, amiről a szereplők voltaképp nem szeretnének beszélni. Gyerekkori sérelmekről kezdve felnőttkori rivalizálásokon át az elő- és utóítéletekig, a világnézetek különbözőségéig. Ahogy a budaörsi *Az eprésző kislányban*, úgy itt is felsejlenek alternatív magyar valóságok. Két, egymásnak ellentmondó hiszem, ami nemhogy vitába szállni, de még érintkezni sem képes egymással. Ahogy ebben a darabban előkerül rasszizmus, homofóbia, politika vagy propaganda, annak elég magas a közhelytartalma. De a helyzetek életerősek, megállnak a lábukon, a szerző pedig jó tollú, és szellemesen eljátszik a nézővel is. A szölamok összecsatlanásának pedig mégiscsak lesz ereje a végén, amikor tömegverekedés tör ki, és az egyik normális, épp válni akaró asszony avval próbálja meg szétválasztani a résztvevőket, hogy „Mi vagyunk a család. Ha még mi is bántjuk egymást, mit várunk másoktól?”

Ha nincs más, akkor azt bántják maguk körül, akit lehet. A mogorva, enyhén leépült Pista bácsi gyilkos szemekkel tud nézni. (De persze huncutul is tud, hiszen Papp János játssza, akinek már eleve az orgánuma is vonzó.) Schmied Zoltán élehetetlennek látszó Gyurija indulatkezelésként a saját combjait üti-veri. A felesége, Pálfi Kata igyekszik anyagiilag a legtöbbet kihozni tönkrement házasságából. Rada Bálint és

Földes Eszter pedagógus-házaspárja a nemzeti keresztény öntudatot hozza be fölényesen követelőző jelleggel. Még a legrokonszenvesebb családtag a kissé kelekótya, élősködő, gyerekre vágyó Patrícia. Balsai Móni alakítása úgy tartja a felszínen ezt a csak mértékkel toleráns asszonyt, hogy lelátunk a magánya mélyébe. Van a színésznőnek egy bátor, hosszan kitartott, gyönyörű, ábrándos arcú csendje. Amikor elképzeli, hogy Babettnak hívja majd a kislányát, akit szeretne, ha lenne.

A család egyik tagja, Erzsi néni Svájcban élő húga menet közben érkezik, talán ezért is ő marad a leg súlyosabban megíratlan figura. Az a lehetetlen feladat jut az őt alakító Szabó Évának, hogy összegző jelleggel általános megállapításokat tegyen az életre és a magyarokra vonatkozóan, akár egy megkésett *Szomszédok*-szereplő. Egy jelenetben a rivalda szélén állva szertartásosan beleszór egy kiló sót a Balatonba, hogy legyen ez igazi magyar tenger. Ketten maradnak a színen Pista bácsival. Ezen a ponton lett volna jó befejezni, amikor a két öreg sóval hinti be a magyar földet. Vagyis vizet. Tavát. Nincs is miért tovább menni a történetben, hiszen senki nem tudja a szálakat megnyugtatóan elvarrni és a szereplők problémáit megoldani.

magyartenger. A Centrál Színház előadása. Szereplők: **Szécsi Bence, Fehér Tibor, Papp János, Pálfi Kata, Schmied Zoltán, Földes Eszter, Rada Bálint, Ódor Kristóf, Szabó Éva.** Író: **Bíró Bence.** Jelmez: **Kálmán Eszter.** Díszlet, rendező: **Alföldi Róbert.**

A valamilyenség fájó hiánya

Vannak művek, amelyeket a zeneirodalom legfontosabb alkotásaiként tart számon a közmegegyezés. A *Máté-passió*, *A varázsfuvola*, a *Kilencedik szimfónia*, a *Ring* – ezek jelentőségét senki sem vonja kétségbe, és az is jellemző, hogy nem kell megneveznünk a szerzőt, mindenki tudja, hogy Bach, Mozart, Beethoven, Wagner munkájáról van szó. Az említett opusok nagyságához az is hozzájárul, hogy mindegyiknek van humanista „üzenete”, mely könnyen körvonalazható: megváltás, jószág, öröm – vagy éppen a bírvágy és a hataloméhség veszélyei. De mi a helyzet az elvontabb darabokkal az „abszolút zene” területén? Azok között is akad jó néhány, melyet az aranytartalékhoz sorolunk. Hogy csak Bachtól említsünk hármat: *Das Wohltemperierte Klavier*, *Die Kunst der Fuge*, *Goldberg-variációk*. Nagy zenék ezek is, sokan vinnék közülük egyiket-másikat a lakatlan szigetre – de vajon ezek is „mondanak” valamit? Másképp fogalmazva: meg tud lenni a nagy zene anélkül, hogy sugallata, üzenete lenne? Az említett három történetesen „agyas darab”. Nagyon ki vannak találva, nagyon meg vannak szerkesztve, bonyolultak és okosak. Szépségük mellett intellektuális Csomolungmák. Ennyi elég?

Ahhoz, hogy az előadónak koncepciója legyen, tudnia kell, *milyennek* látja a darabot – hiszen amilyennek látja, olyannak kell ábrázolnia, és hogyan mutassa be, ha nincs véleménye róla? A fent említ-

tett „agyas” kompendiumok közül a *Wohltemperiertest* nem szólaltatják meg egyvégtében – hosszabb is annál. A *Die Kunst der Fuge* sem szokott egy szuszra elhangzani. A *Goldberg-variációk* azonban, ha akad olyan halált megvetőn bátor billentyűs, aki műsorára tűzi, belefér egy koncertbe, sőt még rövid is lesz az a hangverseny, igaz, mást már csak azért sem lehet játszani azon az estén, mert ez a sorozat bőven elég ahhoz, hogy a zongorista – nyersen szólva – *kinyúljon* tőle.

Milyen tehát ez a mű? Sorsa mindenképpen különlegessé teszi, keletkezéstörténete kétséges, de romantikus: hozzátapadt egy tetszetős legenda az álmatlan Keyserling grófról és Goldberg nevű csembalistájáról, ezt a mesét azonban a zenetudomány hiteltelennek tartja. A ciklus utóélete kicsit hasonlít a csellószvitekéhez: sokáig nem nagyon játszották, egyszer azonban jött valaki, aki felfedezte, mint a csellószviteket Pablo Casals. És ahogyan a saját zseniális interpretációival Casals nemcsak felfedezte, de egy csapásra mindjárt neuralgikussá is tette a csellistatársadalom számára a szviteket (vagyis *nekik adta*, de rögtön *el is vette* szegény pályatársaitól a művet), ugyanúgy tette átugorhatatlan akadállyá a *Goldberg-variációkat* Glenn Gould a maga utolérhetetlen felvételével. Fél évszázada a zene világában mindenki Gould két lemezfelvételét hallgatta (legrövidebb jellemzésük az, amit Polonius mond Hamlet szavaira: „*őrült beszéd, de van benne*

rendszer”), koncerten azonban még az sem merte a sorozatot játszani, aki meg tudott volna birkózni vele – mindenki félt a bukástól. Magyar közönség előtt Schiff András volt az első, aki mert – és nyert, hiszen az ő nagyságrendje bátran állítható a Gouldé mellé.

De mi teszi olyan nehezzé a témából és harminc variációból, majd a téma visszatéréséből (*ma fin est mon commencement*) álló sorozatot? Először is: végigjátszani különleges állóképességet és koncentrációt igényel. Másodszor: technikailag külön-külön is nagyon nehezek a tételek, az egész ciklus megszólaltatásán pedig legtöbbször pianisztikusan elvéreznek. Harmadszor: intellektuálisan, azaz kompozíciós elvében, a variációs találékonyosság és az ellenpontos szerkesztés együttes érvényesülése révén a sorozat olyan igényes és olyan kérlelhetetlen logikájú struktúraként épül fel, hogy a ciklust a maga teljes komplexitásában csak kivételes szellemi kapacitású művész mutathatja fel méltón. Ezért volt Gould után évtizedekig interpretációs tabu a *Goldberg-variációk*. Schiff után azonban akadtak újabb és újabb vállalkozók máig, ám a mű csakis a legnagyobbak és legkiválóbbak: a Grigorij Szokolovok, Murray Perahiák, Beatrice Ranák, David Frayok jogos tulajdona.

A török *Fazıl Say* (1970) alkalmas művész arra, hogy a *Goldberg-variációk* méltó tolmácsa legyen. Évtizedek óta hallgatjuk játékát hanglemezeken és budapesti koncertjein, megtudtuk róla egyrészt azt, hogy rendkívüli tudású-teherbírású zongorista, aki nem ismer lehetetlent, másrészt azonban azt is, hogy szélsőséges egyéniség. Ráadásul nemcsak

zongoraművész, de termékeny és sok megrendelést teljesítő, divatos, sőt felkapott zeneszerző, van tehát *alkotói természetű* víziója is a hangok világáról. Sok éven át jellemezte produkcióit a zenei elképzelések extravaganciája, el is könyvelhettük bizonyos értelemben a jelenkori zongorázás *enfant terrible*-jeként, aki megosztó egyéniség, gyakran rukkol elő meghökkentő ötletekkel. Aztán jött három lemez, Mozart összes zongoraszonátája (2016), Chopin noktürnjei (2017) és Debussy prelűdjei (2018), amelyek elbizonytalanították a kritikust, megmutatva egy új, a korábit meghazudtolón letisztult, bölcs, szélsőségektől mentes, ugyanakkor nagy formátumú, mély és gazdag élményt nyújtó Fazıl Sayt, aki már jobban tiszteli a műveket, mint korábban. Ezeket a felvételeket hallva az is megfordulhatott a zenekedvelő fejében, hogy a régi Saynak talán vége: lehet, hogy a művész átlényegült és új nagyságrendbe lépett.

A koronavírus-járvány okozta elvonultságban Say mélyrehatón tanulmányozta a *Goldberg-variációkat*, és elkészítette a sorozatról saját felvételét. A zenehallgatónak, mielőtt betesz egy CD-t a lejátszóba, legtöbbször vannak előfeltevései – ezek persze sokszor múltbeli tapasztalatokra épülnek. Say *Goldberg-variációk*-lemeztől várhattuk azt is, hogy extravagáns lesz (hiszen nemcsak Say volt már sokszor szertelen, de maga a mű is alkalmas terepe a szélsőséges értelmezésnek – Gouldé is ilyen), ugyanakkor az utóbbi évek letisztult interpretációi nyomán azon sem lepődhattünk volna meg, ha intellektuális, mély, átszellemült és fegyelmezett olvasatot hallunk.

Egyet mindenképpen joggal várhatunk: azt, hogy az előadás bármilyen lesz, nagyon olyan lesz, amilyen. Vagyis határozott *valamilyenségre* számíthatunk, okkal.

Ehhez képest? A zenehallgató meglepődik: Fazıl Say felvétele a *Goldberg-variációkról* ilyen is, olyan is, tisztesség ne essék szólván, néha kifejezetten ilyen-olyan. Say a kísérőfüzetben közölt közvetlen hangú, személyes vallomásában erősen hangsúlyozza a mű intellektualitását, a szellemi teljesítmény fontosságát; arról ír, hogy részletesen elemezte a művet, amelynek matematikai vonatkozásairól is megemlékezik. Valóban: hallunk a sorozatban több fegyelmezett, tiszta, koherens logikával megformált és karakterizált tételt is. Ezek között azonban újra és újra feltűnnek olyan változatok, amelyekben Say úgy tekint a *Goldberg-variációkra*, mintha az egy mutatós és hatásos virtuóz bravúrdarab volna, holmi ledérség. Ami a stílusértelmezést illeti, akadnak tételek, amelyekben Say időtlen, korok feletti zeneként tolmácsolja a *Goldberg-variációkat*, máskor mint ha „régizenélne”, megint máskor romantizál. A tempó-és ritmusértelmezés számos tételben nyugodt és kiegyenlített. Más tételekben viszont gyakran olyan ritardandókat hallunk, amelyek leginkább Chopin-darabok érzélemvilágához illenének,

néha pedig, nem is egyszer, arra kell figyelelnünk, hogy a zongoraművész belesiet az előadásba – effélet profik nem szoktak megengedni maguknak. A technikai kivitelezés sokszor tiszta, áttekinthető, makulátlanul pontos – ahogyan az egy ilyen magasrendű műhöz illik. Más tételekben azonban olyan lezserségeknek, kidolgozatlanságoknak lehetünk tanúi, amelyek nemhogy Bachhoz nem illenek, de Fazıl Sayhoz sem – nem is érti a zenehallgató, hogy ezeket a részleteket miért nem vette fel újra ez a páratlan hangszeres tudású művész, miért elégedett meg a nyilvánvalóan nem kifogástalan tolmácsolással.

Úgy tűnik tehát: a nagyszerű török zongorista *Goldberg-variációk*-felvétele mögött nem húzódik meg kiforrott, koherens koncepció, a tételek értelmezése változékony, a mű szemlélete nélkülözi az egységet, sőt a zongorajáték technikai kidolgozottsága sem egyenletes. Mindez persze nagyon magas szinten valósul meg, hiszen Say nem hétköznapi kvalitású művész – de az ő nagyságrendjében ez a teljesítmény zavarba ejtő bizonytalanságot és hiányérzetet hagy maga után.

Bach: Goldberg-variációk. **Fazıl Say**. Warner Classics

Ütközések

Sosem gondoltam volna, hogy elolvassok egy amerikai fociról szóló, majdnem hatszáz oldalas könyvet. Ha egy boltban a kezembe kerül, biztos belelapozok, mert érdekel a sportág, sok meccset nézek, de az is biztos, hogy ott hagyom, mert mégiscsak majdnem hatszáz oldal: mikor van nekem időm erre?

Újév idején.

Jeff Benedict *Dinasztia* című könyvét szerencsére éppen szilveszterkor kaptam, a születésnapomra, és gyorsan elolvastam. De ki is tudna letenni egy olyan könyvet, amelyet a fiától kap, a kedvenc sportjáról szól, és így kezdődik: „Dr. David Berger sebészi maszkban, köpenyben és gumikesztyűben állt Drew Bledsoe felett, és egy óvatos bemetszést ejtett a mellkasán.” Személyes dráma, már-már tragédia villan fel tehát a műtő éles fényében, de az események rögtön széles történelmi távlatot is kapnak a következő mondat elején álló dátummal: „2001. szeptember 23-án”...

A könyv az első oldalaktól a legvégéig letehetetlennek bizonyul, ráadásul az ember műveltsége is pallérozódik olvasás közben. Sosem gondolkodtam például a zsákolás definícióján, de most mégis utánanézttem. A szót a kosárlabdából ismerjük: magyarul azt a helyzetet hívják így, amikor a játékos úgy szerez pontot, hogy a keze a gyűrű fölött van, és a labda elengedése után már csak lefelé mozog. Ennek viszont angolul „slam dunk” a neve, vagyis semmi köze a zsákhoz. Ezzel szemben az amerikai futballban angolul nagyon is van

„sack”, csakhogy ezt meg magyarul nem mondják zsákolásnak. A könyv magyar kiadásában néhány helyen mégis így fordítják, pedig magyarul is az angol szót használjuk – ahogy negyven éve a grondon még henc volt a kezezés és a korner a szöglet –, már csak azért is, mert a „sack” itt nem magát a zsákot, hanem a zsákmányt, a zsákmányolást jelenti. Az amerikai fociban ugyanis nagyjából azt a megmozdulást hívják így, amikor a dobójátékost, még az induló vonal mögött, az ellenfélnek azelőtt sikerül leterítenie, hogy eldobná a labdát. Azt, hogy ez nem egészen ilyen egyszerű, éppen a *Dinasztiából* tudtam meg: a dobót ugyanis, ha már megkezdte a dobómozdulatot, nem szabad akárhogy támadni – éppen ezen múlt a New England Patriots egyik Super Bowl-győzelme.

A Patriots az NFL (National Football League) egyik úgynevezett franchise-a, vagyis csapata, a Super Bowl pedig a liga nagydöntője. A szezon részben bajnokságszerűen bonyolítják le, amikor is a két nagy divízióban mindenki mindenkivel találkozik, részben kupaszerűen, kieséses alapon, nagyjából úgy, mint a FIFA által rendezett focivében.

A *Dinasztia* nem valami megzenésített szabálykönyv, és nem is a sportág története, ezért biztos vagyok benne, hogy az is élvezettel olvashatja, aki még életében nem látott egyetlen meccset sem, amit azzal a furcsa tojáslabdával játszanak. A könyv egy csapat felemelkedésének elbeszélése, ezen belül pedig társadalom- és

politikatörténet, fejlődés- és lélektani regény, egyszer-kétszer pedig krimi, sőt akciófilm-forgatókönyv is. Sportkönyv, vagyis zsánerműfajban íródott, abban az értelemben, ahogy van vadnyugati történet vagy tárgyalótermi dráma is.

Benedict páratlan betekintést nyújt az amerikai társadalom különböző rétegeibe, igaz, ha egy-egy epizód erejéig az afroamerikai gettók világába is belátunk, azért leginkább a középosztály és a gazdagok sztorija ez. A számtalan és mégis többnyire igen plasztikusan megrajzolt mellékszereplő, sőt statiszta sorában többek közt Martina Navratilova, Barack Obama, Elton John, Donald Trump és Vlagyimir Putyin is feltűnik, de abszolút főszereplőből három van: az egyesület – bár ez, mint a könyvből kiderül, nem éppen a legjobb szó egy amerikaifoci-csapatra – tulajdonosa, a csapat edzője, valamint a quarterback, az irányító játékos, aki a maga posztján a huszonegyedik század első két évtizedének kétségtelenül a legjobbja.

Benedictnek komoly tapasztalata van a sportkönyvek területén, hiszen a golfozó Tiger Woodsról például olyan életrajzot írt, amely a *New York Times* bestsellerlistáját is vezette. A könyv tempója, szerkezete, stílusa vérbeli íróra vall, akit hatásvadászaton is csak alig lehet tetten érni, legfeljebb néhány fejezet lezárása sikerült kissé érzélgősre. A *Dinasztia* igazi irodalom, a tényirodalom olyan műfajában, amely Magyarországon ismeretlen, ezért az az érzésem, hogy jelenleg nincs is magyar író vagy újságíró, aki képes lenne hasonló könyvet írni. És ha nem is volna észszerű dolog összehasonlítani *A Buddenbrook-házzal*, mondjuk *A Da Vinci*

kóddal már nagyon is érdemes. Az összevetésből pedig a Benedict által nagyon tisztelt, a *Dinasztia* egyik részének szerkesztését is elvállaló Brown jön ki rosszabbul: az ő hatásvadász, milligramm pontosságú recept alapján összeügyeskedett, már eleve a megfilmesítés látványosan kokottkodó vágyával írt lektúrájával Benedict könyvét nem is lehet egy lappon említeni.

A *Bevezetéssel* és az *Epilógussal* együtt tulajdonképpen negyvennyolc fejezetből álló könyv mintha csak a *Vészhelyzet* egyik jelenetével kezdődne: 2001 szeptemberében, az első olyan forduló során, amelyet az iker tornyok elleni terrortámadás után az NFL-ben lejátszanak, a Patriots első számú irányítója súlyos sérülést szenved, kórházba kerül, ahol az érsebészek gyakorlatilag az életéért küzdenek. A jelenetet nagyon jó érzékkel helyezi könyve élére az író, hiszen ezen a ponton kezdődik a legenda, Robert Kraft tulajdonos, Bill Belichick edző és Tom Brady játékos közös sikertörténete. Ehhez képest a könyv ezután még egyszer elkezdődik, ami már önmagában is érdekes, de az a gesztus egyenesen bravúrosnak mondható, ahogy Benedict a *Bevezetés* utáni részben rögtön Bradynek a Patriotstól való búcsúját írja le, a *Végjáték* címet adva ennek a számozása szerint első fejezetnek. Ezután a könyv ismét, most már harmadszor is elkezdődik, mégpedig a *Bobby* című résszel, amely a csapat tulajdonosának a családi hátterét mutatja be, ezzel a tökéletes korfesztő mondattal kezdve bele a történetbe: „A rádióban a Joey Dee & The Starlites zenekar »The Peppermint Twist« című dala szólt, a *Life* magazin címlapján pedig az úrhajós, John

Glenn mosolygott, amikor a húszéves Robert Kraft 1962. február 2-án, nem sokkal éjfél előtt beosont Ken kávézójába Boston Back Bay nevű városrészében.”

„Bobby” ekkor ismerkedik meg későbbi feleségével, Myra Hiatt-tel. Egy tizenkilencedik századi családragény sűrűsödik itt össze egyetlen fejezetben, amelynek főszereplője Harry, az apa, aki amikor nem extra méretű női ruhákat árul, akkor a tórát tanulmányozza, és ortodox létére Sarah Webber személyében egy apácáknál nevelkedett, vallástalan zsidó lányt vesz feleségül, aki kanadai születésűként a néhai II. Erzsébet öntudatos alattvalója. Kraft édesapja és édesanyja mellett az apósa is fontos figura: Myra apja, Jacob Hiatt eredetileg Litvániában volt ügyész, de két évvel Hitler hatalomra jutása után kivándorolt Amerikába, és a papírüzletben szerzett vagyont. Apjához hasonlóan Myra is képes volt határozott döntéseket hozni: leendő férje kezét már az első randevújukon megkéri.

Aztán jönnek a gyerekek. Robert Kraft pedig betársul apósa cégébe, amivel lefekteti majdani milliárdos vagyonának alapjait. Pénzre pedig szüksége is van, mert a fejébe veszi, hogy megszerzi az akkor még Boston Patriotsnak nevezett amerikaifoci-csapatot, amelynek gyerekkorától szurkol.

Itt kezdődik a könyv üzleti szála: Kraft terve csak többször is megghiúsulással fenyegető fordulatok után valósul meg. Ezek során először a stadion körülötte parkoló földterületébe vásárolja be magát, mert kiderül, hogy maga a csapat egyelőre nem eladó, ráadásul a stadion tulajdonosa (ez egy harmadik fél) húzza a meccsekből a legnagyobb hasznot.

A Patriots egyébként azután válik eladóvá, hogy az akkori tulajdonos nagyot bukik Michael Jackson turnéjának szervezésén – a könyvet olvasva néha úgy tűnik, hogy amerikai futballban pontosan úgy lehet egy kisebb vagyonra szert tenni, mint amit a magyar borászattal kapcsolatban szoktak emlegetni: az ember beszáll az üzletbe egy nagyobb vagyonnal, és végül lesz egy kisebb vagyona.

A két másik főszereplő közül az edző Bill Belichick személyére kevesebb fény vetül, például az sem derül ki, hogy horvát származású (Biličić), pedig számon tartja a gyökereit: a könyv szerint egyszer éppen Horvátországban nyaralt, és nemrég egy közvetítésben magam is láttam, amikor a focivébé idején a védjegyévé vált levágott ujjú pulóverén horvát címet viselt. A könyvből mindenesetre alig ismerjük meg, és ez nem véletlen: ő maga is aggályosan ügyel rá, hogy ne mutasson magából túl sokat a játékosainak. Az amerikai foci sajátosságaiiból adódóan ugyanis minden évben százával áramlanak a profiligába az egyetemekről az európai futballban megszokotthoz képest sokkal hamarabb el is használódó tehetségek, és ahhoz, hogy velük sakkfigurákként tudjon bánni, az amúgy is nagyon kemény Belichick a csapattagokkal való szinte minden magántermészetű érintkezéstől tartózkodott. Szinte sose dicsérte a játékosait: egyetlen eredményt ismert, a Super Bowl megnyerését, az addig vezető sikerek a szemében csak kötelezően teljesítendő részfeladatok voltak.

A Patriots szempontjából történelmi szerencse, hogy az edző maximalizmusa találkozott a korszakos jelentőségű játékosnak bizonyuló Tom Brady hasonló mániákusságával.

Brady és Belichick együtt a kétezres évek elején, majd a kétezer-tízes évek közepén-végén összesen hat alkalommal is elnyerte a Lombardikupát, vagyis a Patriots hatszoros Super Bowl-győztes. Erre csupán egyetlen másik példa van, a Pittsburgh Steelers, csakhogy a pennsylvaniai csapatnak ezt kétszer olyan hosszú idő alatt sikerült összehoznia, két különböző korszakban, más-más edzők és irányítók közreműködésével. Dinasztiának egyébként az olyan csapatot nevezik az NFL-ben, amely legalább háromszor bajnok lett. A jelenleg harminckét csapatos ligában ilyenből is csak öt másik van.

A könyvben végigkísérhetjük egy rendkívül népszerű sportág legújabb kori fejlődését, annak sok társadalmi, üzleti, lélektani és egészségügyi vonatkozásával együtt. Megdöbbenhetünk azon, hogyan sikerül egy játékosnak egy ideig eltitkolnia egy gyilkosságot, hogyan kulturálódik a nőikkel való, hihetetlenül sokáig otrombán primitív bánásmód, vagy hogy miként válik egyre tudatosabbá a törésekkel, zúzódásokkal, szakadásokkal óhatatlanul megterhelt full-contact sport, amelyben különösen a fejsérülések káros következményeinek elkerülése nagyon fontos. Az idei év egyik balesete a magyar újságolvasók ingerküszöbét is elérhette: a Buffalo Bills huszonnégy éves játékosa – az időközben felépült – Damar Hamlin január 2-án egy rutinszerű ütközés után összeesett, és ott, a pályán megállt a szíve.

Nagyon érdekes a szívességeknél és lekötelezéseknél azzal a hálózatával szembesülni, amely úgy tűnik, az amerikai üzleti kultúra része. Jó példa erre Krafték alapítványa: az egyik játékosnak csak azzal a feltétellel fi-

zetnek magasabb bért, hogy az illető cserébe jelentős összeggel támogatja a jótékony szervezetet.

A könyv számos kis ívből rajzol fel egy nagyot: olyan, mint a sikerhez, a Patriots felemelkedéséhez vezető nagyszabású kőhíd. Igaz, Benedict nem hallgatja el a történet kevésbé dicsőséges mozzanatait sem, például azt, amikor a meccsek alatt szabálytalanul végigvideózták az ellenfél edzői csapatát, vagy amikor a szabályosnál puhább, könnyebben dobható labdákkal játszottak. (Nem bizonyították a szándékosságot, de egy ségéderő egyszer biztosan eltűnt a mellékhelyiségben egy időre, miközben kivitte a szertárban még rendesen felfűjt, odakint már valahogy puhább labdákat a pályára.)

Az elbeszélés nagy teherbírású szerkezetét az író számos olyan epizóddal díszíti fel, amelyek nem tartoznak szorosan a történethez, de olyan emlékeztetések, hogy akár a magyar olvasónak is ismerősek lehetnek. A Super Bowlok szünetében a legnagyobb sztárok lépnek fel a stadionban, Amerikában ekkor kerül a legtöbbre a tévés reklámidő. 2004-ben, a XXXVIII. Super Bowl – ezeket hagyományosan római számokkal jelölik – szünetében történt, hogy fellépésük utolsó pillanatában Justin Timberlake letépte Janet Jackson amúgy igencsak letépesre tervezettnek tűnő melltartója felét, amiből országos botrány lett.

A bajnokok az amerikai futballban nem érmet, hanem gyűrűt kapnak. Ugyancsak bejárta a világsajtót, mert diplomáciai botrány kerekedett az ügyből, amikor Putyin egyszerűen zsebre vágott egy ilyen gyűrűt, amelyet pedig Robert Kraft, aki egy hivatalos amerikai delegáció tagjaként

járt a Kremlben, csak megmutatott neki. Ezek a gyémántokkal kirakott gyűrűk általában elég értékesek, hivalkodóan csúnyák és jó nagyok. „Ölni tudnék vele” – mondta Putyin. „Ön KGB-s volt, szerintem enélkül is menne” – felelte Kraft. Kár, hogy a viccen az Ukrajna elleni háború kezdete óta sajnos már nem lehet olyan felhőtlenül nevetni.

Benedict a történetet nyilván magától Krafftól hallotta, a könyvhöz különböző személyekkel készített több mint kétszázötven interjúja egyikén. Talán éppen akkor, amikor népes társaság tagjaként izraeli útjára is elkísérte a Patriots tulajdonosát. Az író a könyvben mindig háttérben van, annál érdekesebb, amikor elmondja, hogy ezen az úton megkezesztelkedett a Jordán vizében. (Az olvasó pedig elmerenghet azon, hogy ilyenkor külön meg kell-e szentelni a vizet, vagy esetleg – ami valószínűbb – a Jordán egyházjogilag eleve szent.)

A könyvet hárman fordították, de ez alig válik a végig jól olvasható szöveg kárára. A sacketés–zsákolás kettősségéről már volt szó, de amerikai szövegben mindig érdemes odafigyelni arra is, hogy a „national” többnyire nem nemzetit jelent, hanem mint például tévécsatornák esetében, országost. Szerencsés kézre vall a vendégcsapat tulajdonosát „vendég-tulaj”-nak nevezni, viszont néhány oldallal később a „miként érzed magad” nyelvi pipiskedés. A „vádemelő esküdtszék” csak „vádesküdtszék”. A „shiva” szót lefordítják (süve), viszont a „sabbát”-ból nem lesz sábesz, ami azonban aligha hiba, inkább érdekes adalék a jiddis szavak magyarországi használatának változásához. Mindezt inkább csak azért említem, hogy világos legyen: a *Dinasztia* nem

magától fordult le magyarra, hanem három fordító és a szerkesztő nem kis munkájának eredményeként. A könyvet két évvel ezelőtt fordíthatták, ez lehet az oka, hogy a csapatok „fizetési plafon”-járól van szó benne. Az utóbbi idők magyar nemzetgazdasági fejleményeinek tükrében ma már alighanem „fizetési sapká”-nak fordítanák a „salary cap”-et.

Mindennapos tapasztalat, hogy a valóságról regényekből szerzünk ismereteket. Olykor ezek a regények folytatódnak is. Az azonban a tényirodalom különlegessége, hogy a könyvek a valóságban folytatódhasanak. Kraft, Belichick és Brady közös története egy híján húsz év és hat Super Bowl-győzelem után 2019-ben lezárult. A Patriots tulajdonosa azóta is Kraft, vezető edzője pedig az idén hetvenegy éves Belichick: gyakran láthatók a tévéközvetítésekben, az egyik a páholyában, a másik a pálya mellett. Brady is sokszor van képernyőn: ő a Tampa Bay Buccaneershez szerződött, és új csapatával 2020-ban ismét megnyerte a Super Bowlt, amivel az akkor már negyvenharmadik évében járó játékos a hetedik ronda gyűrűjét húzhatta az ujjára. Nagydöntőbe azóta nem jutott, most pedig már épp félúton van a negyven és az ötven között, és összes borostáját elnézve szerintem festi a haját. A hírek szerint az idei szezonban új csapatot keres. Utolsó éveiről a *Dinasztiához* hasonló könyvet már nem fognak írni, de azért biztos érdemes lesz a tévében figyelni a meccseit ennek a fantasztikus játékosnak.

Jeff Benedict: *Dinasztia*. Fordította **Bán Tibor, Csurka Gergely és Kürthy Miklós**. Budapest, 2021, G-ADAM. 468 oldal, 5999 forint.

Ez kell nektek

Ebben a játékban vagy győzünk, vagy tanulunk, mondja Pindroch rögtön az elején, állítva, hogy ezt egy harcművész barátjától tanulta. És nem volt senki a szerkben, aki szólt volna neki, hogy ez a mondás a legutóbbi választási kampány óta a felnőttfilmcsászár Gattyán nyomán lett igazán híres, azóta idézik úton és útfélen. De hát ez van, ha egy világ önmagába záródik.

„A nagy földgolyón csak egy kis darab, de ez az otthonom, és mindig az is marad”, halljuk a főcímdalban, és ott a ráismerés, hogy hoppá, ez a Himnusz light, de persze van tovább: „Ha mégis hív a nagyvilág, mondd csak igazán szívből: úgy szeretlek Magyarország.” Hol volt még ekkor a nagy kedvencem, a *Gyere haza, fiatal!* elnevezésű, 2015-ben 100 millió forinttal startoló, majd rá két évre, 105 hazacsábított delikvens után indok nélkül leállított program... Mindenesetre 2011-ben már láthatók voltak a számok: aki tudott, húzott el, vagy legalábbis tervezett elhúzni, szóval úgy kellett a hazafias érzések erősítése, mint egy... mint egy, na pont itt egy ilyen nóta! Ez igen, ez belemegy a fejbe. „Ne hidd azt, hogy máshol könnyebb, a szomszéd fűje úgyis mindig zöldebb”, figyelmeztetnek, és olyan vígan éneklünk mindig a meghívott csapat és a közönség. Mintha valóban nem hinnék el, hogy lassan mindenki elhúzott mellettünk. Egy másik dal úszik aztán be: „Lesz még egyszer szép a világ, lesz még Magyar Köztársaság.” Aztán az érthetetlen töltelék: „Kire lenne

túl veszélyes, ha ez a kis dal szól?” Maximum a költségvetésre, de hát a közszolgálatért és a hazaszeretetre nevelésért semmi se drága!

Különben is ez sikerséria, igazi bombaműsor! Mi lenne más, ha több mint tíz éve töretlenül ott a közszolgálati képernyőn (előbb az M1-en, majd a Dunán)?! Az első adást 2011. október 2-án láthattuk, akkor még az azóta mindent vezető, író és irányító Sente Vajk celebrálta a show-t. Hozzá kell tennem, hogy Senteben mindennek ellenére is volt valami, nem volt rossz ötlet az induló műsor kvízmeisteri pozíciójába helyezni. Láttam előtte és utána is többször színészként, nem volt rossz a maga műfajában. (Mindig is a könnyebb, szórakoztató irányt képviselte, bármely területre tévedt. Mondjuk, innen kicsit érthetetlen, hogy most éppen a Kecskeméti Katona József Nemzeti Színház főrendezője, bár ott is láttunk már ezt meg azt.) Megnéztem több általa írt darabot is. A Madáchban futó *Csoportterápia* (2011-ben mutatták be, de ugyanazon a 2010-es musical pályázaton indult, amelyen az én *Macskadémon* című, Bella Máté zeneszerzővel jegyzett darabom harmadik lett) igazán szórakoztató volt, a *Poligamy* igazi jó ötleten alapult, és nem tudtam beleszólni. A *Tied a világ* című, Illés-dalokra épülő darabját többször megnéztem, és fetrengtem a nevetéstől. Egyszerű ötletek sok-sok apró ízzel és poénnal, a kevésbé művelt nézőt is szórakoztatja. A Sente által vezetett má-

sik vetélkedő, a magyar fejlesztésű *Honfoglaló* egyik adásában is részt vettem versenyzőként, személyesen megtapasztalva, milyen Vajkkal dolgozni. Nem volt rossz élmény. De persze ez mind személyes, és a személyes ilyesmi az a nagy semmi. Mert tudjuk, hogy micsoda hátszél kell ahhoz (csak pletykákat tudok) és milyenfajta lojalitás, hogy valaki aztán egyszerűen mindenhol pozícióban legyen. De ez már lényegtelen is, hiszen tavaly óta Pindroch Csabáé a műsorvezetői poszt. És ő mint show-mester olyan, amilyen. Nem markánsan valamilyen, de nem is fáj a működése. Legalábbis nekem nem fáj, de voltak hangok, amelyek szerint Sente után egyenesen nézhetetlen ez a korábban sem túl nézhető műsor. Mondjuk, az fura, hogy Pindroch szerint akkor jó a műsorvezetés, ha végig erősen tátogva beszél és kiabál.

És ami a lényeg: történjen bármi, ez a remek vetélkedő kisöpörhetetlen! Ami azért is érdekes, mert akkor jött, amikor az ún. közszolgálati újranyitás jegyében elstartolt sok-sok új műsor. A lényegesen jobb, Gundel Takáts Gábor vezette *Maradj talpon!* alól kicsúszott a talaj, a *Haction* botrányos közpénznyelő borzalom volt, a *Mindenből egy van* bennem legalább nem hagyott kellemetlen emlékeket, de ez utóbbi azért nem volt más, mint a *Beugró* kissé haloványabb utánzata. A Novák Péter által műsorvezetett *Beugró* Pokorny Liával, Kálloy Molnár Péterrel és Szabó Győzővel, illetve a *Mindenből...*-ben is benne lévő Rudolf Péterrel unikális kísérlet volt, kár, hogy nem tartott sokáig, és az még nagyobb kár, hogy a műfajt mintha végleg kisöpörték

volna a szortimentből közszolgálati és kereskedelmi fronton is. Az improvizációnak, megjegyzem, helye lenne a a képernyőn, én magam imádom a műfajt – feltéve ha megfelelő színészekre bízzák. Rendszeresen járok a hazai két nagyobb improtársulat, a Momentán és a Grund Színház előadásaira. Igaz, az ezekben játszóknak nem kerülnek szint alá, ami úgy látszik, a tömegműsorok elsődleges sajátossága minálunk. Na jó, miről is beszélünk a nézettség lényegtelen szempont. A *DTK* sem azért szűnt meg, mert nem szerették vagy nem elegenden szerették.

De nézzük, mit tud ez az immár több mint 600 adást megért csoda. A formátum maga licenc, alapja a holland *I love my country*, és eredetileg a nagy költségvetésű, show-elemekkel dúsított szériát maximum (a siker függvényében) ötször fél évre hosszabbítják meg. De hát a siker az siker, takarjon ez bármit is, hiába a szolid nézettség. Már a kezdeti kritikák is kifogásolták, hogy mennyire bulvárosak az adások, holott a szándék, a magyar kultúrkincs játékos felfedezése jó ötlet. Az más kérdés, hogy engem a csapatkapitányok egyikétől-másikától is kivert a víz. Tényleg nem értem, hogy egy kimondottan a hazaszeretetre nevelő, a nemzeti értékeinket felfedeztetni vágyó műsort miért kell annyira lebutítani! A legfogalmatlanabbak amúgy se néznék, a minőségi játékra vágyók pedig csak idegesek lesznek tőle. Egyáltalán: miért szeretjük azokat a képernyős arcokat, akik magamutogatók, kivagyiskodók, és akik kapcsán egyáltalán nem a jó ízlés az a kifejezés, ami elsőre, de még ötödjére sem az eszünkbe jut?

Mondhatnánk, amilyen a fizető vendég, olyan a nívó – ha ez állna nálunk a közszolgáltatásra. Mert hogy lehetne egy igényesen szórakoztató és közben ismeretterjesztő, kimondottan családi program egy hasonló vetélkedő? Csak ahhoz több kellene, mint ez a vásári kavalkád. Az nem rossz, hogy többféle színes blokk van, különféle, más-más képességeket és tudásszintet megmozgató feladatokkal. De az már nem oké, hogy ezek fájoan bazáriak. Még a műnevetés sem feledteti, hogy mennyire szomorú produkciót látunk. Igénytelen, ötletlen feladatok, levitézlett sztárgárda, kínos köztesek. Az országunk képe. Valóban ezt szeretjük?

Erős poénnal nyitunk. Négy hét van januárban, ez az utolsó, mondja Pindroch, nekem négy gyermek van, nem tudom, az utolsó-e az utolsó. Mindenki nagyon nevet. Egyből tudjuk, merre meddig, szint belőve. A két csapatvezető, hm. Ha Miller Zoltánra ránézek, máris összerándulok. Később se csökken az irritáltságom, tenyérbemászó, laposan pillogó, vidéki lagzik vőfélyeit meghazudtoló pofa. Vágó Bernadett a másik: semmi különös, a szép nő, aki annyit tud, amennyit egy szép nőtől elvárnak. Szép és jól láthatóan ártalmatlan, fészengését széles mosolyokkal leplezi. A díszlet elég jó, van a piros csapat, meg a zöld, a fehér az átkötő szín. Serbán Attila, Paár Julcsi és Torres Dani. A zöldek csapatát Sári Évi énekeszínésznő, majd egyik kedvencem (és nem csak mert a darabomban is játszott), Bálint Ádám és a színész Szabó Erika alkotja. Nem rossz

választások ők egyébként, nem a legrosszabb arcok, mindegyikük vállalható, bár ha rajtam állna, egy kimondottan az ország értékeit feltárni szándékozó műsornál kissé nagyobbat merítenék, és nem csupán a szórakoztató szektorból.

Miller váratlan pontokon röhög fel. Ki vagyok én a neve az első körnek, szavakat kell kitalálni. Sima activity, az idő alig cammog, itt sem értem, hogy azonkívül, hogy magyarul beszélnek, mi utal még a hazára. Mindegy is, mert jön a népszórakoztatás, a műsor házi zenekara eljátszik egy V'Moto-rock-számot. Nagyon zavar, hogy ebben sincs semmi innováció, a feldolgozás ugyanolyan langyos és semmilyen, mint a hasonló műsorokban minden. Persze, ez kell nektek. Amit megszoktatok, amit ismertek. Miller persze nagyon ropja közben, a nagymamám bírná. Aztán van még a Betűző, meg találgatások, mutogatások, nagyon hervasztó. És pokolian hosszú. Rádásul középtájt van egy nézői játék. Egy olyan tényre kérdeznek rá, amit már előtte elég világosan elmondtak. És akkor még be sem ugrált Martin, a taposós fiú, már nem is tudom, hová nézzek. És akkor még nem is hallhattuk a házi zenekart, hogyan nyúzza a Kispáltól az *Emesét*. Én meg elnavigálok a csatornáról, hogy legalább az én fejemben ne fújjon az a rossz szél.

A rendszerváltó

(In memoriam Tamás Gáspár Miklós)

126

Ahhoz a nemzedékhez tartozott, amelyet 1968-ban Romániában is megérintett a rendszerváltás vagy legalább a reform hirtelen támadt és hamar el is múlt illúziója. Majd pedig két évtizeddel később ugyanez a generáció szembesült leginkább a felelősséggel, hogy Romániában, Magyarországon és mindenütt a térség országaiban a kemény vagy puha diktatúrák összeomlása után fel kellett építeni egy élhető rezsimet. Hogy miért éppen ez a generáció? Nem csak, persze. Viszont az az igazság, hogy erejük teljében, de már jelentős tapasztalatokkal a hátuk mögött a negyvenes évek végén vagy az ötvenes évek elején születettek voltak a legalkalmasabbak erre a vállalkozásra. Csalódni is ők csalódtak a legtöbbször, hiszen mindmáig nem bizonyosodott be, hogy nem azoknak van-e igazuk, akik nem rendszerváltásnak, hanem csak rendszerváltozásnak nevezik, ami errefelé történt az elmúlt évtizedekben. Tamás Gáspár Miklós hite, meggyőződése, tehetsége, műveltsége szerint mindenképpen rendszerváltó volt, úgy gondolom, és nem egyszerűen csak rendszerváltoztató. Nemcsak a politikában egyébként, hanem az irodalomban is, amiről kevesebb szó esik a megemlékezésekben. Természetesen filozófusként és íróként emlegetik a legtöbben, de életművének mégis inkább a társadalomfilozófiai vagy politikai jelentőségét emelik ki. Ha az arányokat tekintem, rendben is van így, mégsem felejtetem a kel-

leténél talán ritkább, de nagyon is emlékezetes és minden bizonnyal maradandó szépírói megszólalásait, esszéiben, memoárban egyaránt. Meg aztán közéleti pályája valamikor Kolozsváron egyfajta irodalmi rendszerváltással kezdődött tulajdonképpen. Igaz, akkoriban a társadalomkritika is az irodalomba szorult vissza. Tamás Gáspár Miklós – életében Gazsinak szólítottam én is, de halálában nehezemre esik ugyanez – végül is rendszerváltó volt mindig és mindenben, amihez hozzányúlt. Ehhez nyilván a nonkonformizmus nem elég, hiszen hiába utasítjuk el, ami van, hogyha nem tudjuk, mit kellene a helyébe tenni. Legyen szó irodalomról vagy művészetről, netán társadalmi berendezkedésről. A műveltséget fegyvernek vagy talán valamiféle menedéknek is tartotta, úgy vélem. Kezdetről fogva, szinte még tinédzserként, aztán egyre több kiábrándító tapasztalattal a háta mögött mindig pontosan tudta, milyen jövővel kellene az éppen recsegő-ropogó jelent felcserélni. Nem ugyanazzal, mint tegnap vagy tegnapelőtt. Ami távolról nézve következetlenségnek tűnhetett sokak számára, holott ez volt az igazi következetesség: nem állni meg félmúton, nem fogadni el a korrumpálhatónak bizonyult jövőt. Beismerem, én is csak mostanában értettem meg igazán, hogy nem rendszerekhez, ideológiákhoz ragaszkodott sohasem, hanem a társadalmi igazságossághoz, vagyis a szabadság, egyenlőség, testvériség

gondolatához. Ami mindenütt fontos, de Erdélyben nélkülözhetetlen a túléléshez. Élvezetes pamfletben megírt utópiai vagy disztópiai a felvilágosodás nagyjainak kételynélküliségét idézték. Néha meggondolkoztatott egyidejű empátiája és könyörtelensége, de ma már igazat adok neki: a jelenben lehetséges az is–is, jövőképben nincs más, csak vagy–vagy.

Három évvel volt idősebb nálam, tehát utólag nézve egyívásúak voltunk, de más-más úton jutottunk ahhoz az illúzióvesztésig, ami majdnem ezt az egész generációt jellemzi ma már. Legfeljebb a megoldást látom másképpen néha még ma is, hosszú kitérő után visszaérkezve a politikából az irodalomba, a rációtól a metaforáig. Ismétlem, író volt ő is mindvégig, nyelvezete, habitusa, iróniája, pátosza mind-mind ezt mutatta. Kiváló filozófus is volt persze. Ám írósága tette lehetővé, hogy az időről időre felülvizsgálta, mégis ugyanabba az irányba tartó jövőképei, néha kasszandrai jóslatai úgy sorakoznak egymás mellett, mint egy regényíró egyformán érvényes történetei. Kellett mindehhez természetesen nemcsak az írói fantázia, hanem az éles elméjű gondolkodónak az a képessége, hogy úgy lássa át az éppen aktuális, helyi vagy globális állapotokat, mint a nyomdából nemrég kijött, frissen olvasott könyvet.

Jelképesnek érzem első és utolsó találkozásunkat. Elsőéves egyetemista voltam Kolozsváron 1971-ben, amikor az ottani irodalmi hetilap, az *Utunk* ifjúsági pályázatot hirdetett *Röpülj, hajóm* címmel. Szerettem versenyezni, pályáztam én is. Amennyire emlékszem, és amint az Ady-idézet is mutatja, valami olyasmiről kellett írunk, leginkább esz-

szében, hogy miként képzeljük a jövőt. A kommunizmus kellős közepén. De minden tizen- vagy huszoneves ifjú „a Holnap hőse” még, függetlenül a rendszertől. Nos, amint az eredményhirdetésből kiderült, ötvennyolc pályázat érkezett be, ötvennyolc álom a jövőről, illetve valószínűleg ötvenhét álom és egy életstratégia, az első díjasé, Tamás Gáspár Miklósé, aki *A jövő kritikája* címmel írt esszét. Második díjat kapott Markó Béla (*A 25. óra*) és Szávai Géza (*Hajók, vizek*), harmadik díjat Gagyi József (*Tisztelegnek a versek*), Kereskényi Sándor (*Cselekvő életet élni*) és Parászka Miklós (*Én*). Így találkoztunk először, egy felsorolásban, majd személyesen is az *Utunk* szerkesztőségében. Utoljára pedig tavaly a budapesti könyvhéten a Baumgarten-emplédkj átvételekor. Irodalmi esemény volt mindkettő.

Tamás Gáspár Miklós huszonhárom éves volt 1971-ben, de akkori pályaműve máris teljes fegyverzetben prezentálta a fáradhatatlan rendszer-váltót. Nem véletlen, hogy az új meg új írónemzedékek mentora, Kántor Lajos az irodalomkritika szerepéről szólva még két év múlva is ezt az esszét méltatja és bírálja, Tamás Gáspár Miklóssal vitatkozik ugyancsak az *Utunk* hasábjain, írásának címe is az egykori pályaművet parafrázálja: *A jelen és a jövő kritikája*. A stratégia készen áll, hozzá lehet ugyan szólni, igenelni vagy tagadni, de ez a stratégia valójában egy hosszú, termékeny és tanulságos életpálya során nem igazán változik: „A jövő mint olyan nem létezik, tartozéka és kontrollműszere azonban a köznapi tudatnak. Felhasználjuk a jövőt arra, hogy mai szükségleteinket kivetítve felmérhessük, hogy feltételezett holnap

önmagunkon keresztül megismerjük mai önmagunkat, hogy valóságunkat mint lehetőséget, lehetőségeinket mint valóságot szemléljük. [...] A jövő kritikája ezért – természetesen – a ma kritikája, folytatása annak a munkának, amit a »dogmatikus szendergésből« (Kant) történelme folyamán többször is felriadt emberiség nem hagyhat abba, ha becsüli önmagát és szellemét” – írta pályaművében az a huszonhárom éves fiatalember hajdan, és ezt a stratégiát követte egész életében. Miközben legutóbbi írásaiból az is kiderült, hogy lassan-lassan ő is közeledett, akárcsak számos rendszerváltó kortársunk, ahhoz a Vörösmarty-vízióhoz, hogy: „Az emberfaj sárkányfog-vetemény”. Nem a hidegfejű filozófus – minden látszat ellenére ő sohasem volt hidegfejű –, hanem az Ady Endre pátozát értő, félelmeit átérző, politikai éleslátását remekmű esszéiben elemző, indulatos író keserűsége volt ez. Pedig már a kezdet kezdetén sikeres rendszerváltás követte azt a réges-rég meghirdetett *Röpülj, hajóm* stratégiát. Nem a politikában persze, hanem az irodalomban. Amíg mi hagyományos eszközökkel próbáltuk versben, prózában vagy akár irodalomkritikában lebontani a közvetlenül előttünk járók kollektivista szemléletét, talán nem is eredménytelenül, addig az 1974-ben megjelent esszégyűjtemény, a *Szövegek és körülmények* szerzői, a filozófus Bretter György hívei, Tamás Gáspár Miklós, Ágoston Vilmos, Molnár Gusztáv, Huszár Vilmos, Szilágyi N. Sándor, akiket már akkor „esszéíró nemzedékként” emlegettek, egy radikális nyelvhasználati reformot vezettek be. Alapvetően megváltoztatták az esszé addigi helyét és szerepét az erdélyi irodalomban, és akkori szó-

használatunk szerint „metanyelven” írt szövegeik nyelvkritikája erős társadalomkritika is volt egyúttal. Különállásuknak a Diotima nevű kolozsvári filozófiai kör adott keretet, és el kell ismernem, hogy bár egy irányba tartottunk, hozzánk képest is Tamás Gáspár Miklósék képviselték akkor az igazi irodalmi rendszerváltást. Sok mindenben egyetértettünk, sok mindenben nem. Ha nem félnék a belemagyarázástól, azt mondanám, hogy egy urbánusabb szemléletet hirdettek meg a mi mindenek ellenére tradicionálisabb felfogásunkkal szemben. Csakhogy Erdélyben soha nem szakadt ketté a közélet úgy, ahogy Magyarországon. Inkább arról volt szó, hogy miközben mi a jövő költészetét próbáltuk megteremteni, Tamás Gáspár Miklósék már „a jövő kritikáját” fogalmazták. Mint ahogy az is kiderült 1989 utáni beszélgetéseinkből Gázsival – legalább egyszer hadd említsem mégis így –, Budapesten, Kolozsváron és egyszer-kétszer Bukarestben is, hogy máshonnan közelítve, de legtöbbször egyet gondolunk nemzetről, baloldaliságról, jobboldaliságról és talán a lehetséges jövőről is.

Filozófus volt? Író volt? Legszívesebben tényleg annyit mondanék: rendszerváltó volt. Aki nemcsak kereste, hanem meg is találta az optimális rendszert: amelyben időről időre le kell váltani a jövőt. Egyébként minden bizonnyal ezt nevezik demokráciának.

És még valami: úgy hírlík, elég sok rosszat gondolnak mostanában az erdélyiekről Magyarországon. Olyan egyszerű ez? Egyezzünk meg: Tamás Gáspár Miklós is erdélyi volt mindvégig. Igazi transzilván értelmiségi.

Markó Béla